

Pro gradu -tutkielma
Maantiede
Kulttuurimaantiede

NATIONALISMI JA ENTISEN JUGOSLAVIAN ALUE
- URHEILU NATIONALISMIN ILMENTÄJÄNÄ

Ulla Matikainen

2020

Ohjaaja:

Markku Löytönen

HELSINGIN YLIOPISTO
MATEMAATTIS-LUONNONTIETEELLINEN TIEDEKUNTA
GEOTIETEIDEN JA MAANTIETEEN OSASTO

PL 64 (Gustaf Hällströmin katu 2)
00014 Helsingin yliopisto

Tiedekunta – Fakultet – Faculty		Osasto – Institution – Department	
Matemaattis-luonnontieteellinen		Geotieteiden ja maantieteen osasto	
Tekijä – Författare – Author			
Ulla Matikainen			
Tutkielman otsikko – Avhandlings titel – Title of thesis			
Nationalismi ja entisen Jugoslavian alue – Urheilu nationalismin ilmentäjänä			
Koulutusohjelma ja opintosuunta – Utbildningsprogram och studieinriktning – Programme and study track			
Maantieteen maisteriohjelma, kulttuurimaantiede			
Tutkielman taso – Avhandlings nivå – Level of the thesis	Aika – Datum – Date	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages	
Pro gradu -tutkielma, 40 op	Joulukuu 2020	73 s.	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Nationalismi, josta myös nimitystä kansallishenkisyys käytetään, on moniulotteinen ilmiö, ja sen määrittely on synnyttänyt laajan kirjallisuuden ja uusia tutkimussuuntia. Ilmiönä nationalismi ei ole kovin helposti rajattavissa, ja sitä tulisikin tutkia useamman tutkimusalan näkökulmasta. Nationalismia voi tutkia eri tavoin, ja nationalismia voi tarkastella esimerkiksi sen syntyvän mukaan. Nationalismia voi syntyä etnisiin tekijöihin perustuen tai modernismiin yhdistettyjen tekijöiden takia. Lisäksi nationalismia voidaan tarkastella uusien lähestymistapojen kautta, joissa yhdistyy useamman tieteenalan näkemykset. Etnisyyteen perustuva nationalismi on yleensä liitetty hyvin tunnepitoisiin asioihin kuten kansaan, kieleen ja symboleihin ja on sen vuoksi hyvin konfliktiherkkä. Konfliktiherkkyys johtuu etnisyyden tunnepitoisuudesta. Tuntemalla nationalismin tutkimusta eri näkökulmista voidaan ymmärtää ilmiön monimutkaisuutta. Entisen Jugoslavian liittovaltion hajoamissota (1991–1995) on valittu havainnollistamaan nationalismia ilmiönä, koska tapausta voi tarkastella monesta näkökulmasta. Rajauksen vuoksi painotus on etnisyyteen perustuvalla nationalismilla ja sillä, kuinka tämä ilmeni Jugoslavian hajoamissodissa. Tutkimus perustuu kirjallisuuteen.</p> <p>Jugoslavian liittovaltio koostui Slovenian, Kroatian, Makedonian, Serbian, Montenegron ja Bosnia-Hertsegovinan sosialistisista tasavalloista. Lisäksi Jugoslaviaan kuuluivat kaksi Serbian autonomista maakuntaa Kosovo ja Vojvodina. Viimeiset sata vuotta ovat olleet hyvin sotaisia entisen Jugoslavian alueella, joista viimeisimpänä Jugoslavian hajoamissodat. Jugoslavian alueella on yritetty rakentaa vahvaa kansallistunnetta ja kansojen yhteenliittymää useasti historian aikana. Varsinainen slaavilaisten kansojen yhteenliittymä ensi kerran onnistui Jugoslavian syntyessä. Syntyprosessi ei ollut kivuton ja prosessin aikana kylvettiin siemen, joka lopulta on kaatamassa Jugoslaviaa.</p> <p>Maailman poliittisen kentän muutokset, kuten kylmän sodan loppuminen ja Neuvostoliiton hajoaminen synnyttivät poliittisia ongelmia Jugoslaviassa. Onnistuneen poliittisen pelin ansiosta eri jäsenvaltioiden johtoon pääsivät hyvin kansallishenkiset johtajat. Etninen argumentointi tuli keskeiseksi poliittisessa retoriikassa. Jugoslavia ei hajonnut yksittäisen sodan takia. Liittovaltion hajoaminen johtui usean konfliktin sarjasta, johon kuului sotatoimia, poliittista peliä ja kansainvälisen kentän hidasta toimintaa. Lopulta kansainvälisen kentän ja Pohjois-Atlantin liiton voimankäytön yhteisvaikutuksesta sodan osapuolet saatiin sopimaan rauhasta. Jugoslavian hajoamissota loppui Daytonin rauhansopimukseen joulukuussa 1995.</p> <p>Nationalismia on vaikea määritellä. Samalla nationalismista saadaan niin kiehtova, että ihmiset ovat valmiita kuolemaan tai käyttämään väkivaltaa asiansa edistämiseksi. Nationalismin vaarat ovat tiedossa, ja niitä tutkitaan jatkuvasti, mutta siitä huolimatta voi nationalismi nousta täysin huomaamatta. Etnisyyden ja siihen liittyvien tunnepitoisten tekijöiden mukaan tulo, tekee nationalismista erityisen vaarallisen. Tunnepitoisuutensa vuoksi tapahtumat voivat lopulta olla hallitsemattomia. Jugoslavian hajoamissodan takana oli vahvasti poliittiset ja taloudelliset tekijät, mutta etnisyydestä tuli merkittävä liikevoima konfliktin aikana. Vuosikymmenten takaisia, etnisten ryhmien kaunoja oli olemassa, mutta etninen viha ei ollut ainoa syy sodan syttymiselle. Eliitillä oli suuri merkitys konfliktin synnyssä ja sen jatkumisessa useita vuosia. Taitavalla symboliikalla, kansallishenkistä retoriikkaa ja propagandaa käyttämällä johtajien onnistui pysymään vallassa pitkään, jopa sodan jälkeisinä vuosina. Erittäin runsasta kritiikkiä on saanut kansainvälinen yhteisö, jonka toiminta Jugoslavian hajoamissodan lopettamiseksi, oli hidasta ja tehotonta. Tutkimuksessa on käytetty urheilua esimerkkinä kansallishenkisyyden tunnepitoisuuden ilmentäjänä. Esimerkkinä siitä, kuinka urheilutapahtumaa on käytetty tukemaan poliittista tavoitetta vetoamalla tunnepitoisiin symboleihin ja kansallishenkeä nostattavaan retoriikkaan.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords			
etninen konflikti, etninen nationalismi, Jugoslavian hajoamissota, kansalliset symbolit, urheilu			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Helsingin yliopiston digitaalinen arkisto / HELDA			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Tiedekunta – Fakultet – Faculty		Osasto – Institution – Department	
Faculty of Science		Department of Geosciences and Geography	
Tekijä – Författare – Author			
Ulla Matikainen			
Tutkielman otsikko – Avhandlingens titel – Title of thesis			
Nationalism and the former Yugoslavia area – Nationalism reflected through sports			
Koulutusohjelma ja opintosuunta – Utbildningsprogram och studieinriktning – Programme and study track			
Master's programme in geography, Human geography			
Tutkielman taso – Avhandlingens nivå – Level of the thesis	Aika – Datum – Date	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages	
Master's thesis, 40 credits	December 2020	73 s.	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>The research of nationalism is spread through different branch of science. One way to research nationalism is to see it through its origins. The ethnic composition of a group of people can be one reason for the rise of nationalism. Also, modern developments in society can be the starting point for nationalism and nationalistic idealization. Furthermore, nationalism can be researched through new ways which combine more than one discipline. Ethnic nationalism includes emotional concepts, for example, people, language, and symbols which makes it so emotionally charged. Due to its emotionally charged nature ethnic nationalism can be a reason for conflicts. This research looks at the dissolution of Yugoslavia (1991–1995) as an example how ethnic nationalism can be one of the core problems in a society and the cause for an ethnic conflict. The research is based on literature.</p> <p>Federal Republic of Yugoslavia was born after the second World War. The constituent republics were Slovenia, Croatia, Macedonia, Serbia, Montenegro and Bosnia-Herzegovina. In addition to the republics there were two autonomous provinces of Vojvodina and Kosovo. The area has gone through many wars over the last hundred years and the latest of them was the Yugoslavia wars. The area has tried to create a union of Slavic people and strong sense of nationalism, but the effort has not really created a permanent long-lasting solution. The Federal Republic of Yugoslavia was the first successful effort to create an alliance between the nations in the Balkans area.</p> <p>The political changes, for example, the end of the Cold War and the collapse of the Soviet Union created political problems in Yugoslavia. Due to the political turmoil several nationalistic leaders were able to get in to power by using nationalistic rhetoric and symbols. Especially ethnic rhetoric was used by the leaders and other political figures. The dissolution of Yugoslavia was a series of wars, political maneuvering and slow response from the international community. The conflict was ended by Dayton Agreement in December 1995.</p> <p>Nationalism can be a way to define one's country but at the same time nationalism can be so fascinating that people can go to war and conduct acts of violence. Despite the research nationalism can rise very easily and unnoticed. Ethnicity and ethnic nationalism use symbols and rhetoric that is charged with emotion. The emotional connection makes it dangerous and while strong emotions relate to nationalism the result is usually an ethnic conflict. The dissolution of Yugoslavia was not only an ethnic conflict. The conflict started as a political and economic problem and the areas ethnic tensions made the conflict very brutal. The political elite made the conflict last longer by using nationalistic rhetoric, propaganda and symbols to gain more political power and influence. Some of the leaders managed to keep themselves in power even after the war. The international intervention was slow and ineffective causing a lot of criticism. In this research sports are used to illustrate the connection between nationalism and sporting event. The main idea is to see how a nationalism can be seen in the society and it is not just an armed conflict. In the case of Yugoslavia, the underlining ethnic tension have been there for centuries and they have not been resolved. Sports and the fan groups are one example to see how the nationalistic energy is still present in the Balkans area.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords			
dissolution of Yugoslavia, ethnic conflict, ethnic nationalism, national symbols, sports			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
University of Helsinki electronic theses library E-thesis / HELDA			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

1	Johdanto.....	1
2	Tutkimuksen tavoitteet, menetelmät ja lähteet.....	2
	2.1 Menetelmät	2
	2.2 Lähteet.....	2
3	Nationalismi ja sen tutkimus	4
	3.1 Kansa, valtio, kansallisvaltio ja nationalismi.....	4
	3.2 Nationalismin tutkimuksen historiaa	5
	3.3 Etnisyys nationalismin perustana.....	8
	3.4 Modernismi nationalismin perustana	13
	3.5 Banaali nationalismi ja kuvitellut yhteisöt.....	19
4	Jugoslavia synnystä hajoamiseen	21
	4.1 Jugoslavian valtiollinen muotoutuminen	21
	4.2 Jugoslavian hajoamissota – lyhyt narratiivi	26
5	Urheilu nationalismin ilmentäjänä	45
	5.1 Tunteet pelissä	47
	5.2 Urheilu ja kansainvälinen tunnustus	51
	5.3 Urheilu ja banaali nationalismi	56
6	Tulokset ja johtopäätökset.....	61
7	KIRJALLISUUS	68

1 Johdanto

Pro gradu -tutkielman tarkoituksena on perehtyä nationalismiin ilmiönä ja siihen, kuinka ilmiötä on tutkittu. Urheilu saa aikaan suuria tunteita ja on sen vuoksi oivallinen tapa ymmärtää nationalismia ilmiönä, joka voi esiintyä myös muulla tavoin kuin konfliktien kautta. Nationalismi, josta myös nimitystä kansallishenkisyys käytetään, on moniulotteinen ilmiö, ja sen määrittely on synnyttänyt laajan kirjallisuuden ja uusia tutkimussuuntia. Ilmiönä nationalismi ei ole kovin helposti rajattavissa, ja sitä tulisikin tutkia useamman tutkimusalan näkökulmasta. Tässä työssä perehdytään etnisyyteen perustuvaan nationalismiin, modernistien näkökulmaan ja muutamaan uuteen tapaan tutkia nationalismin kehitystä pääpainon ollessa etnisyyteen perustuvassa nationalismissa. Etnisyyteen perustuva nationalismi on yleensä liitetty hyvin tunnepitoisiin asioihin kuten kansaan, kieleen ja symboleihin ja on sen vuoksi hyvin konfliktiherkkä. Konfliktiherkkyys johtuu etnisyyden tunnepitoisuudesta, ja tunnepitoiset asiat harvoin ovat täysin hallittavissa. Urheilu on myös tunnepitoista ja samatyypiset tunteet voivat roihahda urheilun yhteydessä kuin etnisyyteen perustuvassa konfliktissa. Tarkoitus ei ole tyhjentävästi selvittää nationalismia ilmiönä, mutta tuntemalla nationalismin tutkimusta eri näkökulmista lukija ymmärtää ilmiön monimutkaisuutta. Entisen Jugoslavian liittovaltion hajoamissota (1991–1995) on valittu havainnollistamaan nationalismia ilmiönä, koska tapausta voi tarkastella monesta näkökulmasta. Etnisten ryhmien väliset kiistat olivat hajoamissotien sytyttäjänä ja konfliktin ylläpitävänä voimana. Vaikka aseet laskettiin, kaikkia erimielisyyksiä ole vieläkään kyetty selvittämään. Urheilua voidaan tarkastella yhtenä näiden kansallishenkisten purkausten ilmentäjänä. Rajauksen vuoksi painotus on etnisyyteen perustuvalla nationalismilla, ja kuinka tämä ilmeni Jugoslavian hajoamissodissa. Urheilu nationalismin ilmentäjä on tuotu esille esimerkkien kautta, joiden tarkoituksena on valaista kuinka kansallishenkisyys voi purkautua esiin myös muun kuin konfliktin kautta.

2 Tutkimuksen tavoitteet, menetelmät ja lähteet

Työn tavoitteena on esitellä nationalismin tutkimuksen erivaiheita. Tavoitteena on käsitellä kansan, valtion ja kansallisvaltion määrittä. Nämä määritteet ovat oleellinen osa nationalismia ja sen tutkimusta. Nationalismi ja sen tutkimus voidaan karkeasti jakaa etnisyyteen perustuvaan nationalismiin ja modernismiin nationalismin perustana. Lisäksi on muita tarkastelu keinoja ja niistä tarkastellaan banaalia nationalismia ja kuviteltuja yhteisöjä. Urheilua tarkastellaan nationalismin ilmentäjänä.

2.1 Menetelmät

Tutkimus perustuu kirjallisuuteen. Työn ensimmäinen osa keskittyy nationalismin historiaan, tutkimukseen ja keskeisiin teorioihin. Toisessa osassa perehdytään Jugoslavian valtiolliseen muotoutumiseen. Toinen osa jakautuu kahteen osaan, jossa ensimmäinen käsittelee lyhyesti läpi Jugoslavian syntyvaiheita ja toinen osa käsittelee pääpiirteittäin Jugoslavian hajoamissotaa. Kolmas osa tarkastelee urheilua nationalismin ilmentäjänä, ja sitä kuinka urheilun tunnepitoisuus on sekoittunut kansallishenkisyyteen. Lopuksi tarkoituksena on pohtia, kuinka etnisyyden ja etninen nationalismi ovat vaikuttaneet entisen Jugoslavian kehityksessä ja millaiset syyt vaikuttivat Jugoslavian hajoamissotien syntyyn. Lisäksi tarkoituksena on pohtia, kuinka urheilu ilmentää etnisten ryhmien jännitteitä, tunteita ja nationalismia.

2.2 Lähteet

Tutkimus perustuu kirjallisuuteen. Nationalismien tutkimus on hyvin laajaa, joten mukaan on valittu vain keskeisimpiä tutkijoita. Nationalismien tutkimuksen keskeisimpiä tutkijoita on Anthony D. Smith (1999; 1995; 2005), jonka tutkimus ja kirjallisuus ovat lähes kaikessa nationalismien tutkimuksessa mukana. Hänen keskeisin tuotantonsa perehtyy etnosymbolismiin ja etnisyydestä syntyvään nationalismiin. Smithin tuotanto on synnyttänyt paljon kritiikkiä, ja tästä kritiikistä on syntynyt modernistien näkemys nationalismista. Kiistana on, miten ja mistä syystä nationalismia on syntynyt. Modernismi näkee nationalismien syntyneen modernin ajan aikana, kun taas Smithin näkemyksen mukaan nationalismi on syntynyt huomattavasti aiemmin.

Modernismi nationalismin perustana voidaan jakaa selkeyden vuoksi kolmeen osaan: taloudellisiin, poliittisiin sekä sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden vaikutuksesta syntyvään nationalismiin. Tutkijat Tom Nairn (1997) ja Michael Hecter (1975) ovat tutkineet taloudellisten tekijöiden vaikutusta nationalismin synnyssä. Nairn esittää Janus-kasvo-teoriansa, jossa taloudellinen kasvu tuo hyvinvointia, mutta samanaikaisesti kehityksessä on toinen negatiivisen kehityksen ja kurjuuden puoli. Hecter puolestaan keskittyy tutkimuksessaan siirtomaavallan aikaan. Hecterin perusideana on, että tietty pieni ydinryhmä hyötyy muiden ryhmien työstä ja taloudellisesta tuotannosta. Tämä epätasainen hierarkia lopulta aiheuttaisi nationalismin nousun. Poliittisen nationalismin näkemystä edustavat tutkijat John Breuilly (1994), Eric Hobsbawm ja Terrence Ranger (1983, 1994). Breuillyn mukaan nationalismi on eliitin väline pitää itsensä vallassa, ja Hobsbawm ja Ranger pohtivat traditioiden syntyä ja sitä, kuinka usein ne ovat keksittyjä. Traditiot on tutkijoiden mukaan keksitty, jotta kansan hallinta olisi helpompaa. Sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden vaikutusta nationalismiin on tutkinut Ernest Gellner (1983), jonka näkemyksen mukaan nationalismi on uudenlaisen sosiaalisen organisoitumisen ilmentymä, joka perustuu koulutusperusteiseen korkeakulttuuriin.

Nationalismin tutkimukseen on viimeisen muutaman vuosikymmenen aikana tullut mukaan myös uusia tieteenaloja. Michael Billig (1995) näkee nationalismin banaalina, arkipäiväisenä ja huomaamattomana. Esimerkkinään Billig käyttää postitoimiston edessä liehuvaa lippua, joka ei sinällään herätä suuria tunteita. Lipun liehumisen nationalistin kädessä voi taas aiheuttaa jo paljon voimakkaampia reaktioita. Tutkija Benedict Andersson (1991) toi oman näkemyksensä nationalismista. Kuvitellut yhteisöt ovat Anderssonin ajatus kansasta, joka ei koskaan tule tapaamaan konkreettisesti kaikkia muita saman kansan edustajia. Tällöin henkilön täytyy kuvitella muut kansakunnan jäsenet. Andersson perustaa ajatuksensa printtimedian syntyyn, jonka jälkeen tiedon levittäminen koko kansalle helpottui.

Lisäksi nationalismin tutkimusta tarkasteltaessa tutkijat Jussi Pakkasvirta ja Pasi Saukkonen (2005a) ovat teoksellaan Nationalismit tehneet selvemmäksi, millainen ilmiö nationalismi on. Johannes Remy (2005) on tutkinut modernisaation ja etnisyyteen perustuvan nationalismin eroja. Tutkija Umut Özkırmı (2000) on tunnettu hyvin kriittisestä otteestaan, ja hänen tuotantonsa on erinomainen lähtökohta, jos haluaa tutustua nationalismin tutkimukseen kriittisestä näkökulmasta.

Entisen Jugoslavian vaiheita on tarkasteltu useamman tutkijan työn kautta. Keskeisimpiä tässä työssä ovat tutkijat John R. Lampe (2000), Eric Hobsbawm (2001) ja Marko Attila Hoare (2010). Edellä mainittujen tutkijoiden erinomaiset historiakatsaukset antavat aikajanan ja näkökulman Jugoslavian syntyyn ja hajoamiseen. Misha Glennyn (2000) tuotanto on hajoamissodan hyvin yksityiskohtainen kuvaus, jonka avulla voi hahmottaa sodan tapahtumia ja julmuutta.

Urheilun ja nationalismin ilmentymistä on tarkasteltu tapaustutkimusten kautta. Tutkija Dario Brentin (2016) tuotanto on lähtökohta aikajanalalle, jonka avulla voidaan ymmärtää nationalismin arkipäiväistymistä entisen Jugoslavian alueella. Tutkijoiden Allen L. Sack ja Zeljan Susterin (2000) tuotantoa on käytetty aikajanan rakentamiseen, jonka avulla voidaan paremmin ymmärtää kuinka urheilu ilmentää nationalismia, ja kuinka urheilu on ollut politiikan välineenä entisen Jugoslavian viime vaiheissa.

3 Nationalismi ja sen tutkimus

Nationalismi on käsitteenä laaja, ja sen yksiselitteinen määrittely on erittäin vaativaa. Ilmiö on hyvin kiistelty, ja sen vuoksi tulee muistaa, että lähes jokaiseen määrittelyyn kohdistuu kritiikkiä. Seuraavaksi käydään läpi poliittisen maantieteen määritelmiä kansasta, valtiosta ja kansallisvaltiosta. Määritelmien jälkeen vuorossa on lyhyt katsaus nationalismin tutkimuksen historiaan, jotta ilmiö tulee tutuksi.

3.1 Kansa, valtio, kansallisvaltio ja nationalismi

Kansallisvaltio koostuu kahdesta osasta, kansasta ja valtiosta. Kansa voidaan lyhyesti määritellä ryhmäksi ihmisiä, jotka ovat sidoksissa toisiinsa, ja tämä yhteys voi syntyä yhteisen historian, kielen, uskonnon tai muun sidoksen johdosta. Valtio voidaan esimerkiksi määritellä lailliseksi ja poliittiseksi kokonaisuudeksi, joka hallitsee rajojensa sisällä asuvia ihmisiä. Kansallisvaltio sisältää nämä kaksi käsitettä, jotka yhdessä muodostavat territorion. Kansallisvaltio yhdistää kansan luoden yhteisön, jonka jäsenillä on yhteys toisiinsa. Yhdessä kansa ja valtio luovat laillisen, poliittisen ja alueellisen kokonaisuuden. Kansallisvaltio voidaan nähdä ideaalitulanteena, jossa valtion rajat ja kansan rajat olisivat yhteneväiset. Käytännössä ideaalitulanteen

saavuttaminen on mahdotonta, ja todellisuudessa valtiot sisältävät useita kansoja ja etnisiä ryhmiä (Gilmartin 2009: 19–20).

Poliittisessa maantieteessä nationalismi voidaan määritellä territoriaalisen identiteetin ilmentymisenä, tunteena kuulua ryhmään tai yhteisöön, joka jakaa saman identiteetin ja usein assosioituu johonkin tiettyyn territorioon (Mountz 2009: 277). Nationalismin voi myös nähdä poliittisena toiminta periaatteena. Nationalismi sopii poliittisen maantieteen tutkimuskohteeksi, sillä nationalismi on luonteeltaan lähes aina alueellista tai tiettyyn valtioon kohdistuvaa (Flint & Taylor 2007: 159–166).

Nationalismin voi jakaa vielä kahteen osaan: territoriaaliseen ja etniseen nationalismiin. Territoriaalinen nationalismi voidaan ymmärtää esimerkiksi valtion rakentamiseen tähtäävänä toimintana, jolloin huomion kohteena ovat muun muassa poliittiset, taloudelliset ja sosiaaliset systeemit. Etninen nationalismi puolestaan painottaa edellisen sijasta ihmisten tunnetta kuulumiselle johonkin tiettyyn etniseen ryhmään. Tunteeseen vaikuttavat muun muassa kieli, uskonto ja muut perinteet. Jaottelu on suuntaa antava, ja myöhemmin keskustellaan tarkemmista eroista. Tulee pitää mielessä, että useimmat nationalismin esimerkit sisältävät ominaisuuksia molemmista muodoista riippuen ajasta ja kohteena olevasta yleisöstä (Gruffudd 1999: 199).

3.2 Nationalismin tutkimuksen historiaa

Jotta voisi ymmärtää nationalismia ilmiönä, on hyvä tuntea pääpiirteittäin merkittävimmät käännekohdat nationalismin tutkimuksessa. Eric Hobsbawm (1994) on jaotellut tutkimuksen kehityksen karkeasti kolmeen eri vaiheeseen. Ensimmäinen vaihe kattaa vuodet 1880–1914, toinen vuodet 1918–1950 ja kolmas 1990-luvun tapahtumat. Toiset tutkijat jakavat kaudet hieman eri tavalla riippuen näkökulmasta, ja esimerkiksi Özkırımlı jakaa kaudet sen mukaan, kuinka tutkimus on kehittynyt tieteellisessä keskustelussa (2000: 14–15).

Yhteiskunta oli suurten muutosten edessä vuosien 1880–1914 välisenä aikana. Tuolloin muun muassa väestön liikehdintä oli huomattavaa ja muuttoliike maaseudulta kaupunkeihin oli hyvin voimakasta (Hobsbawm 1994: 114). Yhteiskuntatieteissä tapahtui muutoksia, erityisesti 1800-luvun lopulla. Yhteiskuntatieteiden parissa syntynyt rotuoppi herätti kiinnostuksen etniseen alkuperään perustuvaan kansallisajatteluun eli etniseen nationalismiin. Myöhemmin etnisyyteen perustuvasta nationalismista ja rotuopista tuli natsien käyttämänä hyvin negatiivinen asia. Vuosisadan vaihteessa

rotuoppia käytettiin häikäilemättä hyväksi yhteiskunnan eri tasoilla ja myös kieli ja rotu sekoitettiin keskenään. Rotua ja kieltä pidettiin perinnöllisinä ominaisuuksina. Myöhemmin väite kumottiin, sillä kieli ei ole perinnöllinen ominaisuus vaan se on opittua toimintaa (Hobsbawm 1994: 120–121).

Etnistä nationalismia ja rasismia käytettiin erityisesti hyväksi vuosien 1870–1914 välisenä aikana. Tällä aikavälillä johtuen yhteiskunnallisista ja poliittisista muutoksista nationalismi radikalisoitui. Lisäksi kansainvälinen ilmapiiri oli kiristynyt, jolloin ulkomaalaisviha ja siihen tähtäävien julkilausumien esittäminen oli mahdollista. Hobsbawmin mukaan vaikuttavina tekijöinä etnisen nationalismin nousuun olivat muun muassa modernismia vastustavat traditionaaliset ryhmät, kaupungistumisesta johtuva ei-traditionaalisten luokkien kasvu ja muuttoliike. Etninen nationalismi oli kätevä väline kansallisuuteen liittyvissä kysymyksissä, erityisen käyttökelpoiseksi se osoittautui, kun oli tarve saada suuria määriä ihmisiä liikkeelle (Hobsbawm 1994: 122).

Hobsbawmin esittämä toinen vaihe kattaa vuodet 1918–1950. Vaiheen aikana sodittiin kaksi maailmansotaa (1914–1918 ja 1939–1945), joissa molemmissa kansallisajattelu vaikutti merkittävästi. Toisen vaiheen aikana nationalismiin vaikutti talouden liberalisoituminen ja osassa maailmaa siirryttiin suunnitelmatalouteen. Osa valtioista siirtyi talouskriisien johdosta protektionismiin eli lähes omavaraiseen talouteen vuosien 1929–1932 aikana. Talouden heikko tila nostatti jälleen nationalismia. Talouden heikko tila ja suuri työttömyys aiheuttivat tyytymättömyyttä. Kansan tyytymättömyyttä käytettiin hyväksi poliittisten tarkoituksien saavuttamiseksi muun muassa natsien toimesta (Hobsbawm 1994: 145–146).

Toisen vaiheen aikana sotien lisäksi tapahtui suuria poliittisia muutoksia. Ensimmäisen maailmansodan loputtua suuret Keski- ja Itä-Euroopan keisarikunnat romahtivat ja Venäjällä syntyi vallankumous. Muutokset synnyttivät epävakaa poliittisen ilmapiirin, joka oli nationalismin nousulle otollinen alku. Hobsbawmin mukaan ensimmäisen maailmansodan lopettanut Versaillesin rauha vuonna 1917 jakoi Euroopan kansallisvaltioihin. Syntyneiden kansallisvaltioiden rajat kulkisivat kielen ja kansallisuuksien rajojen myötäisesti. Käytännössä periaate aiheutti ongelmia erityisesti valtioiden vähemmistöryhmille, jotka joutuivat ongelmiin enemmistöryhmän kanssa. Ongelmat johtivat muun muassa vähemmistöryhmien joukkokarkotuksiin. Hobsbawm toteaa, että Versaillesin rauha vaikutti jopa 1990-luvun lopun ongelmiin saakka. Hobsbawmin mukaan ensimmäisen maailmansodan selvittämättömät asiat selvitettiin

1990-luvun lopun konflikteissa (1994: 180). Lisäksi Versailin sopimus vaikutti toisen maailmansodan alkuun. Sopimuksen takia Saksassa muun muassa koettiin suurta tyytymättömyyttä, joka yhdessä muiden tekijöiden kanssa johdatti kohti toista maailmansotaa. Aikavälin lopussa etnisyyteen perustuva kansallisuusajattelu oli varsin huonossa valossa natsien käytettyä sitä omien tarkoitusperiensä toteuttamiseksi (1994: 146–147).

Toisen vaiheen lopulla siirtomaavallan aikakausi loppui. Siirtomaavallan loppuminen eri alueilla nostatti usein esiin ne ongelmat, jotka olivat olleet kytemässä jo pitkään. Itsenäistyminen ei kyennyt ratkaisemaan kaikkia uusien valtioiden ongelmia, ja nationalismi nosti päätään näillä alueilla. Nationalismi muutti muotoaan. Nationalismi syntyi halusta erota jostain suuremmasta ylikansallisesta valtiosta tai poliittisesta yksiköstä kuten Habsburgien valtakunnasta ennen vuotta 1919. Myöhemmin syntyneet nationalistiset liikkeet ovat pääasiassa olleet separatistia kuten flaamit (1960-luku) Belgiassa ja baskit (ETA 1959) Espanjassa (Hobsbawmin 1994: 152–153).

Poliittisten ja taloudellisten muutosten lisäksi nationalismin leviämiseen ja nousuun on vaikuttanut erityisesti joukkotiedotusvälineiden (TV, radio, sanomalehdet) kehittyminen 1950-luvulta lähtien. Parantuneen ja nopeutuneen tiedottamisen avulla saatiin tavoitettua entistä suurempi yleisö. Urheilutapahtumista tuli myös tärkeitä kansallishengen nostattajia, koska nyt suurempi yleisö pystyi seuraamaan esimerkiksi olympialaisia. Olympialaiset olivat Hobsbawmin mukaan itsetehostuksen välineenä miljoonien kuvitellulle yhteisölle, jossa yksittäiset katsojat kotonaan tunsivat tulevansa kansakunnan symboliksi (1994: 157).

Hobsbawmin kolmas nationalismin vaihe keskittyy 1990-luvun vaihteeseen. Tuolloin nationalismiin tuli entistä enemmän mukaan etnisiä piirteitä. Nationalistit näkivät itsensä itseoikeutettuina kansakunnan rakentajina eivätkä niinkään niiden hajottajina. Aiemmin ratkaisemattomat asiat etnisten ryhmien välillä nousivat jälleen esiin. Samaan aikaan taloudellinen ja poliittinen myllerrys lisäsi epävakautta ja kiristi ilmapiiiriä entisestään johtaen etnisten ryhmien välisiin kiistoihin erityisesti 1990-luvun alussa. Etniset konfliktit syntyivät Hobsbawmin mukaan jo 1918–1921 välisen ajan ratkaisemattomista asioista. Ongelmat liittyen esimerkiksi etnisyyteen, kieleen, uskontoon, rajoihin ja talouteen kytivät pinnan alla, puhjeten konflikteiksi poliittisten myllerrysten aikaan 1990-luvun vaihteessa. Hobsbawmin mukaan tämä johtui siitä, että Ottomaanien, Habsburgien valtakuntien ja Venäjällä tsaarinvallan hajottua jäljelle

jääneet kansallisvaltiot eivät kyenneet ratkaisemaan kansallisuuteen ja entisyyteen liittyviä ongelmia. Ongelmiin ei kyetty löytämään ratkaisua pitkällä tähtäimellä, joten usein turvauduttiin äärimmäisiin keinoihin kuten pakotettuun massamuuttoon ja pahimmillaan jopa joukkomurhiin (Hobsbawm 1994: 180–181).

3.3 Etnisyys nationalismin perustana

Nationalismin tutkimus voidaan jakaa karkeasti primordialismiin, etnisyyteen perustuvaan nationalismiin ja modernismiin. Lisäksi on myös uusia tutkimustapoja, jotka lähestyvät nationalismin tutkimusta muiden tutkimusalojen näkökulmasta.

Tutkija Anthony D. Smith (1995; 1999; 2001) on nationalismin tutkimuksen yksi keskeisimmistä teoreetikoista ja keskustelijoista. Hänen kattava tuotantonsa on vienyt nationalismin tutkimusta merkittävästi eteenpäin ja varsinkin hänen kriittinen kantansa on herättänyt paljon keskustelua ja vastakkaisia näkemyksiä. Tutkijoiden välisestä keskustelusta ovat syntyneet modernistien ja primordialistien näkemyserot. Smith näkee nationalismin ideologiana, mutta samalla myös sosiaalisena liikkeenä ja symbolisena kielenä, jonka tarkoitusta, variaatioita ja lähteitä tutkitaan. Nationalismi ei ole vain poliittista toimintaa. Mukana on kulttuurinen ulottuvuus, ja nationalismin rakentamisessa mukana on myös esimerkiksi säveltäjiä, artisteja ja kirjailijoita. Nationalismia ei Smithin mukaan voida tutkia suppeasti, ja tutkija toteaa, että tutkimuksessa tulisi ottaa huomioon muun muassa historiaa, sosiologiaa, politiikan tutkimusta ja jopa antropologiaa. Smithin mukaan nationalismin inspiraatio voi nousta jopa uskonnollisiin mittasuhteisiin. Tällöin olisi tärkeää tutkia kielenkäytön ja nationalismin symboliikkaa. Smithin mukaan nationalismia tutkittaessa tulisi kiinnittää huomiota moraalisiin, rituaalisiin ja tunnepohjaisiin näkökulmiin, kansakunnan toimintaan ja puheeseen. Smith näkee nationalismilla olevan kannattajiaan muokkaavia sääntöjä, rytmejä ja muistoja. Näiden tuntemus mahdollistaa sillan poliittisesta ja sosiaalisesta ulottuvuudesta kansakunnan ytimeen. Smith jatkaa, että tutkimuksen myötä kansakunnan ydin ja sen konseptit, symbolit ja tunteet olisi mahdollista tunnistaa (Smith 2001: 1–3).

Smith (2001: 12) on tuonut nationalismikeskusteluun *ethnie*-käsitteen, jolla hän tarkoittaa etnistä yhteisöä. Kyseisellä yhteisöllä ei ole yleensä poliittista yhteyttä, ja monessa tapauksessa siltä puuttuu julkinen kulttuuri ja alueellinen ulottuvuus. Smithin mukaan etnisen ryhmän ei välttämättä tarvitse olla asuttamansa alueen fyysisessä

hallinnassa. Smithin mukaan kansalla on jaettuja uskomuksia ja yhteinen sitoutuminen ryhmään sekä pitkähkö historia. Luonteeltaan kansa on aktiivinen, asuu tietyllä alueella ja lisäksi erottuu muista kansoista selvästi oman yhteisen kulttuurinsa ansiosta. Etnisellä ryhmällä on rakenteeltaan paljon samaa, mutta ryhmältä puuttuu poliittinen yhteys ja yhteinen julkinen kulttuuri (Smith 2001: 12–13; Remy 2005: 55).

Etnisiä ryhmiä voi Smithin (1995: 58–59) mukaan olla lateraalisia ja vertikaalisia. Lateraalisella ryhmällä Smith tarkoittaa esimerkiksi aristokraattien ryhmää. Tämä ryhmä sijaitsee hyvin laajalla maantieteellisellä alueella ja koostuu esimerkiksi papistosta, kauppiaista, hovista, aatelistosta ja muista korkeamman yhteiskunta statuksen omaavista ryhmistä. Edellä kuvattu ryhmä yleensä on suvaitsevampi muita kulttuureja kohtaan. Vertikaalinen ryhmä on alueellisesti tiiviimpi ja toiminnaltaan arkinen. Yhteinen etninen kulttuuri leviää ryhmän sisällä helpommin kuin lateraalisessa ryhmässä. Etninen kulttuuri leviää jopa yhteiskuntaluokkien välillä, joka mahdollistaa ryhmän mobilisoinnin etnisyyteen tai uskontoon liittyvien liikkeiden avulla. Ryhmä voi olla helpommin mobilisoitavissa karismaattisen johtajan ansiosta. Tyypillisesti tämä johtaja nousee tavallisen kansan seasta. Vertikaaliseen ryhmään on Smithin mukaan vaikeampi päästä, ja ryhmä pyrkii erottumaan vihollisestaan tai muukalaisista useammin kuin hyväksymään heitä lateraalisen ryhmän tavoin.

Smithin mukaan molemmat ryhmät on mahdollista saada liikkeelle yhteisen mission tai myyttisen tarinan avulla. Tällöin kyseinen ryhmä on myytteihin perustuen valittu suorittamaan tiettyä tehtävää. Smith kutsuu tätä etnisen valinnan myytiksi. Tyypillistä ryhmille on erilaisten kansallismyyttien, muistojen, perinteiden, rituaalien ja symbolien pysyvyys. Nämä saattavat olla eräänlaisessa syväjäässä, josta ne otetaan tarpeen mukaan esille. Smithin mukaan tämä syväjäästä herääminen on eräänlainen prinsessa Ruusunen-hetki, jossa yhteiskuntaa kohtaavan uhkan edessä vanhat symbolit ja myytit herätetään. Symboliikkaa ja muistoja voidaan nostaa hyvinkin kaukaa esille, jotta omia toimia voidaan oikeuttaa vaaran uhatessa. Smith jatkaakin, että monet nykyiset konfliktit ja poliittiset erimielisyydet ovat aikaisempien konfliktien tai erimielisyyksien perua (1995: 58–59).

Smith näkee, että etniset ryhmät ovat oleellisia nationalismin synnylle. Ryhmä muuttuu ajan saatossa, ja sisäiset muutokset ovat vaihteellaisia. Etniselle ryhmälle syntyy eliitti, joka kehittää ryhmälle oman kulttuurin ja nostaa sen arvostusta. Käytännössä tämä tapahtuu esimerkiksi perustamalla kirjallisuusseuroja. Kirjallisuusseurat tutkivat

historiaa ja luovat kansalliskirjallisuutta, johon yleisimmin valitaan parhaiten tietynlaista poliittista tarkoitusta edistävät kansalliset ominaisuudet ja piirteet. Tällä älymystön kulttuuriliikehdinnällä tuodaan muut yhteiskuntaluokat ”oikeiden” tapojen ja perinteiden pariin. Kulttuurin arvostuksen nousun johdosta mukaan tulee tietoinen kansallisten symbolien, ikonien, merkkien ja tapojen kehittäminen. Kehittäminen tapahtuu kielen, musiikin ja taiteen alueilla, ja usein tämä kausi nähdään kansallisromanttisena aikakautena. Edellä kuvatun voi nähdä tietynlaisena kansallisena heräämisenä, jolloin taide ja muu kulttuuri romantisoituu ihannoimaan tapahtumia historiasta. Kansallisen heräämisen aikaan luodaan romanttinen kuva menneistä sankareista ja oman kansanryhmän voitokkaista haasteista (Smith 1995: 65–67).

Remy näkee Smithiä mukaillen kansallisen heräämisen kansanvalistuksen tuloksena. Kansanvalistuksessa pyritään kouluttamaan rahvasta yhteisen asian taakse ja luomaan yhteinen tunne kansallisista arvoista, muistoista ja myyteistä. Nationalismin onnistumisen kannalta oleellista on, kuinka hyvin kansallinen myytti saadaan hyväksytettyä kansalla. Remy jatkaa, että vaikka älymystö käyttää löydettyjä ja keksittyjä aineksia historiasta, varsinainen menestys voi syntyä vain, jos kehitetyssä mytologiassa on tavalliselle kansalle tuttuja asioita. Kansalliset mytologiat eivät siis ole täysin keksittyjä tai valheellisia, vaan niissä yleensä yhdistyvät vanhat asiat uudella tavalla. Toimiakseen kansallisen mytologian tulee peilata jollain lailla ihmisten mielissä jo aiemmin tunnettua (Remy 2005: 61–64).

Kansallisen heräämisen jälkeen seuraa aatteen politisoituminen. Usein politisoituminen voi johtaa ääriliikkeisiin ja yhteisön puhdistamiseen tietyn kriteerein. Etnisyyttä käytetään populismin apuna, ja esimerkiksi taiteessa voidaan ihannoida menneitä hyviä aikoja ja romanttista maalaisidylliä. Herkästi lähdetään vastakkainasetteluun, ja varsinkin erilaisten vähemmistöryhmien olot voivat käydä tukalammiksi. Vähemmistöryhmiä voidaan käännäyttää valtaryhmän aatteisiin tai heidät voidaan jopa karkottaa asuinalueiltaan (Smith 1995: 69–70). Smith kuitenkin jatkaa, että ainoastaan etninen herääminen ei ole syy nationalismin kasvuun. Smith toteaa, että etniset konfliktit syntyvät usein taloudellisen turbulenssin aikana. Talouden ongelmat eivät ole varsinainen syy konfliktiin vaan usein konfliktin kiihdyttäjä. Kansallishenkisten liikkeiden johtajat käyttävät talouden vaikeuksia omien tarkoitusperien saavuttamiseksi (Smith 1995: 70–73).

Smithin määrittelyn mukaan kansa on nimetty yhteisö, joka asuttaa kotimaansa eli nimetyn territorion. Kansa omaa yhteisen historian ja myyttiperinteen, yhtenäisen julkisen kulttuurin, yhtenäisen talouden ja lisäksi yhteiset oikeudet ja velvollisuudet kaikkien jäseniensä kesken (2001: 13). Nationalismin Smith määrittelee ideologiaksi, joka nostaa kansan edun ylitse muiden ja pyrkii edistämään kansan hyvinvointia. Smith lisää määritelmään vielä kansan pyrkimyksen kansalliseen autonomiaan, yhtenäisyyteen ja identiteettiin (2001: 9). Nationalismi onnistuakseen tarvitsee kaikkia edellä mainittuja ominaisuuksia. Smith näkee nationalismin liikkeenä, joka pyrkii koko populaation itsenäisyyteen ja sen ylläpitoon, yhtenäisyyteen ja identiteettiin. Toisin sanoen ideologiasta tulee tavoite ja yhteisen toiminnan kohde.

Kansa tarvitsee valtion. Kansallisvaltio voidaan Smithin mukaan määritellä valtiona, jossa yksi kansa asuu yhdessä valtiossa. Nationalismin periaatteen mukaan kansa on oikeutettu asumaan valtiossa. Kansallisvaltion jäsenet kokevat kansallista yhteyttä ja integraatiota keskenään. Integraatio ei välttämättä tarkoita sitä, että kansa on kulttuurisesti homogeeninen (2001: 12–17).

Kansallinen identiteetti muodostuu edellä mainittujen kansan ja kansallisvaltion ympärille. Kansallinen identiteetti ilmenee eritasoisena ja voi vaihdella yksittäisestä kollektiiviseen identiteettiin, josta esimerkkinä Smith mainitsee muun muassa perheidentiteetin, alue-identiteetin ja etnisen ryhmä-identiteetin. Nämä identiteetin eri tasot ovat kestävyydeltään erilaisia. Kollektiivinen kulttuuriperusteinen identiteetti vaikuttaa kestävämmältä, koska se yleensä perustuu pysyvimpiin kulttuurisiin tekijöihin kuten muistoihin, arvoihin, symboleihin, myytteihin ja perinteisiin. Edellä mainitut tekijät ovat Smithin mukaan pitkäaikaisempia kuin alueeseen perustuva identiteetti (2001: 18–19).

Saukkosen (2005: 90) mukaan kansallinen identiteetti voi tarkoittaa esimerkiksi valtion poliittista identiteettiä. Tällöin kansallinen identiteetti on valtion itsensä tuottamaa, jolloin identiteettikäsitys politisoituu. Valtion harjoittama identiteettipolitiikka yleensä rakentaa erottelun meidän ja teidän välillä, jolloin syntyy vastakkainasettelua ryhmien ja valtioiden välille. Kansallisen identiteetin tunnepitoisuuden takia sitä käytetään usein poliittisiin tarkoituksiin pyrittäessä poliittiseen valta-asemaan (Saukkonen 2005: 96–97).

Etnisyys nationalismin perustana on yleensä hyvin tunnepitoista. Smith kutsuu omaa nationalismikäsitystään myös nimellä etnosymbolismi. Nimitys on tosin

vähemmän käytetty. Smith käyttää etnosymbolismi (1999) nimitystä siksi, että hän on jyrkentänyt näkemystään vuosien saatossa. Etnosymbolismi näkemyksessään Smith toteaa, että moderni aika ei ole läheskään niin merkittävä tekijä nationalismiin kuin aiemmin on oletettu. Smithin mukaan nykyiset modernit kansalliset identiteetit pohjautuvat suurelta osin vanhoihin identiteetteihin, jopa niihin, jotka ovat syntyneet ennen 1500-lukua (primordialismi) (Remy 2005: 55, 63).

Mikä tekee etnisestä nationalismista niin vaarallista? Vaarallisen siitä tekee juuri sen tunnepitoisuus, jonka takia voi helposti syntyä ääriliikkeitä ja ääritoimintaa. Etninen nationalismi on ollut Smithin mukaan nousussa 1900-luvun puolivälistä alkaen. Tuolloin natsit käyttivät etnisyyteen perustuvaa nationalismia toimintansa perustana toisen maailmansodan aikaan. Sodan jälkeen etninen nationalismi ei välttämättä kadonnut täysin. Smithin mukaan sota pelästytti etnisyyden käyttämisen kansallishengen nostatuksessa. Smith perustelee näkemystään sillä, että toisen maailmansodan jälkeen syntyi itsenäistymiseen tähtääviä etnisiä liikkeitä. Esimerkkinä hän käyttää muun muassa fleemejä, baskeja ja katalaaneja. Itsenäistymisliikkeistä osa syntyi jo 1950-luvulla, mutta ne aktivoituivat vasta vuosikymmeniä myöhemmin (Smith 1995: 52; Remy 2005: 65).

Nationalismin tunnepitoisuutta voidaan luoda ja pitää yllä aiemmin mainitulla symboliikalla ja tunnuksilla. Remy toteaa Smithiä (1995) mukaillen nationalismin vaikuttavan valtion kansan kautta. Remyn mukaan nationalismin subjektiivista ja tunnepuolta ylläpidetään symbolein, joita ovat esimerkiksi kansalliset tunnukset kuten lippu, kansallislaulu, paraatit, kansallinen raha, sotamuistomerkit ja passi. Voimakkaimpia näistä ovat yleensä symbolit, tavat ja seremoniat (Remy 2005: 61).

Symboliikan tunnepitoisuudella voidaan siis vaikuttaa tietoisesti kansaan ja sen eri etnisiin ryhmiin. Etnisyyttä voidaan symbolien avulla rakentaa, muuttuvan maailman mukana. Valtonen (2005:106–107) määrittää etnisyyden, etniseen ryhmään kuulumisen luonteeksi, laaduksi tai tilaksi, joka pohjautuu tietoisuuteen ryhmään kuulumisesta. Valtonen jatkaa, että etnisyyttä voidaan nähdä ennemmin strategisena valintana kuin aikojen alusta olemassa olleena ilmiönä. Sitoutuminen omaan etniseen ryhmään on vahvasti sidoksissa poliittisiin ja taloudellisiin olosuhteisiin. Sidoksen takia huonoina aikoina on helpompaa nostattaa etnisen ryhmän yhtenäisyyttä. Etnisyyteen liitetään suuri tunnepitoisuus, joka on usein syynä syntyneiden konfliktien pitkäkestoisuuteen ja

raakuuteen. Tunnetta on vaikea hallita, joten voi syntyä tilanne, jossa ainoa mahdollisuus on taistella viimeiseen pisaraan saakka (2005: 109–110).

Hobsbawm lisää etnisyyden käsitteeseen vielä, että etnisyydellä on kulttuurinen merkitys, ja se ei ole biologiaan perustuvaa. Lisäksi näkyvä etnisyys on usein kielteistä, koska sitä käytetään useimmin määrittelemään muita kuin omaa ryhmää. Kansallisvaltiolle on ominaista, että valtaa pitävä etninen ryhmä tuottaa kansakunnan ideologian ja kulttuurisisällön. Epätasa-arvon takia vähemmistöryhmä saattaa vastustaa tai jopa nousta vastarintaan valtaryhmän standardeja kohtaan. Tilanne saattaa kärjistyä voimankäyttöön saakka, jolloin syntyy etninen konflikti (Hobsbawm 1994: 74–79; Valtonen 2005: 114).

Nationalismi voi johtaa konfliktiin eri kansanryhmien välillä, jos ongelmiin ei löydetä ratkaisua valtion sisällä tai rajan ylittävän yhteistyön avulla. Syitä etnisen konfliktin syntyyn ei voida tyhjentävästi todeta. Tutkija Valtosen mukaan etnisen konfliktin määrittelyä hankaloittaa se, että usein konfliktin osapuolet perustavat syynsä mitattaviin ja ei-mitattaviin syihin. Valtonen jatkaa, että etnisen konfliktin tutkimus on hyvä aloittaa tutkimalla yhteiskunnan perusluonnetta, jonka avulla voi löytää lähtökohdan etnisen konfliktin ymmärtämiseksi (Valtonen 2005: 114).

Käytännössä vain harvoin, etninen ryhmä käyttää institutionaalista eriarvoisuutta syykkeenä konfliktille. Valtonen toteaa syykkeinä usein olevan kulttuurierot, ja lisäksi muut yhteiskunnan alkukantaisiin hyvin tunnepitoisiin kansan ja kansallisuuteen liittyvät tekijät. Valtonen käyttää esimerkkinään entistä Jugoslaviaa, jossa etnisten ryhmien yhteiselo onnistui vuosikymmeniä. Valtosen näkemyksen mukaan syitä Jugoslavian konfliktille oli useita, mutta konfliktin synnyssä ja kiihdyttämisessä eliitillä oli hyvin merkittävä rooli. Tutkija jatkaa, että oikeutusta etnisen ryhmän toiminnalle haettiin tietoisesti kaukaa historiasta. Lopulta poliittinen eliitti käytti hyväkseen oletettuja kulttuurieroja ja muokkasivat niitä omien poliittisten tavoitteidensa mukaisiksi. Rakenteellisten selitysten merkitys jäi konfliktin synnyssä vähemmälle huomiolle, koska tunnepitoiset etnisyyteen liittyvät asiat olivat käytetympiä poliittisessa argumentoinnissa (Valtonen 2005: 117).

3.4 Modernismi nationalismin perustana

Nationalismin tutkimusta voi lähestyä myös modernistien näkemyksen mukaan.

Tutkimus keskittyy moderniin aikaan, ja tutkijat pitävät nationalismia melko nuorena

ilmiönä. Modernistit näkevät ilmiön historian nuorena, kun taas primordialistien mukaan nationalismi on hyvin alkukantaista ja historialtaan vanha ilmiö. Primordialismi yleensä viittaa johonkin alkuperäiseen tai itsestäänselvyteen. Nationalismin yhteydessä primordialismi tarkoittaa näkemystä, jonka mukaan kansallisuus on yhtä luonnollinen osa ihmistä kuin puhekyky. Kansakunta primordialistien mukaan on ikiaikainen ja luonnollinen ilmiö (Pakkasvirta & Saukkonen 2005b: 23). Modernistit määrittelevät kansan ja kansakunnan käsitteet hieman toisin kuin pidemmän aikavälin tarkasteluun keskittyvä primordialismi. Pakkasvirta ja Saukkoseen mukaan keskeisenä erona modernismilla ja primordialismilla on, että modernistit selittävät kansakuntaa ja nationalismia uudenaikaistumiseen yleensä liitetyillä asioilla. Näitä ovat esimerkiksi alueellisesti yhtenäinen valtio, jolla on keskitetty hallinto. Modernistien näkemyksen mukaan valtiolla on teollista tuotantoa ja talouden perustana on markkinatalous. Lisäksi modernisaatioon liitetään myös uudet tavat viestiä kuten sanomalehti, laajalle levinnyt infrastruktuuri ja suuren osan väestöstä kattava koulutuslaitos (2005b: 25).

Pakkasvirta ja Saukkosen mukaan modernistinen näkökulman on syntynyt kritiikistä etnosymbolismia ja primordialismia kohtaan. Modernistien ryhmä ei ole yhtenäinen ja ryhmän sisällä erimielisyyttä aiheuttaa muun muassa nationalismia synnyttävät tekijät. Modernistinen näkökulma voidaan jakaa karkeasti kolmeen osaan syntyvän mukaan: poliittiseen, taloudelliseen tai sosio-kulttuuristen muutosten johdosta syntyvään nationalismiin. Modernistit keskustelevat siitä, onko kansakunta ja nationalismi välttämätön osa yleistä kehitystä. Lisäksi modernistit pohtivat nationalismia eliitin välineenä tai keksintönä, jolla olisi mahdollista saavuttaa poliittista valtaa (Pakkasvirta & Saukkonen 2005b: 26). Seuraavaksi modernistinen nationalismin tutkimus käsitellään syntyvän mukaan jaoteltuna taloudelliseen, poliittiseen ja sosiaalikulttuuriseen suuntaukseen.

Tutkijat Tom Nairn (1997) ja Michael Hecter (1975) ovat tutkineet nationalismin nousuun vaikuttavia taloudellisia tekijöitä. Nairn esittää Janus-kasvo vertauksensa, joka kuvaa taloudellisten rakenteiden vaikutusta nationalismin nousuun. Pakkasvirta ja Saukkosen (2005b: 28) mukaan Nairnin argumentti perustuu valistusajan ideaalien romuttumisesta johtuvaan pettymykseen, jonka johdosta nationalismi alkoi saada kannatusta. Valistusajalla korostettiin järjen ja mielen tärkeyttä, mutta muut sen ajan ideaalit eivät toteutuneet. Samaan aikaan teollisuus ja talous kehittyivät nopeasti ja toiveet paremmasta elämästä, hyvinvoinnista ja vauraudesta heräsivät 1700-luvun

lopulla. Pettymys oli suuri, sillä vain pieni osa väestöä pääsi nauttimaan eduista ja hyvinvoinnista. Nairnin Janus-kasvo kuvaa edellä mainittua kehityksen kaksijakoisuutta. Toinen puoli kasvoista kuvaa teollistumisen mukanaan tuomaa kehitystä, joka tuo hyviä asioita, mutta samalla toinen puoli kuvaa kurjuutta ja huonoja oloja. Nairnin mukaan juuri tästä väestön kurjuudesta ja epäkohdista johtuen nationalismin suosio olisi lähtenyt kasvuun (Katso myös Özkırmı 2000: 28).

Tutkija Michael Hecter (1975) perustaa tutkimuksensa siirtomaavallan aikaan. Pakkasvirta ja Saukkonen (2005b: 28) tiivistävät Hecterin keskeisimmän argumentin niin, että on olemassa tietty ydinryhmä, joka määrää muita ryhmiä. Edellä mainittu hierarkia on yleensä yksisuuntainen, jossa valtion pienimmät osa-alueet tuottavat hyvinvointia ydinryhmälle. Hierarkiassa vaikuttavia tekijöitä ovat talous ja kaupankäynti, jotka ovat yleensä pienen ryhmän hallinnassa. Hierarkiasta johtuen syntyy epätasainen tilanne ydinryhmän ja muiden ryhmien välillä. Lopulta epätasainen tilanne voi johtaa erimielisyyksiin, jotka johtavat sosiaalsiin ja poliittisiin ilmiöihin kuten mielenosoituksiin ja jopa väkivaltaan (Katso myös Özkırmı 2000: 96).

Tutkijat John Breuilly (1994), Eric Hobsbawm ja Terrence Ranger (1983) ovat tehneet nationalismin tutkimusta poliittisesta näkökulmasta. Breuilly näkee nationalismin eräänlaisena politiikan muotona, jolla eliitti pyrkii pitämään oikeutuksensa valtaan. Breuilly on vertaillut erilaisia poliittisia ideologioita ja liikkeitä, jotka ovat pyrkineet valta-asemaan omissa valtioissaan. Liikkeitä yhdistävänä tekijänä löytyi nationalistisen argumentoinnin käyttö. Pakkasvirta ja Saukkonen (2005b: 29–30) kokoavat Breuillyn ajatuksen nationalismista tarpeena luoda suhde yksilön, ryhmän ja valtion edun välille. Breuilly tarjoaa ratkaisuksi eräänlaisen poliittisen kansalaisuuden käsitteen, jonka avulla yksilöiden yhteiskunta muuttuu tai se luodaan poliittiseksi yhteisöksi. Yhdistämällä kulttuurin yhdenmukaisuuden ideologian ja poliittiseen kansalaisuuden, voitaisiin Breuillyn mukaan synnyttää kulttuurisesti ainutlaatuinen kansallisvaltio. Käytännössä edellä mainittu tarkoittaisi sitä, että eliitistä koostuva ryhmä tai vastaava aloittaa voimakkaasti ajaa oman etnisen ryhmänsä etuja valtiossa. Breuillyn mukaan etujen tavoittelu voi johtaa jopa äärikeinoihin, kuten etnisiin puhdistuksiin, jotta kulttuurin yhdenmukaisuus saadaan toteutettua. Breuillyn mukaan nationalismista tulee pääasiassa eliitin hanke ja politiikan muoto. Poliitiikan muotona siksi, että eliitti tai päättäjät pyrkii oikeuttamaan valtaansa nationalismin avulla, ja samalla tavoittamaan omat päämääränsä. Useasti nämä tavoitellut päämäärät ovat joko

rahaa, omaisuutta, valtaa tai jopa kosta historian tapahtumista (Katso myös Özkırmılı 2000: 109).

Poliittisen instrumentalismin näkökulmasta nationalismia on tutkittu erityisesti Eric Hobsbawmin ja Terrence Rangerin (1983) toimesta. Tutkijoiden näkemyksen mukaan erilaiset perinteet, symboliikka ja lippu ovat merkittäviä tekijöitä valtiolle. Valtio kykenee oikeuttamaan olemassaoloaan symboliikan avulla. Tutkijat esittävät, että suuri osa näistä valtiolle merkityksellisistä asioista voi olla keksittyjä perinteitä. Lisäksi perinteet on voitu luoda tiettyä tarkoitusta varten, mutta ei sattumanvaraisesti. Tutkijoiden mukaan kansallisaatteen ja kansakunnan luomisen yhteydessä on keksitty perinteitä, joilla tarkoitetaan tietyn säännösten mukaisia toimia. Perinteet toteutetaan tietyllä symbolisella tavalla, jotta ne saadaan istutettua kansan mieleen. Toistamalla näitä perinteitä pyritään saamaan aikaan historian jatkuvuuden tunne (Hobsbawm & Ranger 1983: 1–2).

Hobsbawm ja Rangerin mukaan perinteet syntyvät pitkän ajan kuluessa ja onnistuneen perinteen syntyyn tarvitaan aikaa ja jatkuvaa toistoa. Toiston kautta perinteestä tulee muodollinen ja rituaalin omainen. Tutkijat toteavat, että keksittyjen perinteiden erikoisuutena on niiden keinotekoinen toistaminen. Perinteisiin ei tule sekoittaa tapoja, jotka ovat helpommin muuttuvia kuin pitkäaikaiset perinteet (1983: 2–6). Hobsbawm ja Ranger käyttävät toiston kautta juurtuneena esimerkkinä brittien kansallislaulua, joka on ollut olemassa jo 1740-luvulta lähtien. Toisena esimerkkinä tutkijat käyttävät Ranskan trikolori lippua, joka tuli käyttöön suurten mullistusten aikaan 1790–1794. Trikolorin tarkoituksena oli kansan yhdistäminen, jossa myös onnistuttiin. Lisäksi keksityistä traditioista esimerkkinä toimii kansan personointi johonkin tiettyyn hahmoon. Tutkijat käyttävät esimerkkinään Ranskan Marianne-neitoa, joka on Ranskan tärkein kansallissymboli (1983: 7).

Perinteiden synty on prosessi, joka on hyvin pitkä kestoinen. Perinteet toistetaan samalla tavalla kerta toisensa jälkeen, mutta harvoin pohditaan, miksi juuri näin tehdään. Monet kansalliset monumentit ja patsaat, kansallismuseot, kansallinen vapaa päivä ja muut seremoniat eivät välttämättä herätä ihmetystä jokapäiväisessä elämässä. Hobsbawmin ja Rangerin (1983: 263) mukaan kaikki edellä mainitut perinteet ovat, tarkemmin tarkasteltuna, keksitty melko lyhyen ajan sisällä. Tutkijoiden mukaan suuret poliittiset muutokset johtivat tilanteeseen, jossa kansan hallitseminen oli entistä haastavampaa, vuosien 1870–1914 välisenä aikana. Tarvittiin uusia keinoja, jotta kansa

olisi lojaali hallitsijaa tai hallintoa kohtaan. Yhteiskunnan ollessa murroksessa luotiin entistä tietoisemmin ja tarkoituksellisesti uusia poliittisia perinteitä, joiden pohjana toimi jo olemassa olevat sosiaaliset perinteet.

Perinteiden keksiminen ja toistaminen eivät yksinään riitä luomaan kansan lojaalisuutta hallintoa kohtaan. Hobsbawm ja Rangerin (1989: 263–264) mukaan perinteiden levittämiseen liittyy vahvasti koululaitoksen kehittäminen sekä kirjallisuuden tuotannon lisääminen. Kehittyvän kansallisenkoulutuslaitoksen kautta kansallishengessä luotu tieto pystyttiin levittämään, ja opettamaan lapsia kansallisella kielellä. Koulutus mahdollisti isänmaallisten arvojen juurruttamisen jo pieniin lapsiin (Pakkasvirta & Saukkonen 2005b: 32).

Sosiaalianthropologi ja kriittisen nationalismin tutkija Ernest Gellner (1983) on tutkinut nationalismia, joka syntyy sosiaalisten tekijöiden ja kulttuurin vaikutuksesta. Gellnerin nationalismikäsite perustuu korkeakulttuuriin. Lisäksi Gellnerin mukaan nationalismi tarvitsee syntyäkseen sosiaalisia tekijöitä sekä poliittisen ulottuvuuden. Gellner (1983: 1) määrittelee nationalismin poliittisena periaatteena, jonka perusolettamuksena on poliittisen ja kansallisen yksikön yhteneväisyys. Toisin sanoen, valtion raja on yhtenevä sen asuttaman kansan rajojen mukaan, eli yksi kansa asuu kansallisvaltiossa. Gellner kutsuu tätä yhteneväisyyttä nationalismin periaatteeksi (1983: 1–2).

Gellnerin mukaan nationalismin käsitteet, kuten kansallismielisyys ja kansallistunne, määrittyvät sen mukaan, kuinka nationalismin periaate saadaan toteutetuksi. Periaatteen toteutuessa kansallismielisyys ja kansallistunne ovat positiivisia, mutta jos periaate ei toteudu aiheuttaa se negatiivisia tunteita. Pahimmillaan negatiiviset tunteet voivat kärjistyä konflikteiksi. Kansalaisliikkeet ovat ne tahot, jotka ilmentävät kansallismielisyyttä positiivisella tai negatiivisella tavalla. Lisäksi Gellnerin mukaan kansalaisryhmän asema valtiossa voi jopa provosoida toista kansalaisryhmää, sillä toisen ryhmän tyytyväisyys voi aiheuttaa toisessa ryhmässä tyytymättömyyttä (1983: 2).

Gellnerin nationalismin periaatteen mukainen yksi kansa yhtenäisessä valtiossa on harvoin mahdollinen. Gellnerin mukaan valtion ollessa etnisesti jakautunut voi valtio tai valtaryhmä aloittaa toimet valtion yhtenäistämiseksi. Valtio tai valtaryhmä voi joko aloittaa pakkoassimiloinnin, karkotukset tai ääripäänä jopa tappavat kansalaiskriteerien vastaiset henkilöt. Gellnerin määritelmä on erittäin jyrkkä, ja tutkija suosittelee

ottamaan sen vastaan käyttämällä tervettä järkeä. Tutkijan tarkoituksena ei ole provosoida ryhmiä käyttämään voimakeinoja toisiaan vastaan. Määritelmä tulisi ymmärtää eräänlaisena eettisenä universaalina henkisenä ilmapiirinä (universalic spirit) (1983: 2).

Nationalismin juuret löytyvät syvältä kansan keskuudesta. Gellnerin mukaan nationalismi voi näyttää siltä, että oikeutus ryhmän vaatimuksille haetaan vetoamalla, Smithin näkemyksen mukaiseen, vanhaan kansallishenkeen. Gellnerin mukaan nationalismi on, heräämisen sijasta, uudenlainen sosiaalisen organisoitumisen ilmentymä. Uusi sosiaalinen organisoituminen perustuu valtion suojelemaan koulutusperusteiseen korkeakulttuuriin (1983: 48). Gellner jatkaa yhtenäisen kulttuurin tärkeydestä, että sen avulla on mahdollistaa herättää suuri joukko ihmisiä mahdollisen valtiota uhkaavan vaaran edessä. Homogeenistä kulttuuria voidaan luoda muun muassa koululaitoksen, lukutaidon parantamisen, oppivelvollisuuden ja armeijan sekä akkulturaation avulla. Gellner huomauttaa, että tulee huomioda koulutuslaitoksen sidos valtioon. Sidonnaisuuden takia vaarana voi olla, että koulutuslaitos ajaa tietynlaista näkemystä kansasta ja kansallishengestä (1983: 28).

Nationalismin määrittely yksiselitteisesti on hyvin hankalaa. Gellner kuvaa nationalismia todellisena toimintana, mutta samalla siinä on jotain epätodellista. Kuvaavaa nationalismille on sen vaikea määriteltävyys, mutta samalla siitä voidaan saada erittäin kiehtova ilmiö. Kiehtovuudeltaan niin suuri ilmiö, että sen avulla voidaan oikeuttaa kyseenalaisia toimia, josta ääripäänä jopa etniset puhdistukset. Gellner kutsuu edellä mainittua kiehtovuuden piirrettä nationalismin epätodelliseksi tietoisuudeksi (1983: 124).

Nationalismin kiehtovuuden aikaansaanti on avainasemassa nationalismin onnistumiselle. Gellnerin mukaan aiemmin mainitun kulttuurisen levittämisen lisäksi oleellista on kommunikointi ja sanoman edistäminen muilla keinoin. Media on kansallisen tavoitteen onnistumisen kannalta, niin hyvässä kuin pahassa, merkittävässä roolissa. Lisäksi median avulla valtaa pitävät, tai valtaa havittelevat, ryhmät pystyvät viestimään omaa sanomaansa, pitämään kansan moraalia yllä tai käyttämään mediaa propaganda välineenä (Gellner 1983: 126–127).

3.5 Banaali nationalismi ja kuvitellut yhteisöt

Nationalismin tutkimuksessa on syntynyt uusia suuntauksia. Seuraavaksi niistä käsitellään tutkijoiden Michael Billig (1995) ja Benedict Anderssonin (1991) tuotantoa. Nationalismin kirjallisuudessa usein viitataan edellä mainittujen tutkijoiden tuotokseen uutena nationalismin tutkimuksena. Erityisesti kylmän sodan loppuminen ja poliittisen kentän muutokset 1990-luvun aikana ovat nostaneet nationalismiin liittyvää keskustelua synnyttäen uusia tutkimussuuntia. Uutta tutkimuksessa oli uusien tieteenalojen, kuten yhteiskuntatieteiden, voimakkaampi mukaan tulo. Tutkimus ei ollut enää vain politiikan tutkijoiden ja historioitsijoiden tuottamaa.

Yhteiskuntatieteiden professori Billig näkee nationalismin arkipäiväisenä eli banaalina. Billig tutkii nationalismia jokapäiväisenä asiana ja toimintana. Tutkija on keskittynyt erityisesti siihen, kuinka nationalismi on hyvin huomaamatonta, mutta samanaikaisesti ilmenee suoraan ihmisten silmien edessä. Billig jatkaa nationalismitutkimuksen olevan lähes aina periferia keskeistä ja tutkimus ei juuri noteeraa länsimaista nationalismia. Tutkimuskohteet ovat yleensä maista kuten Bosnia ja Moldova, mutta harvoin suurvallasta kuten Yhdysvallat. Vinouman takia nationalismi nähdään usein vain ääriryhmien toimintana, maan rajojen laajentamisena tai muuten suurellisena ja negatiivisena asiana. Billigin banaali nationalismi pureutuu jaotteluun, ja laajentaa nationalismi ilmiön koskettamaan myös suurvaltojen kansalaisia. Billigin mukaan nationalismi voi ilmetä huomaamattomasti ja arkipäiväisesti lipun liehumisena bensa-aseman tai postitoimiston katolla. Billig käyttää esimerkkinään juuri lippua, koska siihen ei kansalainen juuri kiinnitä huomiota arkipäivässään. Tilanne muuttuu päinvastaiseksi, jos kansakuntaa uhkaa vaara. Lipun ollessa esillä uhkan yhteydessä, kuten sodan tai terroritoimen, kansalaiset reagoisivat huomattavasti voimakkaammin (1995: 6–8).

Banaalin nationalismin perusidea on, että kansakuntaa ja kansaa rakennetaan, tai toisin sanoen, liputetaan koko ajan arkipäiväisesti. Billig puhuu kansallistunteen uudelleen tuottamisesta heiluttamalla lippua. Lisäksi kansallistunteen uudelleen tuottamisen välineitä ovat kansalliset viralliset liputuspäivät ja kansalliset kolikot ja raha (1995: 41–45). Billigin mukaan vakiintuneille valtioille on tärkeää liputtaa omaa kansallisuuttaan ja olemassaoloaan. Vakiintuneiden valtioiden ei tarvitse uusien valtioiden tavoin nostattaa jatkuvaa taisteluvalmiutta ja kansannousua. Billig toteaa, että

rauhan aikana jatkuva kansallistunteen uudelleen tuottaminen on tärkeää. Kriisin sattuessa mitataan rauhan aikana rakennetun kansallistunteen vahvuus, jonka vaikutus voi olla merkittävä uuden valtion synnyssä tai vanhan hajoamisessa (1995: 8).

Billigin mukaan kansallinen identiteetti on riippuvainen myös muista ärsytyskynnyksen alle menevistä muistuttajista. Tasaisin väliajoin muun muassa kieli ja kielikysymykset aiheuttavat suhteiden kiristymistä eri valtioissa. Toisaalta kansallisen identiteetin toistamiseen käy sanomalehden jaottelu ulkomaan ja kotimaan uutisiin. Samaisessa sanomalehdessä urheilu-uutiset yleensä ovat vahvasti kotimaan näkökulmasta kirjoitettuja ja sääkartta kuvaa vain valtion omaa aluetta (1995: 116–119). Kansallisuuden uudelleen tuottamista tekevät myös poliitikot. Poliitikoiden retoriikassa esiintyvät erilaiset kansalliset kliseet, joiden avulla haetaan kansan huomiota, ja pyritään saamaan äänestäjät äänestämään tietyn asian puolesta (1995: 96).

Arkipäiväisten kansallisen tunteen nostattajien tutkimus voi vaikuttaa harmittomalta. Tutkimuksen tulee olla kriittistä, johtuen nostattajien huomaamattomuudesta ja arkipäiväisyydestä. Billig toteaa nationalismiin esiintyvän hyvin piilotetusti, mutta amerikkalaisen postitoimiston edessä liehuva lippu ei ole sama asia kuin serbinationalistin kädessä heiluva lippu (1995: 6).

Tutkija, valtiotieteilijä ja historioitsija Benedict Anderssonin (1991) on tuonut nationalismiin tutkimukseen ajatuksen kuvitelluista yhteisöistä. Andersson kuvaa käsitteellään kansakunnan olevan olemassa osin kuvitellusti. Andersson perustelee näkemyksensä sillä, etteivät kaikki kansakunnan jäsenet voi elämänsä aikana tavata toisiaan. Tämän takia henkilö luo muusta kansakunnasta mielikuvan (1991: 6–7). Anderssonin tarkoituksena ei ole pilkata kansakuntaa, vaan osoittaa, että nationalismi tarvitsee onnistuakseen tietynlaista yhteistä kuvitelmaa omasta yhteisöstä. Andersson perustaa teoriansa printtimedian syntyyn. Painotoiminnan kehityksen ansiosta tiedon levittäminen helpottui ja kansakunnan jäsenet pystyivät lukemaan toistensa edesottamuksista, ja synnyttämään tietynlaisen yhteenkuuluvuuden tunteen. Printtimedian synnyllä tutkija tarkoittaa kirjapainon kehitystä ja siitä alkanutta kehitystä kohti sanomalehtiä, tätä kehitystä hän kutsuu printtikapitalismiksi (1991: 44).

4 Jugoslavia synnystä hajoamiseen

Seuraavan katsauksen tarkoitus on luoda aikajana Jugoslavian hajoamissodan päätapauksista. Ennen varsinaista Jugoslavian hajoamissodan narratiivia on lyhyt katsaus Jugoslavian varhaishistoriaan ja syntyvaiheisiin. Sotaan johtaneiden tekijöiden ymmärtäminen auttaa lukijaa ymmärtämään myöhempää sodan kulkua. Yksi merkittävä tekijä historiassa on ollut etnisyys. Etnisyys, on monen muun tekijän ohessa yksi suurimmista ongelmista entisen Jugoslavian alueella. Etnisyys on useasti ollut vaikuttamassa historian tapahtumissa, aiheuttaen lähinnä erimielisyyksiä. Etnisyys ei ole ainoa tekijä, joka aiheuttaa ongelmia alueella. Lisäksi maailman poliittiset ja taloudelliset muutokset, yhdessä etnisyyden kanssa, ovat olleet vaikuttamassa alueen kehitykseen. On hyvä muistaa, että etnisyyteen liittyvät asiat ovat hyvin kiistanalaisia ja tunnepitoisia, siten myös yksiselitteinen tulkinta on vaikeaa. Katsauksen tarkoitus ei ole tyhjentävästi selvittää kaikkia alueen ongelmia. Tarkoituksena on selventää sitä, miksi etnisyys on niin herkkä ja vaikuttava tekijä entisen Jugoslavian alueella.

4.1 Jugoslavian valtiollinen muotoutuminen

Viimeiset sata vuotta ovat olleet hyvin sotaisia entisen Jugoslavian alueella. Viimeisin näistä oli Jugoslavian hajoamissodat vuosien 1992–1995 välillä. Jugoslavian alueella on rakennettu vahvaa kansallistunnetta, ja kansojen yhteenliittymää useasti historian aikana. Alueella on historian aikana ollut heimojen, kuningaskuntien ja valtioiden erilaisia pyrkimyksiä yhteenliittymiin, mutta pyrkimykset eivät tuottaneet toivottua tulosta. Ensi kerran slaavilaisten kansojen yhteenliittymä onnistui Jugoslavian syntyessä. Jugoslavian syntyprosessi oli täynnä haasteita, joista kaikkia ei pystytty ratkaisemaan missään vaiheessa Jugoslavian elinkaarta.

Olot slaavilaisten kansojen yhteenliittymälle alkoivat syntyä jo 1900-luvun alun alussa. Tutkija ja historioitsija John R. Lampen (2000) mukaan slaavilaisten kansojen yhteenliittymään päättyvä prosessi alkoi muun muassa Serbian kuningas Aleksander Obrenovicin (Aleksanteri I) salamurhasta vuonna 1903. Salamurhan jälkeen armeija teki vallankaappauksen. Kuningas Obrenovic hallitsi kovalla otteella, jonka lisäksi kuningas oli huonontanut perustuslakia huomattavasti. Perustuslaki muutokset ajoivat poliittiset vastustajat suunnittelemaan kuninkaan salamurhaa. Lampen mukaan vallankaappauksen takana oli monia vaikuttavia tekijöitä, mutta yksi merkittävimmistä

motiiveista oli luoda perustuslaillinen monarkia Serbiaan. Serbia oli Ottomaanien valtakunnan alainen, mutta samalla yksi harvoista autonomisista alueista. Autonomian Serbia saavutti vuonna 1817. Lisäksi salamurhan aikaan poliittisessa kentässä tapahtui muutoksia, ja erityisesti etnisyyteen perustuvat puolueet kyseenalaistivat vallitsevan poliittisen järjestelmän. Muuttuva tilanne synnytti kansallistunteeseen vetoavaa politiikkaa, joka johti kansallishenkisyyden nousuun kansan ja eliitin keskuudessa (Lampe 2000: 71).

Serbian tapahtumat oli osa suurempaa muutosten sarjaa koko Euroopan alueella. Lampen (2000: 71–72) mukaan vuosisadan alussa muun muassa yleinen ilmapiiri muuttui, talous jatkoi kasvuaan ja poliittinen ilmapiiri oli selvästi muuttumassa. Lampen mukaan muutoksen nopeuttajana oli muun muassa joukkotiedotuksen parantuminen. Lehdistön kehitys mahdollisti kansainvälisten asioiden uutisoinnin massoille. Lisääntynyt uutisointi loi jännittyneen ilmapiirin kansan keskuudessa. Tieto eri maiden asukkaiden paremmista oikeuksista ja hyvinvoinnista aiheutti naapurikateutta. Lampen mukaan tiedonsaannin parantuminen, yhdistettynä kansallishenkisyyteen, sai suuret massat liikkeelle kansallisiin asioihin vedoten. Lopulta armeijan henkilöstö, opiskelijat ja kylien asukkaat odottivat saavansa luokkarajoista riippumatta etnisiä oikeuksia sekä itsemääräämisoikeuden.

Poliittisia ongelmia syntyi lisää koko 1900-luvun alun ajan. Yksi merkittävimmistä poliittisista ongelmista oli Bosnian kysymys vuonna 1908. Tuolloin Itävalta-Unkari ilmoitti liittävänsä itseensä Bosnian alueen, jota oli miehittänyt jo vuodesta 1878 lähtien. Serbia reagoi voimakkaasti miehitykseen ja syntynyt poliittinen kriisi heikensi maiden väliset suhteet lähes olemattomiin (Lampe 2000: 83–85).

Bosnian kysymys sai aikaan suuren sisäpoliittisen kuohunnan Serbiassa. Lampen mukaan (2000: 83) Serbian radikaalipuolueen serbijohtaja Pasic Nikola onnistui käyttämään hyväkseen syntynyttä epävakautta. Nikolan puolue onnistui pysymään vallassa vuosien 1904–1918 välisen ajan. Lähes kymmenen vuotta vallassa oli mahdollista onnistuneen diplomatian ansiosta. Nikola onnistui pitämään poliittisesti hyvät välit sekä Itävalta-Unkarin kuin Venäjän kanssa. Lisäksi vallankahvasta kiinnipitäminen onnistui muun muassa käyttämällä pelotteena ulkoisia uhkia. Samalla talouden kasvu toi mukanaan uskon tulevasta hyvinvoinnista, minkä johdosta Nikolan valtaa ei kyseenalaistettu. Nikola oli retoriikassa taitava, mutta samalla mysteerinen

henkilö, ja hänen toiminnassaan oli merkkejä henkilökultista. Samantyyppisiä henkilökultin merkkejä toistui myöhemmin niin Titon kuin Milosevicin maneeereissa.

Poliittinen kuohunta lopulta johti sotaan. Ennen maailmansotia käytiin ensimmäinen ja toinen Balkanin sota. Ensimmäinen Balkanin sota alkoi lokakuussa 1912. Lampen mukaan ensimmäisessä sodassa Serbia, Kreikka, Montenegro ja myöhemmin myös Bulgaria muodostivat allianssin, joka taisteli Ottomaanien valtakunnan joukkoja vastaan. Liittoutuman tarkoituksena oli ajaa Ottomaanien armeija pois alueiltaan. Allianssi saavutti tavoitteensa melko lyhyen sodan käynnin jälkeen. Serbia onnistui sotilaallisessa tavoitteessaan, joka oli hallita Makedonian pohjoisosaa. Toinen Balkanin sota alkoi lähes heti ensimmäisen päätyttyä toukokuussa 1913. Lampen (2000: 91–93) mukaan ensimmäisen sodan allianssi hajosi keskinäisiin erimielisyyksiin. Uudet sotatoimet aloitettiin, koska liittoutuman osapuolet eivät pitäneet toisilleen antamiaan lupauksia. Esimerkiksi Serbia ja Kreikka eivät antaneet Bulgarialle lupaamiaan alueita Montenegrosta. Toinen Balkanin sota alkoi Serbian, Kreikan, Montenegron ja Romanian hyökätessä kohti Bulgariaa. Lisäksi Ottomaanien joukot liittyivät ensin mainittujen maiden joukkoon. Serbia onnistui jälleen sotilaallisessa tavoitteessaan, joka oli saavuttaa hallinta Kosovon alueisiin.

Lampen mukaan Serbian voitokkuus vakuutti kroaatit ja sloveenit, jotka asuivat Itävalta-Unkarin alueella, mahdollisesta yhtenäisestä slaavivaltiosta. Serbia nähtiin voitokkaana ja mahdollisesti uuden valtion perustajana. Sotien tapahtumat lisäsivät kansan yhteishenkeä, ja Serbiassa nostettiin historiasta Kosovon (Polje 1389) taistelun muistoa. Ilmapiiri oli hyvin nostalginen ja voitokas, mutta samalla yhteiskunnan rakenteelliset muutokset saivat aikaan negatiivista kehitystä. Lampe jatkaa, että uuden valtion luominen hidastui merkittävästi, koska ryhmät eivät päässeet sopuun tulevan valtion muodosta (Lampe 2000: 91–94).

Ensimmäinen maailmansota (1914–18) syttyi Itävalta-Unkarin kruununperillisen Frans Ferdinandin salamurhan jälkimainingeissa. Ferdinand salamurhattiin Sarajevossa. Serbia koki sodan johdosta mittavat vahingot rakenteellisesti, taloudellisesti ja ihmishenkien määrässä. Vahingot olivat suuremmat kuin toisessa maailmansodassa. Lampen mukaan Itävalta-Unkarin halu tuhota Serbia oli merkittävin syy tuhoihin. Itävalta-Unkarin aggressiivisuus johtui aiemmista kiistoista ja erityisesti kruununperillisen murhasta. Lopulta Itävalta-Unkari miehitti hyvin nopeasti osan Serbiaa. Bulgaria puolestaan tavoitteli Serbian alueita, koska halusi sen omaksi

etupiirikseen. Lisäksi Saksa ja Turkki hyökkäsivät Serbiaan ensimmäisen maailmansodan aikana. Serbian kuningas pakeni maasta, ja maanpaon aikana muodostetaan Jugoslavian komitea vuonna 1915. Lampen mukaan komitean tarkoituksena oli löytää keino Itävalta-Unkarista eroamiseen ja samalla yhdistää slaavikansat yhtenäiseksi valtioksi. Tulevasta valtiosta saatiin kompromissi aikaan vasta vuonna 1917. Valtion muodosta saadaan päätettyä, mutta pinnan alle jää kytemään. Lampe jatkaa, että kuolonuhrien suuresta määrästä johtuen serbien keskuudessa syntyy uhriasiennne. Sodan aikana syntynyt uhriasiennne vaikuttaa serbien asennoitumiseen muita etnisiä ryhmiä kohtaan useita vuosikymmeniä (Lampe 2000: 102).

Serbian suuret sotatappiot eivät vaikuttaneet tulevaan rooliin jugoslaavien yhteisen valtion muodostajana. Valtio perustettiin vuosien 1918–1921 välisenä aikana. Lampe (2000: 101) mukaan Serbia sai erityisaseman osin sen vuoksi, että sen armeija oli säilynyt paremmin kuin muut armeijat alueella. Lisäksi Serbian etuna oli maailman yleinen poliittinen tilanne. Lampe jatkaa, että muut alueen valtiot eivät olleet täysin Serbian vetovastuun puolella. Italian tehdessä aluevaatimuksia Kroatian ja Slovenian alueilta maiden kiinnostus jugoslaavien yhtenäisestä valtiosta kasvoi. Kiinnostus kasvoi lähinnä siksi, että yhtenäisessä valtiossa alueiden puolustaminen helpottuisi. Lopulta ulkoiset poliittiset paineet ja maiden suhteellisen myötämielinen ilmapiiri yhteisen valtion synnyttämiseksi aloitti prosessin, jonka tarkoitus oli synnyttää valtio vuoteen 1918 mennessä. Lampen mukaan prosessi oli haasteellinen, ja lähes neljä vuotta kului riitoihin muun muassa perustuslaista, kielikysymyksistä ja rajakiistoista.

Pitkän prosessin päätteeksi ensimmäinen Jugoslavia perustettiin vuonna 1918, ja se ratifioitiin vuonna 1919. Jugoslavia sai nimekseen Serbien, kroaattien ja sloveenien kuningaskunta. Myöhemmin nimi muutettiin muotoon Jugoslavian kuningaskunta vuonna 1929. Koostumukseltaan ensimmäinen Jugoslavia oli federaatio, jolla oli parlamentti. Parlamentti vastasi toimistaan Serbian kuninkaalle. Valtiona olemisesta ei juuri ollut kokemusta, sillä vain Serbia ja Montenegro olivat aiemmin olleet itsenäisiä. Valtion perustaminen ei täysin poistanut kansan tyytymättömyyttä, joka syntyi sodan loputtua. Euroopassa, kuten myös Jugoslavian kuningaskunnan alueella, nationalismi kasvattaa suosiotaan sodan jälkeen. Lopulta kansallismielisyyden nousu johtaa toiseen maailmansotaan. Muodollisesti Jugoslavian kuningaskunta on olemassa aina vuoteen 1943. Toisen maailmansodan jälkeen perustetaan kommunistien johtama toinen Jugoslavia.

Toinen maailmansota soditaan vuosien 1939–1945 välillä. Euroopassa ja Jugoslavian kuningaskunnan alueella sota aiheuttaa valtavia materiaalisia vahinkoja ja ihmishenkien menetyksiä. Lampen (2000: 203–204) mukaan sodan aikana Serbia miehitetiin Italian ja Saksan toimesta vuonna 1941. Kroatia puolestaan oli natsien kanssa yhteistyössä, josta oli haittaa vielä 1990-luvun tapahtumien aikana. Toisen maailmansodan aikana kroaatit, serbit ja bosnialaiset taistelivat toisiaan vastaan.

Toinen Jugoslavia perustettiin kommunistien johtamana toisen maailmansodan jälkeen. Partisaani johtaja Tito eli Josip Brozin johdolla Jugoslavian liittovaltio (AVNOJ) perustettiin vuonna 1943, mutta virallinen perustaminen tehtiin vasta vuonna 1945. Aluksi Jugoslavia oli Demokraattinen federatiivinen Jugoslavia. Perustuslaki muutoksen johdosta Jugoslavia lähti poliittisesti eri suuntaan vuonna 1953. Lopulta nimi muutettiin Jugoslavian sosialistiseksi liittotasavallaksi uuden perustuslain muutoksen yhteydessä vuonna 1963 (Lampe 2000: 233, 285; Hoare 2010: 113–114).

Partisaanit olivat Titon johtama sissiryhmittymä, joka sai sodan jälkeen toimia uuden valtion perustajana. Lampen mukaan Kroatiassa toiminut ustasha-ryhmä teki natsien kanssa yhteistyötä. Yhteistyön takia liittoutuneet valitsivat Titon ryhmän perustamaan uuden valtion. Titon kantavana ajatuksena toimi kommunismi. Erimielisyydet kommunismin luonteesta kasvoi alkuvuosina, ja lopulta Titon välit Neuvostoliiton kanssa katkesivat vuonna 1948. Tito perusti välirikon jälkeen ei-sitoutuneiden ryhmän, joka koostui valtioista, joilla ei ollut sidoksia kumpaakaan suurvaltasta. Jugoslavia toimi ryhmän perustamisen myötä eräänlaisena välitilana idän ja lännen välillä. Tito onnistui käyttämään Jugoslavian asemaa hyväkseen, saaden muun muassa taloudellisia tukia ja myönnytyksiä molemmilta puolilta (2000: 266–267).

Tito hallitsi hyvin vahvalla rautaoitteella, vaikka kansalle annettiin kuva isällisestä hahmosta. Titon hallinnan aikana oli voimassa hyvin vahva persoonakultti (vrt. Nikola, Milosevic ja Tudjman). Titon tekemät poliittiset salamurhat, haluttomuus poliittisiin tai taloudellisiin muutoksiin vaikeuttivat liittovaltion tasavaltioiden välisiä suhteita 1960- ja 70-luvuilla. Erityisesti 1970- ja 80-luvuilla Jugoslavian tilanne kehittyi pisteeseen, jossa demokratisointi oli jo lähes mahdotonta. Tasavallat ja kansat alkoivat yhä äänekkäämmin vaatia autonomiaa Jugoslavian liittovaltiosta. Jugoslavian jäsenvaltiot vaativat lisää päätösvaltaa ja autonomiaa Kroatian kevään aikana vuonna 1971. Tito muuttaa perustuslakia, joka ei tuo vaadittuja uudistuksia vuonna 1974.

Titon kuolema luo valtatyhjiön Jugoslaviaan vuonna 1980. Valtatyhjiö syntyi, koska Tito lähes yksinvaltiaana hallinneena, ei luonut jatkumoa Jugoslavian hallintoon. Jugoslavian poliittinen kenttä oli sekavassa tilassa lähes koko 1980-luvun ajan. Talous jatkoi laskukierrettään, joka alkoi jo öljykriiseistä 1970-luvun alussa. Lisäksi Jugoslavian hallintoa rasitti tehoton teollisuus ja valtava ulkomaanvelka (Glenny 2000: 625; Lampe 2000: 284–286, 299–301).

Poliittiset muutokset kuten kylmän sodan loppuminen ja Neuvostoliiton hajoaminen synnyttivät lisää poliittisia ongelmia Jugoslaviassa. Jäsenvaltioiden johtoon pääsivät, onnistuneen poliittisen pelin ansiosta, hyvin kansallishenkiset johtajat. Etniset argumentit lisääntyivät poliittisessa retoriikassa. Jugoslavian tilanne taloudellisesti, poliittisesti ja sosiaalisesti huononi muutamassa vuodessa tilanteeseen, jossa sotatoimia ei kyetty estämään.

4.2 Jugoslavian hajoamissota – lyhyt narratiivi

Jugoslavian hajoamissota käytiin vuosien 1992–1995 aikana. Jugoslavian ongelmat yllättivät Euroopan päättäjät. Yllätys oli suuri, sillä Euroopassa elettiin tyytyväisyyden aikaa poliittisten muutosten takia. Tyytyväisyyttä sai aikaan Saksojen yhdistyminen, ja kylmän sodan loppuminen. Neuvostoliitto hajosi vuoden 1991 lopulla, ja Euroopan yhteisö (EY) siirtyi kohti Euroopan Unionia (EU) Maastrichtissa helmikuussa 1992. Aluksi Jugoslavian tilannetta ei pidetty kovin vakavana. Lisäksi huomion Jugoslavian hajoamissodasta vei vasta alkanut Persianlahdensota. Persianlahden sodassa Irak hyökkäsi Kuwaitiin elokuussa 1990 (Hobsbawm 1999: 606–617; Glenny 2000: 635).

Jugoslavian hajoaminen ei johtunut yksittäisestä sodasta, vaan liittovaltion hajoaminen johtui usean konfliktin sarjasta. Ennen varsinaista sodan alkua, Jugoslavian alueella, käytiin useita eri etnisten ryhmien välisiä yhteenottoja ja mielenosoituksia. Varsinainen hajoamissota koostui, sotatoimien lisäksi, poliittisesta pelistä, ja kansainvälisen kentän hitaasta toiminnasta. Lopulta Pohjois-Atlantin liitto (NATO) osallistui konfliktiin, ja mukaan tulon jälkeen osapuolet saatiin taivutettua rauhansopimukseen. Jugoslavian hajoamissota loppui Daytonin rauhansopimukseen joulukuussa 1995. Serbian hallinto ei kuitenkaan täysin lopettanut sotatoimia, jatkaen niitä vielä Montenegrossa ja Kosovossa vuoteen 1999 saakka. Virallisesti Jugoslavia lakkasi olemasta, kun Montenegro itsenäistyi Serbian kanssa tehdystä valtioliitoksesta

vuonna 2006. Selkeyden vuoksi entisen Jugoslavian alueeseen viitataan Jugoslavia termillä (Hoare 2010: 111–112).

Kuva 1. Jugoslavian liittovaltio.

Jugoslavian liittovaltio (kuva 1) koostui Slovenian, Kroatian, Makedonian, Serbian, Montenegron ja Bosnia ja Hertsegovinan (myöhemmin lyhennetty muotoon Bosnia) sosialistisista tasavalloista (Lampe 2000: 235). Lisäksi Jugoslaviaan kuuluivat kaksi Serbian autonomista maakuntaa Kosovo ja Vojvodina. Liittovaltion pinta-ala oli melko suuri (verrattu Yhdysvaltain Wyoming osavaltioon), ja maanmuodot vaihtelivat etelän vuoristoalueista, pohjoisen tasaiseen ja hedelmällisiin tasankoalueisiin. Jugoslavia rajautui lännessä Adrianmereen, jonka rannikko alue oli hyvin pitkä, ja idässä vuoristoalueisiin. Jugoslaviaa ympäröivät maat olivat lännessä Italia, pohjoisessa Itävalta ja Unkari. Idässä rajanaapureina olivat Romania, Bulgaria ja etelässä Kreikka ja

Albania. Kroatian Dalmatia, Krajina ja Slavonia ovat alueita, joissa tapahtui useita aluemuutoksia sodanaikana. Mostarin kaupunki eteläisessä Bosniassa oli uskonnollisesti merkittävä kaupunki.

Entisen Jugoslavian alueen nykyvaltiot ovat Serbia, Kroatia, Bosnia ja Hertsegovina, Slovenia, Montenegro, Pohjois-Makedonian tasavalta ja Kosovo (taulukko 1). Kosovon itsenäisyyttä ei ole vielä täysin tunnustettu. Pohjois-Makedonian tasavalta käyttää myös nimeä Pohjois-Makedonia. Pohjois-Makedonia itsenäistyi Jugoslaviasta vuonna 1991 ja maa otti käyttöön nimen Makedonia. Kreikka vastusti nimivalintaa aggressiivisesti ja esti juuri itsenäistyneen maan pääsyn muun muassa YK:n jäseneksi. Kiistan jatkuessa Makedonia vaihtoi nimensä muotoon entinen Jugoslavian tasavalta Makedonia vuonna 1993. Nimikiistan ratkettua nimeksi hyväksyttiin Pohjois-Makedonia (The World Factbook 2020; North Macedonia 2020).

Taulukko 1. Tilastoja entisen Jugoslavian nykyvaltioista (The World Factbook 2020).

Valtio	Pinta-ala (km ²)	Väkiluku	BKT (miljardia \$)	Etnisten väestöryhmien osuus
Serbia	77 474	7 012 165	105,7	serbit 83,3 %, unkarilaiset 3,5 %, bosnialaiset 2 %, muut 11,2 %
Kroatia	56 594	4 227 746	102,1	kroaatit 90,4 %, serbit 4,4 %, muut 5,2 %
Bosnia	51 197	3 835 586	44,83	bosnialaiset 50,1 %, serbialaiset 30,8 %, kroaatit 15,4 %, muut 3,7 %
Slovenia	20 273	2 102 678	71,23	sloveenit 83,1 %, serbit 2 %, kroaatit 1,8 %, bosnialaiset 1,1 %, muut 12 %
Montenegro	20 273	2 102 678	71,23	sloveenit 83,1 %, serbit 2 %, kroaatit 1,8 %, bosnialaiset 1,1 %, muut 12 %
Kosovo	10 887	1 932 774	19,6	albaanit 92,9 %, bosnialaiset 1,6 %, serbit 1,5 %, muut 4 %
Pohjois-Makedonia	25 713	2 125 971	31,03	makedonialaiset 64,2 %, albaanit 25,2 %, serbit 1,8 %, muut 8,8 %

Nykyvaltioista pinta-alaltaan ja väkiluvultaan suurin valtio on Serbia (taulukko 1). Serbian suurin etninen ryhmä on serbit ja unkarilaiset, ja bosnialaisten ollessa suurimmat vähemmistöryhmät. Serbiällä on suurin bruttokansantuote muihin verrattuna. Kroatiassa suurin etninen ryhmä on kroaatit ja serbit ovat suurin vähemmistöryhmä. Bosnian ollessa kolmanneksi suurin pinta-alaltaan ja väestöltään. Bosnian väestöryhmät ovat selkeämmin jakaantunut kolmeen osaan. Suurin ryhmä on bosnialaiset, joita on

noin puolet väestöstä ja lopuista noin yksikolmasosa on etnisesti serbejä ja neljännes kroaatteja. Slovenia on pinta-alaltaan viidenneksi suurin ja sloveenit ovat suurin etninen ryhmä. Slovenian bruttokansantuote on alueen maiden kolmanneksi suurin. Montenegron kooltaan toiseksi pienin ja väestömäärältään pienin valtio. Montenegron bruttokansantuote on alueen pienin. Montenegron suurin etninen väestöryhmä on montenegrolaiset ja suurin vähemmistöryhmä koostuu serbeistä. Kosovon itsenäisyyttä ei muun muassa Serbia ole hyväksynyt. Kosovo on alueeltaan pienin mutta bruttokansantuotteeltaan Kosovoa suurempi. Albaanit ovat Kosovon suurin etninen ryhmä, serbien ja bosnialaisten ollessa suurimmat vähemmistöryhmät. Pohjois-Makedonian suurin etninen väestöryhmä on makedonialaiset ja albaanit ovat suurin vähemmistöryhmä (The World Factbook 2020).

Euroopan unioni on aloittanut kaikkien alueen valtioiden kanssa vakautus- ja assosiaatioprosessin, jonka tarkoituksena on tuoda valtioita lähemmäs unionia. Nykyvaltioista Slovenia liittyi Euroopan unioniin vuonna 2004 ja Kroatia vuonna 2013 (Euroopan unioni 2020). Montenegro haki jäsenyyttä vuonna 2008 ja pääsi aloittamaan jäsenyysneuvottelut vuonna 2012. Serbia haki jäsenyyttä vuonna 2009, mutta ristiriitainen suhde Kosovon kanssa on hidastanut prosessia. Tällä hetkellä Serbia on jäsenehdokasmaa ja jäsenyysneuvottelut aloitettiin vuonna 2014. Pohjois-Makedoniasta tuli jäsenehdokasmaa vuonna 2009, mutta jäsenyysneuvotteluiden aloitusajankohtaa ei ole vielä määritelty (Eurooppatiedotus 2020).

Jugoslavian hallintoa johti kommunistinen puolue. Talous perustui suunnitelmatalouteen, mutta Jugoslavian systeemi toimi hieman vapaammin kuin mitä Neuvostoliiton vastaavaa. Taloutta pidettiin yllä hurjalla lainan otolla, ja ongelmat paisuivat kontrolloimattomaksi 1980-luvulla. Tito, yksinvaltiaan tavoin, pysäytti talouden uudistukset. Lisäksi pienyrityksiä suosinut uudistus muutettiin siten, että raskasta teollisuutta suosittiin entistä enemmän 1960-luvun puolivälistä lähtien. Talouden uudistusten pysäyttäminen johti työttömyyden lisääntymiseen. Öljykriisien iskiessä koko Eurooppa joutui laman pyörteisiin, jonka takia satoja tuhansia vierastyöläisiä joutui palaamaan kotiin. Kotiin palanneiden työttömien johdosta muun muassa Bosniassa, Makedoniassa, Kosovossa ja eteläisessä Serbiassa työttömyysprosentti nousi paikoin jopa kahteenkymmeneen prosenttiin (Glenny 2000: 622–623).

Maailmalla tapahtuvat muutokset aiheuttivat jännitteitä jokapäiväiseen elämään koko 1980-luvun ajan. Neuvostoliiton hajoamisen myötä kommunismiin kohdistui muutospaineita. Tutkija Breuillyn mukaan siirtyminen demokratiaan ei tapahdu nopeasti ja muutokset luonnollisesti aiheuttavat pelkoa ja vastustusta. Pelko ja ahdistus toimivat taitavan opportunistin käsittelyssä välineinä, joiden avulla omien tavoitteiden saavuttaminen on mahdollista. Breuillyn mukaan kommunismin kaatuessa Jugoslavian valtatyhjiö oli täytettävä. Breuilly jatkaa, että parhaiten tyhjiön onnistuivat täyttämään Serbian Slobodan Milosevic ja Kroatian Franjo Tudjman. Edellä mainittujen poliitikoiden onnistui menestyksekkäästi käyttää epävakaa taloudellista tilannetta ja poliittista murrosta hyväkseen. Poliitikot vetosivat retoriikallaan tunteisiin ja kansallisiin ryhmiin. Tunteisiin vetoaminen ja toisen ryhmän aggressioilla pelottelu toimivat keinoina saavuttaa poliittista valtaa. Poliittisen vallan avulla poliitikot onnistuivat mobilisoimaan ihmisryhmiä ja armeijoita toisiaan vastaan. Kommunismin kaatuminen herätti kansan keskuudessa odotuksia ja toiveita paremmasta tulevaisuudesta. Breuillyn mukaan odotukset muuttuivat pian tyytymättömyydeksi, joka toimi lähtölaukauksena sotaan johtavissa tapahtumissa. Lisäksi Jugoslavian ilmapiiriä heikensi johtavien poliitikoiden suurvalta haaveet. Suurvalta haaveet olivat jollain tasolla, molempien Milosevicin ja Tudjmanin tavoitteena. Oikeutusta tavoitteille haettiin kaukaa historiasta. Lopulta etnisten ryhmien vuosikymmenien rinnakkaiselo tuli täysin mahdottomaksi (Breuilly 1994: 440–442; Ramet & Wager 2010: 9–10).

Jugoslavian hajoamissotaan johtaneet syyt ovat kirjallisuudessa erittäin kiistelty ja arka aihe. Kiistelyä aihe aiheuttaa siksi, että sodan syttymiseen johtaneet syyt perustuivat osin tunneperusteisiin tekijöihin. Historioitsija Marko Attila Hoaren (2010: 112) mukaan erinomainen lähtökohta hajoamisen ymmärtämiselle on tutustua Jugoslaviaan ennen sotia. Sotaan johtaneista syistä osa oli eliitin synnyttämiä, ja osa konflikteista syntyi sodankäynnin seurauksena. Hoaren mukaan keskeisessä osassa olivat Serbian suurvalta haaveet. Serbia pyrki valtaamaan alueita Kroatian ja Bosnian maa-alueista, jotta etnisesti serbit voisivat elää samassa valtiossa. Hoare jatkaa sodan alkaneen Serbian laajentumistavoitteiden takia. Samalla sosio-ekonomiset ongelmat ja uuden poliittisen järjestelmän ongelmat päätöksenteossa, pysäyttivät päätöksenteon Jugoslavian hallinnossa. Hoaren mukaan Serbian havittelema, etnisesti yhtenäinen, valtio oli mahdollista vain ajamalla pois muiden etnisten ryhmien edustajat valtaamiltaan alueilta.

Lampe kutsuu Jugoslavian hajoamissotia etniseksi sodaksi, jossa Kroatia ja Bosnia näkivät Serbian toimet aggressiona kansainvälisesti tunnustettuja maita kohtaan. Serbia puolestaan näki sodan sisällissotana alueilla, jotka yrittivät itsenäistyä perustuslainvastaisesti, ja vastoin serbivähemmistöjen mielipidettä (2000: 365). Tutkijat Hoare ja Lampe kuitenkin toteavat, että ikivanhoilla etnisillä vihoilla ei ollut sodan syntyyn niin suurta osuutta kuin yleisesti luullaan. Tutkijoiden mukaan etnisyys vaikutti sodan kulkuun ja intensiteettiin enemmän kuin itse sodan alkuun. Sotien lähtölaukaus oli sekoitus poliittisen, taloudellisen ja sosiaalisen elämän syitä. Sodan myöhemmissä vaiheissa, edellä mainittuja syitä, kärjistettiin etnisiin tekijöihin vedoten (Lampe 2000: 367; Hoare 2010: 112).

Titon kuoleman jälkeen Slobodan Milosevicin onnistui saavuttamaan lisää valtaa Serbiassa. Jugoslavian poliittisen valtakamppailun aikana myös Jugoslavian kansanarmeija (JNA) joutui muutospainneiden vaikutukseen. Jugoslavian armeija halusi keskittää aseellisten joukkojen hallinnan takaisin itselleen, sillä hallinto oli hajautettu perustuslaki uudistuksen yhteydessä 1974. Perustuslaki uudistus perusti alueellisen puolustusmekanismin, joka koostui alueellisista puolustusjoukoista (TO). Puolustusjoukot toimivat jokaisessa tasavallassa liittovaltion armeijan rinnalla. Alueellisten puolustusjoukkojen myötä tasavallat ja maakunnat saivat huomattavat sotilaalliset voimavarat käyttöönsä (Breuilly 1994: 441; Hoare 2010: 115; Ramet 2010: 288).

Armeijan johto halusi keskittää päätösvalan takaisin itselleen yleisen epävarmuuden vuoksi. Kosovossa tapahtuneet levottomuudet vain lisäsivät tahtoa keskittää päätösvaltaa. Kosovossa syntyi mellakka, johon vasten ohjeita oli osallistunut Kosovon alueellinen puolustusjoukko vuonna 1981. Osallistumisensa vuoksi Kosovon TO joukko lakkautettiin, ja lopulta JNA:n alueellinen jakautuminen peruttiin kokonaan vuonna 1987 (Glenny 2000: 624; Lampe 2000: 354; Hoare 2010: 115).

Jugoslavian poliittinen päätöksenteko muuttui perustuslakimuutoksen myötä vuonna 1974. Vojvodinan ja Kosovon autonomisille alueille myönnettiin valtiollinen asema Jugoslavian liittotasavallassa vuonna 1974. Käytännössä muutos tarkoitti, että maakunnat saivat veto-oikeuden, jonka avulla pystyivät vaikuttamaan entistä vahvemmin liittovaltion päätöksen tekoon. Hoaren mukaan poliittisten muutosten takia syntyi kolme tyytymättömien ryhmää: armeija, nationalistit ja kommunistit.

Myöhemmin Milosevic onnistui käyttämään edellä mainittuja ryhmiä yleisönään, joiden avulla saavutti omia poliittisia tavoitteitaan (Lampe 2000: 312; 2010: 114–115).

Hoaren (2010: 115) näkemyksen mukaan Milosevic ei ollut aluksi kansallishenkinen poliitikko, mutta myöhemmin huomasi nationalismin vetovoiman. Muutos tapahtui Serbian tiede- ja taideakatemian mietinnön jälkimainingeissa syyskuussa 1986. Mietinnössä esitettiin muun muassa perustuslain estävän serbeiltä oman yhtenäisen valtion. Mietinnössä syytettiin liittovaltion läntisten maiden käyttävän Serbiaa taloudellisesti hyväkseen. Lisäksi muistio väitti, että serbejä kohdeltaisiin huonosti, ja joutuneen jopa kansanmurhan kohteeksi Kosovossa. Mietintö totesi myös Kroatian kohteleen huonosti serbivähemmistöään. Serbian kommunistinen johto jyrkästi tuomitsi mietinnön, joka selvästi julisti Serbian nationalismia. Glenny (2000: 625–627) toteaa Milosevicin olleen ainoa kommunistipuolueen jäsen, joka ei julkisesti kieltänyt muistioita. Muistion ilmestyessä Milosevic oli toiminut kommunistisen puolueen presidenttinä vasta neljän kuukauden ajan. Vuotta myöhemmin Milosevic oli muistion retoriikan avulla syrjäyttänyt vastustajansa puolueen sisällä. Yksi syrjäytetyistä oli Milosevicin poliittinen ohjaaja Ivan Stambolicin, joka oli toiminut myös Serbian presidenttinä (Hoare 2010: 115).

Milosevicin poliittinen muutos tapahtui Kosovon Poljessa huhtikuussa 1987. Hoaren mukaan, tuolloin Kosovon serbejä rauhoittamaan tullut Milosevic, huomasi kansallishenkisyyden edut. Milosevic piti kuuluisan ”kukaan ei tule teitä lyömään” (2010: 115–116) puheensa. Hoaren mukaan äärikommunistisesta Milosevicista muuntui opportunistinen nationalisti puheen jälkeen. Samaan aikaan talous sukelsi voimakkaassa laskusuhdanteessa, josta Milosevicin populismi sai virtaa. Onnistuneen populismin ja heikon talouden avustuksella, Milosevicin onnistui mobilisoimaan serbejä ympäri Jugoslaviaa. Hoare jatkaa, että Milosevic alkoi voimakkaammin vaikuttamaan poliittiseen päätöksentekoon kulissien takana. Milosevic tukijoukkoineen järjesti useita massamielenosoituksia Belgradissa vuosien 1988–1989 välillä. Mielenosoitusten tarkoituksena oli saada Jugoslavian hallinto palauttamaan Kosovon ja Vojvodinan päätöksenteko takaisin Serbialle. Hoaren mukaan mediaa ja salaista poliisia apunaan käyttäen Milosevicin onnistui ajamaan itselleen myötämieliset nukkehallitsijat Vojvodinaan ja Montenegroon. Valta vaihtui Jogurtivallankumouksen aikana Vojvodinassa lokakuussa 1988 ja Montenegrossa tammikuussa 1989. Alueiden kommunistiset hallinnot syrjäytettiin, ja uudet johtajat tekivät Serbia myönteisiä

päätöksiä. Milosevic onnistui saamaan lisää ääniä käyttöönsä liittovaltion ratkaisuja silmällä pitäen (Lampe 2000: 352; Hoare 2010: 115–116).

Belgradissa järjestetty mielenosoitus, Kosovon ja Vojvodinan hallinnan palauttamiseksi Serbialle, aiheutti vastamielenosoituksia Kosovossa. Kosovossa puhjenneen mellakan johdosta Milosevic järjesti uuden mielenosoituksen Belgradissa. Mielenosoituksen tarkoituksena oli taivuttaa Jugoslavian presidentti hyväksymään JNA joukkojen käyttö Kosovon mellakoiden taltuttamiseksi helmikuussa 1989. Tilanne kärjistyi Kosovossa yhteenottoon, ja Kosovo joutui kirjaimellisesti aseella uhaten luopumaan itsenäisyydestään maaliskuussa 1989. Poliittisten muutosten johdosta Milosevicin hallinto pystyi käyttämään Jugoslavian liittovaltion äänestyksissä oman äänensä lisäksi Kosovon, Vojvodinan ja Montenegron äänet. Liittovaltion äänestyksissä ääniä oli yhteensä kahdeksan (Breuilly 1994: 441; Lampe 2000: 351–352; Hoare 2010: 116).

Milosevic saavutti, poliittisen pelinsä avulla, Serbian presidenttiyden 28. toukokuuta 1989. Hoaren (2010: 116) mukaan ei ollut sattumaa, että kuukautta myöhemmin Milosevic juhli voittoaan Kosovon Poljen kentällä. Samalla kentällä, jossa oli pitänyt kansallishenkisen puheensa muutamaa vuotta aiemmin. Paikalla ja ajalla oli toinen tarkoitus, sillä päivä oli Poljen taistelun 600-vuotisjuhla päivä. Juhlallisuudet olivat massiiviset, ja lähes puoli miljoonaa ihmistä oli paikan päällä. Lampe (2001: 352–353) jatkaa juhlallisuuksien tulleen näyttävästi televisiosta, ja muiden tasavaltojen asukkaat ja päättäjät näkivät tapahtuman. Milosevic piti tunteikkaan muistopuheen, joka sisälsi kertomuksia taisteluista serbien menneisyydessä. Kansallishengen nostaminen sai muiden tasavaltojen asukkaat ja päättäjät huolestumaan. Milosevicin kannatus nousi jatkuvasti, ja Jugoslavia oli vääjäämättä menossa kohti keskitetympää hallintoa. Muutokset aiheuttivat vastustusta ja Slovenia nousi muutosten äänekkäimpiin vastustajiin. Erimielisyyksien johdosta Serbialla ja Slovenialla oli useita poliittisia konflikteja vuonna 1989. Lopulta Slovenia sai, Serbian estelyistä huolimatta, aikaan lakimuutoksen omasta itsemääräämisoikeudestaan syyskuussa 1989. Serbia vastusti muutosta ja langetti Slovenialle pakotteita. Serbian toimet synnyttivät lisää mielenosoituksia Sloveniassa, jossa myös JNA joukot ottivat yhteen opposition joukkojen kanssa.

Milosevicin hallinnolla ei ollut aikeita luopua saavutetusta päätösvallasta. Jugoslavian presidentillä oli päätösvalta lähes kaikessa, Titon perintönä presidentti

edusti maata ulkopolitiikassa ja omasi päätösvallan niin armeijasta kuin taloudellisissa päätöksissä. Titon kuoltua presidenttiydestä tuli taas kiertävä tasavaltojen kesken, kuten oli esitetty jo 1970-luvulla. Tito lisäsi perustuslakimuutoksen yhteydessä muutoksen, joka käytännössä valitsi Titon presidentiksi loppuiäkseen (Lampe 2000: 311). Lopulta Serbian hallinnon toimet päätöksenteon jäädyttämiseksi saivat aikaan Slovenian ja Kroatian ulosmarssin Jugoslavian kommunistien puoluekokouksesta tammikuussa 1990. Tuolloin Serbian edustajat olivat estäneet presidenttiyden siirtymisen seuraavalle. Tämän mielenilmauksen voidaan katsoa olleen yksi ratkaisun hetkistä, jolloin Jugoslavian yhtenäinen poliittinen johto lakkasi olemasta (Hoare 2010: 115).

Poliittiset muutokset saivat Slovenian ja Kroatian ajamaan voimakkaammin omaa itsenäistymistään Jugoslaviasta Ensimmäiset monipuoluevaalit toivat uusia puolueita valtaan. Vaalit käytiin huhtikuussa 1990. Monipuolistunut puoluekenttä vaati kansanäänestystä itsenäistymisestä. Lopulta Slovenia päätti itsenäisyydestä joulukuussa 1990 ja Kroatia hieman myöhemmin (kuva 2). Itsenäistymispäivä ei ollut sattumalta 25.6.1991, sillä samaisena päivänä natsit poistuivat Kroatiasta toisen maailmasodan jälkeen vuonna 1945 (Breuilly 1994: 441; Hoare 2010: 116–117).

Kuva 2. Itsenäisyyden symbolit. Vasemmalla Slovenian nykyinen lippu ja oikealla Kroatian lippu (Slovenia 2020; Croatia 2020).

Milosevicin hallinto vastusti itsenäistymisjulistuksia. Hoare jatkaa, että Milosevic ei ollut valmis yhteistyöhön tai rinnakkaiseloon irtautuvien maiden kanssa. Milosevic siirtyi radikaalimpaan suunnitelmaan ja alkoi kaavailla uutta Jugoslaviaa, jossa olisivat mukana vain halukkaat jugoslaavien kansat. Suunnitelmasta vaarallisen teki määritelmä halukkuudesta, sillä käytännössä tarkoitus oli yhdistää muissa maissa asuvat serbit yhteiseen valtioon. Hoaren mukaan syntyi Suur-Serbia ajatus, josta ei kuitenkaan käytetty näin kansallishenkistä nimeä, sen negatiivisen sävyn vuoksi. Suunnitelmana oli luoda valtio, jossa serbit Bosnian, Kroatian ja Montenegron alueilta yhdistettäisiin.

Sloveniassa serbien ryhmä ei ollut suuri, jonka vuoksi Slovenia ei ollut valloitus suunnitelman keskiössä (Lampe 2000: 365; Hoare 2010: 116)

Konkreettisesti Jugoslavian liittovaltio hajoaa, kun Milosevic, puolustusministeri Veljko Kadejevic ja Serbian edustaja Jugoslavian presidenttinä Boris Jovic erottavat Slovenian ja Kroatian Jugoslavian liittovaltiosta kesäkuun lopulla 1990. Hoaren mukaan erottamisen syynä olivat itsenäistymisaikeet liittovaltiosta. Lisäksi annettiin varoitus, jonka mukaan maita kohdeltaisiin vihollisina, ja voimakeinoja käytettäisiin tarvittaessa. Jugoslavian liittovaltio hajosi, mutta osa rakenteista säästettiin. Myöhemmin muun muassa JNA oli Milosevicin apuna serbienemmistöisten alueiden valtauksessa (2010: 116–117).

Jugoslavian hajoamissodan tarkasta alkamisajankohdasta käydään keskustelua. Hoare määrittelee sotilaallisten toimien alkaneen jo toukokuussa 1990, jolloin JNA joukot takavarikoivat Slovenian ja Kroatian TO joukkojen aseistusta. Takavarikko oli harkitusti ajoitettu hallitusten vaihtumisaikaan, jotta vastarinta olisi vähäisempää. Slovenia osasi varautua tilanteeseen, ja sai pidettyä lähes kaikki asevarastot. Kroatia puolestaan ei ollut varautunut takavarikkoon, joten menetti suurimman osan TO joukkojen aseistuksesta (Lampe 2000: 360; 2010: 117–118).

Franjo Tudjman, kroaatti nationalisti ja historioitsija, toimi Kroatian presidenttinä. Ennen presidentiksi tuloaan Tudjman toimi muun muassa historiallisen instituutin johtajana. Historian tuntijana Tudjman haki oikeutusta toimilleen historiasta, ja ihannoi vahvasti serbien ja kroaattien tekemää aluejakosopimusta vuonna 1939. Aluejakosopimuksessa Kroatia oli saavuttanut autonomian Belgradin kanssa, ja samalla jakaneet silloisen Bosnian alueet Kroatian ja Serbian kesken. Tudjman ei reagoinut TO joukkojen aseiden takavarikointiin, koska Tudjman oletti asian ratkeavan neuvotteluiden avulla. Samalla Kroatian hallitus toimi ajattelemattomasti serbivähemmistöään kohtaan ratifioimalla perustuslakiin muutoksia. Perustuslain muutos poisti serbeiltä kansalaisuuden, tehden serbeistä vähemmistöryhmän ilman kansallisryhmän oikeuksia joulukuussa 1990. Perustuslaki muutokset, ja muut Kroatian tapahtumat, antoivat Serbian hallitukselle mahdollisuuden käyttää serbien väärinkohtelua propaganda välineenä (Lampe 2000: 365; Hoare 2010: 118).

Huonon kohtelun johdosta serbien puolueet Kroatiassa radikalisoituivat ja aloittivat aggressiivisemmän politiikan. Serbien puolueet ajoivat alueellista irtaantumista, joka lopulta toteutettiin vuoden 1990 lopulla. Hoaren mukaan (2010: 118)

Ensimmäinen Kroatiaista irtaantunut serbikapinallisten alue oli Knin kylä Dalmatian pohjoisosassa. Knin alue julistautui autonomiseksi alueeksi syyskuussa 1990. Krajinan hallinnollinen alue perustettiin joulukuussa 1990, joka lopulta itsenäistyi maaliskuussa 1991. Kroatia ei kyennyt puuttumaan kapinointiin puutteellisen armeijan vuoksi. Tudjmanin hallinto yritti ratkaista ongelmaa luomalla armeijan, joka perustui poliisivoimiin. Poliisivoimiin perustuva Kroatian kansalliskaarti (ZNG) perustettiin toukokuussa 1990. Poliisivoimien etnisestä rakenteesta tuli ongelma, sillä suurin osa poliisivoimista oli etnisesti serbejä. Etnisyyteen vedoten serbit erotettiin poliisivoimista.

Jugoslavian hajoamissota alkoi toden teolla, ja järeät sotatoimet alkoivat vuoden 1991 puolella. Hoaren (2010: 119) mukaan uusi poliittinen yllätys koettiin Krajinan serbialueen itsenäistymisilmoituksen jälkeen maaliskuussa 1991. Serbia ilmoitti, yllättäen, olla hyväksymättä Jugoslavian presidentin päätöksiä. Ilmoituksen yhteydessä, Milosevic piti puheen, jossa painotti vahvemman ja suurimman oikeutta määrätä valtion rajoja. Muutamaa kuukautta myöhemmin, Serbian edustaja esti Kroatian presidenttiyden alkamisen 15. toukokuuta 1991. Liittovaltion päätöksenteko oli pysähtynyt jo pitkän aikaa. Presidentin kierron estämisen johdosta, Jugoslavia oli myös ilman toimeenpanovaltaa. Jugoslavian alueelle yhteenotot kiihtyivät entisestään (2010: 119).

Serbian toimet saivat Slovenian ja Kroatian nopeuttamaan itsenäistymistään ja molemmat maat tekivät itsenäistymisjulistuksen 25. kesäkuuta 1991. Sloveniassa itsenäistymisjulistuksen jälkeen poliisi otti rajavalvonnan haltuunsa, mutta muutaman päivän kuluttua JNA joukot pyrkivät saamaan haltuunsa kansainvälisen lentokentän ja muutamia muita raja-alueita. JNA joukot kokivat suurehkoja tappioita, jonka seurauksena Serbian johto luopui Slovenian tavoittelusta. Slovenian sota oli lyhyt konflikti, joka kesti vain kymmenen päivää. Konflikti herätti kansainvälisen yhteisön. Euroopan yhteisö saapui välittämään Brionin tulitaukosopimusta, joka saatiin aikaan 2. heinäkuuta 1991 (Hoare 2010: 119–120)

Brionin sopimus lopetti sotatoimet Sloveniassa. Samalla tulitaukosopimus edellytti JNA joukkojen poistumista Sloveniasta. Lisäksi tulitaukosopimuksessa sovittiin Kroatian ja Slovenian itsenäistymisjulistuksen jäädyttämisestä vielä kolmeksi kuukaudeksi. Lisääjasta sovittiin, jotta Jugoslavian tilannetta voitaisiin ratkoa ilman sotatoimia. Hoaren mukaan sopimus ei lopettanut sotatoimia. Serbisissä hyökkäsivät, JNA joukkojen tukemana, Kroatiaa 30. heinäkuuta 1991. Joukkojen onnistui vallata

laajoja maa-alueita lähes ilman vastarintaa. Kroatian aloittaessa vastatoimet, lähes neljännes maa-alueesta oli menetetty serbien joukoilla syyskuussa 1991 (Lampe 2000: 371; Hoare 2010: 120).

Jugoslavian konfliktin alkaessa kansainväliset toimijat onnistuivat välittämään rauhanneuvotteluja. Lampen (2000: 372) mukaan neuvottelujen tuloksena saatiin vain lyhyitä aselepoja, mutta pysyvä rauha tuntui mahdottomalta. Hoare puolestaan jatkaa, että aselepo sopimukset aiheuttivat vain etulinjojen pysähtymisen. Ratkaisua konfliktille ei saatu aikaan, vaikka aseidenvientikielto ja muita pakotteita asetettiin YK:n toimesta 25. syyskuuta 1991. Hoaren mukaan pakotteet asetettiin Jugoslavian hallituksen pyynnöstä, jolloin käytännössä pakotteet hyödyttivät vain Serbian sotaponnistelua. Hoare perustelee näkemystään sillä, että vientikiellon asettamisen aikaan Serbia oli saavuttanut haluamansa alueet Kroatian puolelta. Pakotteet eivät vaikuttaneet paremmin aseistautuneita JNA joukkoihin. Alivoiman takia Kroatia ei kyennyt puolustamaan alueitaan ja aseidenvientikiellon vuoksi aseita oli huomattavasti vähemmän kuin vastustajalla. Kroatia ei voinut vallata menettämiään alueita takaisin aseleposopimuksen ja selvästi heikomman aseistuksensa johdosta (2010: 120–121).

Kansainvälinen yhteisö alkoi päästä perille poliittisesta pelistä, jota käytiin Jugoslavian kulisseissa. Hoaren (2010: 122) mukaan aluksi kansainvälinen yhteisö näki Kroatian toimet niskurointina Jugoslavian hallintoa kohtaan. Näkemys muuttui, kun Serbia esti Jugoslavian presidentin vaihdon, josta Brionin sopimuksessa sovittiin. Yllättäen Serbian ja Montenegron edustajat tekivät vallankaappauksen, ja julistautuivat presidenttiyden haltijoiksi 3. lokakuuta 1991. Vallankaappaus tapahtui vain kolme päivää ennen kolmen kuukauden määräajan umpeutumista, josta Brionin sopimuksessa sovittiin. Montenegron ja Serbian muodostama valtioliitto sai vallankaappauksen johdosta muun muassa JNA:n hallintaansa. Slovenia, Kroatia, Bosnia ja Makedonia menettivät oikeutensa liittovaltion jäseninä. Tapahtuman johdosta Jugoslavian jatkosta neuvoteltiin vielä Haagissa Lordi Peter Carringtonin johdolla 18. lokakuuta 1991. Neuvotteluissa ehdotettiin valtioliittoa, jossa valtiot olisivat itsenäisiä, ja vähemmistöryhmät olisivat autonomisia. Kroatian serbit olisivat hyväksyneet ehdotuksen, mutta Serbia yksipuolisesti hylkäsi esityksen. Serbian mukaan autonomia Kroatian serbeille olisi mahdollistanut autonomia vaatimukset myös Serbian albaaneille ja Kosovon albaaneille. Ratkaisuehdotuksen hylkäys oli lopullinen isku Jugoslavian jatkolle.

Kansainvälinen yhteisö tuli aktiivisemmin mukaan rauhanehdotuksen hylkäämisen jälkeen. Lisäksi siviileihin kohdistuneita iskuja tuli entistä enemmän esille. Hoaren (2010: 122) mukaan serbien valtaamilla alueilla oli tehty pakko siirtoja ja jopa joukkomurhia, jotta alueet saatiin etnisesti serbivaltaisiksi. Etnisen rakenteen muutoksella oli tarkoitus osoittaa alueiden serbi valtaisuus, jotta alueet olisi helpommin liitettävissä Serbiaan. Samanaikaisesti myös Kroatiaassa tehtiin samanlaisia toimia. Sotien aikana jokainen osapuoli syyllistyi rikoksiin, joita on käsitelty oikeusistuimissa vielä tänäkin päivänä (Lampe 2000: 372; Hoare 2010: 122).

Saksa toimi ensimmäisenä ja tunnusti Slovenian ja Kroatian itsenäisyyden 15. lokakuuta 1991. Euroopan yhteisö oli siirtymässä Euroopan unioniksi (EU), minkä perustava Maastrichtin sopimus tuli voimaan maaliskuussa 1992. Uudelta unionilta odotettiin toimia, mutta toimet olivat hitaita ja tehottomia. Hoaren (2010: 122) mukaan Euroopan unionia on kritisoitu Jugoslavian kriisin surkeasta hoidosta. Virallinen tunnustaminen aiheutti vastatoimia ja Krajinan autonominen alue itsenäistyi 21. joulukuuta 1991 (RSK, Serb Republic of Krajina).

Uudet rauhanneuvottelut aloitettiin, Slovenian ja Kroatian tunnustamisen jälkeen, Cyrus Vancen johdolla Genevessä 23. lokakuuta 1991. Genevessä Tudjman ja Milosevic saatiin sopimaan tulitauosta. Tulitaukosopimuksessa serbit saivat pitää valloittamansa alueet, mutta JNA joukot vetäytyisivät pois Kroatiaasta. Lisäksi tulitaukosopimus mahdollisti YK:n rauhanturvaajien saapumisen sota-alueelle. Tulitauosta huolimatta Kroatian joukot (ZNG) hyökkäsivät serbialueille. Kroatian joukot valloittivat takaisin noin 60 % Itä-Slavonian alueista lokakuun lopussa 1991. Kansainvälinen painostus sai Tudjmanin lopettamaan operaationsa joulukuussa 1991, ja lopullinen pysyvä tulitaukosopimus saatiin aikaan 2. tammikuuta 1992 (Lampe 2000: 372; Hoare 2010: 122).

Kroatian ja Serbian välinen tulitaukosopimus vähensi sotatoimia Kroatian alueella, mutta ilmapiiri kiristyi Bosniassa. Hoaren (2010: 122–124) mukaan Bosnian serbeistä suuri osa koki itsensä väärinkohdeksi. Lisäksi Bosnian serbit olivat hyvin myötämielisiä Serbian tavoitteille. Bosnia koki poliittisia muutoksia muiden tasavaltojen lailla, ja ensimmäiset vapaat vaalit pidettiin myös Bosniassa. Vaalien myötä valtaan nousi kommunismin vastainen nationalistishenkinen koalitio, joka koostui seuraavista puolueista: serbien SDS (Serbian Democratic Party), kroaattien HDZ (Croatian Democratic Party) ja Bosnian muslimien SDA (Party of Democratic

Action). Vaalien jälkeen puolueet jakoivat vallan paikkakuntien enemmistön mukaan. Jako johti hyvin vääristyneeseen hallintorakenteeseen, jossa paikallishallinto, poliisivoimat ja alueelliset puolustusjoukot olivat tietyn etnisen ryhmän hallinnassa (Hoare 2010: 122–124).

Saksan tunnustaessa Slovenian ja Kroatian, jäi Bosnialle vähän vaihtoehtoja. Pian tunnustamisen jälkeen serbipuolueen separatismi sai väkivaltaisempia piirteitä. Bosniassa tilanne kärjistyi entisestään, ja bosnialaisten SDA puolue ryhtyi toimiin itsenäistymisen puolesta. Hoaren mukaan Bosnian vaihtoehdot olivat vähissä, sillä Bosnia oli haluton osallistumaan Serbian dominoimaan tynkä-Jugoslaviaan. Bosnian parlamentti antoi lopulta itsenäistymisjulistuksensa 14.–15. lokakuuta 1991. Bosnian serbit vastustivat itsenäistymistä jyrkästi. SDS puolueen johtaja Radovan Karadzic vastusti itsenäistymisjulistusta, perustaen puolueen oman kansalliskokouksen. Lopulta kansalliskokous päätti serbialueiden itsenäistymisestä, ja itsenäistymisjulistus Bosnian serbitasavallan toimesta annettiin 9. tammikuuta 1992. Bosnian serbitasavallan (Republika Srpska) virallinen itsenäistyminen tapahtui 27. maaliskuuta 1992. Hoaren mukaan Milosevic avusti serbitasavaltaa luomaan oman armeijansa eli Bosnian serbiarmeijan (VRS). Lisäksi muut puolueet SDS:n tavoin perustivat sotilaallisen siiven itselleen (SDA: Patriotic League ja HDZ: Croat Council of Defence). Puolueet lähtivät kohti separatismi politiikkaa, jonka johdosta, niin serbiryhmät kuin kroaattiryhmät perustivat autonomisia alueita (Hoare 2010: 124).

Bosnian presidenttinä toimi Alija Izetbegovic. Izetbegovic uskoi pitkään, että eri kansallisryhmien välille saataisiin neuvottelemalla poliittinen yhteisymmärrys. Neuvottelemalla eteneminen osoittautui lähes mahdottomaksi, jonka vuoksi Bosnian hallinto oli pakotettu kohti itsenäisyyttä. Euroopan unioni tunnusti Bosnian 6. huhtikuuta 1992. Bosnian serbit ottivat itsenäistymisen vastaan sodanjulistuksena. Bosnian serbijoukkojen komentaja Ratko Mladic kiihdytti maa-alueiden valtaamista huhtikuun 1992 aikana. Samanaikaisesti serbien joukkoja eteni Bosnian lounais- ja itäosissa tarkoituksenaan vallata maa-alueita. Valloitusten tarkoitus oli luoda yhdyskäytävä Bosnian serbitasavallan ja Serbian alueiden välille. Serbijoukot etenivät nopeasti ja saivat haltuunsa lähes 70 % Bosnian maa-alasta. Lisäksi serbijoukkojen apuna toimi useita Serbiasta tulleita sissijoukkoja, joilla oli suuri vaikutus sodan kulkuun. Tunnetuin sissiryhmistä oli Zeljko Raznatovicin eli Arkanin johtama Tiikerit (Glenny 2000: 64; Lampe 2000: 374; Hoare 2010: 125).

Aluevalloitusten jälkeen ongelmaksi muodostui väestön etninen koostumus. Valloitetujen alueiden väestöstä noin puolet ei ollut etnisesti serbejä. Pakkosiirrot ja väkivalta lisääntyivät, johtaen historian valossa jopa kansanmurhaan. Hoare jatkaa, että Serbian johdon toimesta etnisesti puhtaan valtion tavoittelu, johti hyvin raakoihin toimiin. Toimia olivat muun muassa systemaattiset murhat, hädät, kiduttaminen ja joukkoraiskaukset. Lisäksi omaisuutta, uskonnollisia kohteita ja tavaroita tuhottiin. Kuolemat, ja jatkuva pelko, ajoi monet neutraalitkin muslimit kääntymään elämä tai kuolema-tyyppiseen vastustukseen (Hoare 2010: 125–126).

Bosniassa serbijoukkojen eteneminen oli nopeaa, mutta pysähtyi asemasodaksi kevään 1992 aikana. Serbien aseellinen ylivoima sai sotilaallisen johdon uskomaan omaan ylivoimaansa. Milosevic tyytyi jo saavutettuihin alueisiin ja halusi rauhaa, mutta Serbitasavallan johtaja Karadzic kieltäytyi ehdotuksesta. Hoaren mukaan tapaus heikensi merkittävästi Serbian ja Bosnian serbitasavallan välejä. Hoare jatkaa johtajien erimielisyyden olleen yksi sodan käännekohdista. Milosevic ei pystynyt enää kontrolloimaan serbitasavallan toimia, joten hän aloitti uhkailun ja kiristystoimet, saadakseen tahtonsa läpi (2010: 125–126).

Milosevic halusi kääntää Bosnian serbitasavallan tahtoonsa. Hoaren mukaan Milosevic otti käyttöönsä uudet keinot. Milosevic julisti Serbian ja Montenegron Jugoslavian seuraajavaltioksi (SRJ, Federal Republic of Yugoslavia) 27. huhtikuuta 1992 (kuva 3). Uuden valtion tarkoituksena oli saada Bosnian serbitasavalta ja Serbian hallinto yhteistyöhön. Valtio sai hallintaansa Jugoslavian hallinnollisen rakenteen, jonka avulla pystyi ohjaamana muun muassa JNA joukkoja. Julistuksen myötä JNA joukkojen oli tarkoitus vetäytyä Bosniasta. Uusi valtio tuomitsi Bosnian serbitasavallan toimet. Lisäksi Milosevic asetti Bosnian serbitasavallalle pakotteita, joiden tarkoitus oli painostaa Karadzic hyväksymään rauhansopimus. Rauhansopimusta oli neuvoteltu Lissabonissa maaliskuusta 1992 lähtien. Hoaren mukaan Serbia ehdotti Bosnian jakoa kolmeen osaan Lissabonin rauhanneuvotteluissa. Sopimusehdotuksesta kieltäytyi niin Bosnia kuin Bosnian serbitasavalta. Kansainvälinen yhteisö vastasi kieltäytymiseen asettamalla lisää pakotteita. Lisäksi aiemmin YK:n asettama aseidenvientikielto laajeni koskemaan myös Bosniaa (Hoare 2010: 126–127).

Kuva 3. Vasemmalle Serbian nykyinen lippu ja oikealla Montenegron lippu (Serbia 2020; Montenegro 2020).

Bosnian suurin ongelma oli toimivan armeijan puuttuminen. Itsenäistymisen jälkeen Bosnia sai muodollisen hallinnan alueelliseen puolustusjoukkoonsa. Armeija yritettiin aluksi koota alueellisesta puolustusjoukosta, poliisivoimista ja suojeluskunnista. Eripuraiset ryhmät eivät aluksi toimineet yhdessä, mutta lopulta Bosnian virallinen armeija ARBiH (Army of Republic of Bosnia-Hertsegovina) perustettiin 15. syyskuuta 1992. Kaksi kolmasosaa armeijasta oli etnisesti bosnialaisia ja noin kolmasosa oli kroaatteja ja serbejä (Hoare 2010: 127).

Bosnian armeijassa etninen rakenne aiheutti ongelmia. Bosnian hallinto koostui kroaattipuolueesta ja muslimipuolueesta, koska aiemmin serbipuolue irtaantui hallinnosta. Kroaattipuolueen sotilaallinen siipi teki yhteistyötä Bosnian armeijan kanssa, mutta pyrki samalla hankaloittamaan toimintaa. Hoaren mukaan Tudjmanin ohjauksesta kroaattijoukot luovuttivat serbijoukoille joitain alueita lähes ilman vastarintaa. Hallinnon erimielisyydet ja vahingonteko teki selväksi, että Bosnian hallinto ei ollut enää vain yhteistyökyvytön. Kävi selväksi, että kroaattipuolue oli eri mieltä Bosnian kanssa Serbiaan liittyvissä asioissa. Lopulta erimielisyydet johtivat sotatoimiin. Kroaattijoukkojen ja Bosnian armeijan välinen sota alkoi huhtikuussa 1992. Tudjman ja Milosevic oletettavasti jakoivat Bosnian maa-alueet keskenään Karadjordjevon kylässä, jossa sijaitsi Titon vanha metsästysmaja, jo maaliskuussa 1991. Suunnitelman ongelmaksi nousi, kumman osapuolen haltuun uskonnollisesti tärkeä Mostarin kaupunki joutuisi. Serbijoukot valtasivat Mostarin kaupungin 12.–17. kesäkuuta 1992 (Glenny 2000: 641; Hoare 2010: 127–128).

Sotaan pyrittiin saaman ratkaisu ja rauhanneuvotteluja käytiin jatkuvasti. Vance-Owen rauhansuunnitelman myötä sotaan tuli käänne, mutta huonompaan suuntaan, tammikuussa vuonna 1993. Rauhansuunnitelmassa ehdotettiin Bosnia jaettavaksi kymmeneen piirikuntaan. Bosnian maa-alueesta noin 43 % prosenttia menisi serbien hallintaan ja loput jaettaisiin bosnialaisten ja kroaattien kesken, molempien saadessa

noin 25 % prosenttia maa-alasta. Sopimusehdotus vain kiihdytti sotatoimia. Bosnian serbit jälleen hylkäsivät suunnitelman, ja kroaattijoukot käyttivät ehdotusta oikeutuksena toimilleen. Kroaattijoukot valtasivat kolme kiistanalaista kuntaa, vetoamalla rauhanehdotukseen (Hoare 2010: 128).

Bosnian hajoaminen näytti entistä varmemmalta, ja Bosnian armeija ei ollut onnistunut varmistamaan alueiden turvallisuutta. Kansainvälisen yhteisön yllätykseksi armeija alkoi voittaa taisteluja, ja sai vallattua kroaattijoukkojen valtaamia alueita takaisin tammikuussa 1993. Lopulta kroaattijoukot menettivät lähes puolet aiemmin valtaamistaan alueista. Kroaattien hallinnassa oli vain kymmenen prosenttia maa-alasta entisen 20 % sijaan (Hoare 2010: 128–129).

Rauhanponnistelut jatkuivat, mutta päättyivät jatkuvasti umpikujaan. Uusi Owen-Stoltenberg rauhanehdotus perustui kroaattien ja serbien ehdotukselle. Ehdotuksessa Bosnia jaettaisiin löyhäksi perustuslailliseksi liitoksi, josta alueilla olisi oikeus erota. Ehdotuksessa serbit saisivat 54 %, bosnialaiset 30 % ja kroaatit 16 % maa-alasta. YK:n hallintaan tulisi osa alueista kuten esimerkiksi Sarajevo. Ehdotus ei saanut kannatusta, ja kroaattien puoli HDZ:n johdolla perustivat Kroaattitasavallan (Croat Republic of Herceg-Bosna). Bosnian länsiosassa bosnialaiskapinalliset perustivat oman autonomisen alueensa Länsi-Bosnian provinssin. Samaan aikaan serbisissit jatkoivat aluevaltauksiaan Sarajevon ympärillä. Bosnian alue näytti jakautuvan, mutta viime hetkillä, Izetbegovicin johdolla Bosnian hallinto ryhdistäytyi. Koalitio hallitus purettiin, ja hajanaisesti hallittu armeija otettiin tiukempaan otteeseen. Hallinnon tärkeimmät johtopaikat siirtyivät täysin bosnialaisten haltuun, ja lopulta uusi hallitus päätti hylätä Owen-Stoltenbergin ehdotuksen syyskuussa 1993 (Hoare 2010: 129).

Jugoslavian hajoamissota muuttui kolmen osapuolen sodaksi. Hoaren mukaan sodasta tuli saada kahden osapuolen välinen, jotta rauhaan olisi konkreettisia mahdollisuuksia. Kansainvälinen yhteisö painosti Bosniaa ja Kroatiaa, jotta maiden väliseen konfliktiin löytyisi ratkaisu. Lopulta Washingtonissa päästiin sopimukseen Kroatian ja Bosnian välisen konflikti lopettamiseksi maaliskuussa 1994. Sopimus oli yhteistoimintaan tähtäävä, ja tutkijoiden mielestä lähinnä pakkoavioliitto. Kroatia joutui tunnustamaan Bosnian liittovaltion ja yhdistymään sen kanssa löyhäksi liittovaltioksi. Washingtonin sopimuksen ansiosta ARBiH joukot pystyivät keskittämään voimavaransa serbien joukkoja vastaan. Lisäksi NATO aloitti ilmaiskut serbien joukkoja vastaan itäisessä Bosniassa huhtikuussa 1994. Sotilaallinen tasapaino muuttui,

mutta serbien hallinnassa oli lähes 70 % prosenttia maa-alasta. (Glenny 2000: 644; Hoare 2010: 128–130).

Yhdysvaltain hallinnon kyllästymisen jatkuvasti pitkittyneisiin neuvotteluihin ja tuloksettomiin ehdotuksiin, aikaan sai kansainvälisessä kentässä muutoksia. Yhdysvaltojen politiikan suunta muuttui, kun serbit hylkäsivät uusimman rauhanehdotuksen huhtikuussa 1994. Lisäksi siviileihin kohdistuneet iskut sai kansainvälisen yhteisön toimimaan entistä aktiivisemmin (kuva 4). Bosnian pääkaupungissa Sarajevossa jouduttiin tilan puutteen vuoksi hautaamaan sodanuhreja olympiastadionin kentälle. Sarajevossa oli pidetty vuoden 1984 talviolympialaiset (Hoare 2010: 130).

Kuva 4. Sarajevon olympiastadion hautausmaana pommitusten ja sodan jälkeen (Grant 2009).

Serbijoukkojen heikentyminen tuli selymmäksi, ja sen huomattaessaan kroaattijoukot tekivät operaatioita vallataksaan takaisin serbijoukoille menetettyjä alueita itäisessä Kroatiaassa. Myös Bosnian joukot pystyivät valtaamaan takaisin osia serbijoukkojen valtaamista alueista. Lisäksi Bosnian joukot, NATO:n ilmaiskujen avustuksella, valtasi osan serbijoukkojen hallussa olevista Sarajevon lähialueista (Glenny 2000: 650; Hoare 2010: 130–131).

Kansainvälisen kentän aktiivisuus lisääntyi merkittävästi, ja viimeisenä pisarana toimivat sotarikokset. Srebrenica oli yksi YK:n turva-alueista, jonka serbijoukot valtasivat itäisessä Bosniassa heinäkuussa 1995. Srebrenican valtaus johti verilöylyyn, jossa serbijoukot tappoivat noin 8000 muslimimiestä. Myöhemmin tämä tapaus on kansainvälisessä tuomioistuimessa todettu kansanmurhaksi. Hoaren mukaan lisääntynyt tieto siviileihin kohdistuneista iskuista sai Yhdysvaltain hallinnon valmistelemaan sotilaallista yhteenottoa pysäyttääkseen serbijoukot. Suur-Serbia projekti alkoi lähetä loppuaan (Glenny 2000: 650; Hoare 2010: 130–131).

Olosuhteiden muuttuminen pakotti Bosnian serbit hyväksymään rauhanneuvottelu ryhmän ehdotuksen rauhasta, ja samalla Bosnia ja Kroatia solmivat rauhansopimuksen aiemman yhteistoiminta sopimuksen jatkoksi lokakuussa 1995. Hoaren mukaan Bosnia joutui hyväksymään rauhansopimuksen, jossa maata kohdeltaisiin häviäjänä, vaikka allekirjoittamisen aikaan oli voitolla. Syynä hyväksymiseen oli todennäköisesti se, että Bosnian hallinto ei halunnut yhteistyöhön Kroatian hallinnon kanssa. Toisaalta Bosnian tuli hyväksyä itselleen epäsuotuisampi sopimus, jotta ei joutuisi länsimaiden diplomaattisen paheksunnan kohteeksi

Rauhanneuvottelut päättyivät Daytonan rauhansopimukseen, joka lopetti Bosniassa käydyn sodan ja samalla Jugoslavian hajoamissodan lokakuussa 1995. Sopimus ratifioitiin Pariisissa 14. joulukuuta 1995. Glennyn (2000: 651–652) mukaan sota saatiin vihdoinkin loppumaan, mutta kukaan osapuolista ei ollut täysin tyytyväinen. Daytonan sopimus synnytti Bosnia ja Hertsegovinan muodollisen tasavallan (kuva 5), joka muodostui kahdesta kokonaisuudesta: Bosnian liittotasavallasta (Federation of Bosnia-Hertsegovina), joka kattaa 51 % prosenttia ja Serbian tasavallasta (Serb Republic), joka kattaa 49 % prosenttia maa-alueesta. Hoare (2010: 132–133) jatkaa, että kroaattinationalistien perustama kroaattitasavalta (Croat Republic of Herceg-Bosna) lakkautettiin virallisesti, mutta käytännössä toiminta jatkui varjovaltiona. Uuden liittovaltion presidenttiys oli kiertävä kaikkien kolmen kansalaisuus ryhmän välillä. Voimankäyttöoikeus eli armeija ja poliisi hajautettiin itsenäisille osille. Liittovaltio jaettiin kymmeneen kuntaan, joiden hallinto oli vaihtuva kroaatti ja bosnialaisten kesken. Bosnian liittovaltion osat saivat luoda omat suhteensa naapurivaltioihin. Bosnian muslimi väestö sai lähestulkoon yhdistettyä muslimiväestön ja heille tärkeät alueet. Hoare toteaa myös, että sopimuksesta mahdollisesti hyötyivät vain Bosnian

serbit, koska heille jäi hallintaan huomattava osa maa-alasta (Glenny 2000: 651–652; Hoare 2010: 132–133).

Kuva 5. Vasemmalla Bosnian nykyinen lippu ja oikealla Kosovon (Bosnia and Herzegovina 2020; Kosovo 2020)

Virallinen Jugoslavian hajoamissodan päätös tapahtui kaikkien sodan osapuolien ollessa paikalla Pariisissa 14. joulukuuta 1995. Sopimus lopetti sodan Jugoslavian alueella, mutta ongelmaksi jäi Kosovon tilanne, sillä rauhasehdotus ei ratkaissut tilannetta Kosovossa. Sotatoimet eivät vielä loppuneet Jugoslavian raunioilla, vaan Milosevic tulee käyttämään oman poliittisen pelinsä tukena sotatoimia Kosovossa vielä vuoteen 1999 saakka. Sotatoimien takia kansainvälinen yhteisö, ja myös NATO, tulevat voimakkaammin mukaan ratkaisemaan Kosovon tilannetta (Glenny 2000: 657; Hoare 2010: 133). Kosovon kriisi tuo lopun Milosevicin hegemonialle vasta vuonna 1999. Kroatiaassa Tudjman onnistui pysymään vallassa ja johti Kroatiaa kuolemaansa vuoteen 1999 saakka (Hoare 2010: 133).

5 Urheilu nationalismin ilmentäjänä

Hobsbawm (1994: 156) mukaan vuoden 1918 jälkeisestä nationalismista voidaan huomata, joukkotiedotusvälineiden nousun lisäksi, myös urheilun vaikutuksen kasvu kansallishengen nostattajana ja kansakuntien yhdistäjänä. Ensimmäisen ja toisen maailmansodan välisenä aikana urheilusta syntyi maailmanlaajuinen joukkotapahtuma. Kisoihin osallistuvista joukkueista tuli kansallisvaltioiden symboleita ja samalla yksilöt olivat kansallisvaltioiden edustajia. Modernin joukkotiedotuksen avulla saatiin ihmiset kiinnostuneemmiksi urheilusta ja samalla sen avulla nostatettiin omaa kansallista yhteenkuuluvuuden tunnetta. Hobsbawm jatkaa, että ennen sotia olympialaisia ja kansainvälisiä jalkapallo-otteluita seurasivat lähinnä vain keskiluokkainen yleisö.

Joukkotiedotuksen kehittyminen toi urheilun myös muille kansaosille. Urheilun seuraamisen kasvun syynä oli muun muassa se tietoinen toimi, jossa kansainväliset ottelut perustettiin, jotta monikansallisten valtioiden eri kansanosat saataisiin integroitumaan paremmin. Hobsbawm jatkaa, että institutionalisoituneet ja säännölliset kilpailut toimivat tietynlaisina hallittuina ja vaarattomina toimina, jotta ryhmien välinen jännite vähenisi symbolisessa kamppailussa. Hobsbawm mainitsee esimerkkinä ensimmäiset jalkapallo-ottelut Itävallan ja Unkarin välillä, joka pelattiin vuonna 1902. Ennen kyseistä ottelua kansainvälisiä jalkapallo-otteluja oli käyty vain Englannin eri osien välillä.

Urheilu nousi nopeasti mittariksi kansojen välisessä kamppailussa. Hobsbawm toteaa, että sotien välissä (1920–40) urheilijoista tuli enemmän kuvitteellisten yhteisöjen edustajia. Suurta suosiota nauttivat kilpailut, joihin kansalliset joukkueet pystyivät osallistumaan. Hobsbawm käyttää esimerkkinä Ranskan ympäriajoa, joka oli perustettu jo vuonna 1903, mutta sotien välissä kilpailua alkoivat hallitsemaan kansalliset joukkueet. Mitropa Cup oli Keski-Euroopan johtavien seurajoukkueiden välinen kilpailu, joka perustettiin 1927. Lisäksi perustettiin World Cup eli jalkapallon maailmanmestaruuskisat vuonna 1930. Kansainvälinen jalkapalloliitto (FIFA, Fédération Internationale de Football Association) oli perustettu jo 1904, mutta jalkapallolla ei ollut kovin suurta kannatusta perustaja maissa. Monia kansainvälisiä urheilunkattojärjestöjä perustettiin sotien välisenä aikana. Hobsbawm jatkaa, että vuoden 1936 Berliinin kesäolympialaiset olivat jo selvästi kilpailuhenkisen kansallisen itsetehostuksen väline (1994: 157; 1983: 300–301).

Urheilun merkitys kansallistunteen nostattajan voi olla vaikea ymmärtää. Hobsbawm toteaa, että urheilu on tehokas väline kansallistunteen iskostamiseksi juuri sen vuoksi, että urheilun välityksellä jopa kaikkein tavallisin ja epäpoliittisin henkilö voi samaistua kansakuntaansa. Tunteen kehitykseen vaikuttaa se, että kansakuntaa edustavat urheilijat ovat yleensä nuoria ja onnistuvat erinomaisesti sellaisessa missä kaikki muutkin haluavat onnistua. Henkilö kokee yleisössä hurratessaan juuri tuon kuvitteellisen kansakuntansa ja samalla henkilöstä tulee kansakuntansa symboli, osa jotain itseään suurempaa. Katsomossa hurraava henkilö voi kokea miljoonien kuvitteellisen yhteisön jopa todempaa kuin kentällä olevan yhdentoista nimeltä tunnetun yksilön joukkueen (1994: 157).

Hobsbawm jatkaa, että urheilu mahdollisti kansallisuuden osoittamisen uudella tavalla, kun kansallisia urheilulajeja perustettiin. Esimerkkinä Walesin rugbyn eriytyminen englantilaisesta jalkapallosta ja Irlannissa gaelilaisen jalkapallon eriytyminen omaksi lajikseen vuonna 1884. Lajit saavuttivat suuremman suosion muutaman vuosikymmenen kuluttua (1983: 300). Suomen kansallispeli on pesäpallo. Lauri Pihkalan kehittämällä pelillä oli tarkoituksena yhdistää kansaa ja kohottaa kuntoa. Pelistä tuli suosittu suojeluskunnissa, koska sen avulla voitiin kohottaa niin fyysistä kuntoa, yhteishenkeä kuin taktista ajattelua.

5.1 Tunteet pelissä

Urheilu herättää ihmisissä monenlaisia tunteita. Urheilutapahtuma voi toimia hyvinkin voimakkaana tunteiden nostattajana, tarkoituksella tai vahingossa. Useammin kannattajajoukot kokoontuvat otteluihin ja tapahtumiin hyvissä ajoin ja aloittavat joukkueensa kannustamisen. Osan ollessa tavallisia katsojia ja osan ollessa äärimmäisiä ultrakannattajia, on heille kaikille yhteistä suurien tunteiden kokeminen ennen, aikana ja jälkeen tapahtuman. Tapahtumapaikka voi olla jo itsessään symbolinen ja herättää paikalle tulijoissa kunnioitusta, suuria tunteita ja yhteenkuuluvuutta. Historiassa on tapauksia, joissa tunne on ollut niin latautunut, että jopa sotilaallinen konflikti on alkanut urheilutapahtuman jälkimainingeissa. Esimerkiksi El Salvadorin ja Hondurasin välisen jalkapallo-ottelun jälkeen alkoi jalkapallosodaksi kutsuttu konflikti vuonna 1969. Tuolloin maat pelasivat keskenään kaksiosaisen karsintaottelun pääsystä seuraavana vuonna Meksikossa pelattaviin jalkapallon maailmanmestaruuskisoihin. Erikoista oli, että molempien otteluiden ohessa oli erittäin runsaasti väkivaltaisia yhteenottoja. Ottelut päättyivät niin, että molemmat maat voittivat yhden ottelun ja otteluparin tulos oli tasan. Tarvittiin kolmas ottelu, jonka El Salvador voitti kesäkuussa 1969. Ennen karsintaotteluita maiden välillä oli ollut siirtolaisiin ja heidän maanomistukseensa liittyviä erimielisyyksiä ja taloudellista epätasapainoa. Otteluiden jälkeen maat ajautuivat sotaan, joka kesti viisi päivää.

Tutkijat Allen L. Sack ja Zeljan Suster (2000) ovat tutkineet urheilun, politiikan ja sodan hyvin läheistä suhdetta. Tutkijat tuovat esiin kaksi ottelua, joilla oli merkitystä niin Jugoslavian hajoamiseen johtavissa tapahtumissa kuin myös siinä, kuinka Kroatian poliittinen johto käytti jalkapalloa välineenä vahvistamaan kansallista itsenäisyyden tunnetta. Kroatian ottelut eivät olleet syynä Jugoslavian hajoamiseen, mutta

tapahtumilla oli oma roolinsa kriittisessä ajassa. Tuolloin Kroatia oli jo matkalla kohti itsenäistymistä ja Jugoslavia oli menossa kohti hajoamissotia. Ensimmäinen ottelu pelattiin toukokuussa ja toinen lokakuussa vuonna 1990. Otteluista ensimmäinen johti entisen Jugoslavian historian suurimpaan jalkapallo mellakkaan ja toinen ottelu oli kroaattipelaajien ensimmäinen esiintyminen maajoukkueena (2000: 305–306).

Edellä mainitut jalkapallo-ottelut eivät olleet sodan sytyttäjiä, mutta pelit nostattivat pinnan alla olleita tunteita. Sack ja Suster jatkavat, että urheilu ja jalkapallo ovat omiaan nostamaan esiin kansallista identiteettiä ja nationalismia. Ottelu mahdollistaa tuhansille katsojille tilaisuuden vahvistaa kollektiivisesti uskomuksiaan, arvojaan ja myyttejä, jotka ovat osa heidän omaa kulttuurista identiteettiään. Katsojilla on julkisesti mahdollisuus tuoda esille mitä he kannattavat ja mitä he vastustavat. Urheilu on ideologia vapaata, mutta urheilu usein heijastaa ja vahvistaa kansallista kilpailuhenkisyyttä ja nostattaa kansallisesti koettuja ikivanhoja vääryyksiä. Vääryydet, jotka eivät nouse esille pelikentällä vaan nousevat kaukaa historiasta. Tutkijat jatkavat, että juuri tämän ominaisuuden vuoksi urheilua on käytetty tehokkaasti poliittisen manipuloinnin välineenä (2000: 206).

Urheilukatsomon tunnelatauksen voi helposti aistia paikan päällä. Sack ja Suster toteavat, että Anderssonin (1983) käsite kuvitelluista yhteisöistä kuvaa hyvin urheilun ja nationalismin yhteyttä. Urheilutapahtuman yhteydessä kansakunta ei voi konkreettisesti tavata toisiaan, mutta he voivat kokea olevansa osana suurempaa kokonaisuutta. Sack ja Suster jatkavat, tutkija Alan Tomlinsoniin (1994) viitaten, että kansallinen yhtenäisyys on harvoin koettavissa voimakkaammin kuin sodan aikana tai kansainvälisen urheilutapahtuman aikana. Lisäksi kun erimaiden urheilijat kilpailevat keskenään ilmenee tunnesitoutunut kokemus, joka voidaan ymmärtää niin, että se viittaa jollainlailla kansallisuuden ideaan. Urheilutapahtuman muu ympäristö, laulut ja muu isänmaallinen symboliikka yhdistettynä urheilun nostattamaan kilpailuhenkisyyteen muodostaa toisilleen entuudestaan tuntemattomien ihmisten kesken yhteenkuuluvuuden tunteen. Tämän yhteenkuuluvuuden tunne taas innoittaa ihmisryhmää kamppailemaan yhteistä vastustajaa vastaan. Sack ja Suster toteavat, että mikä olisikaan parempi maaperä poliittisen viestin juurruttamiseen tai eteenpäin viemiseen (2000: 206).

Kansainväliset urheilutapahtumat keräävät katsojia ja näkyvyys on parempi kuin kansallisissa tapahtumissa. Sack ja Suster toteavat, että jalkapalloa on käytetty kansallisen ylpeyden nostattamisen lisäksi myös keinona hakea kansainvälistä

hyväksyntää. Tutkijat jatkavat, että vasta itsenäistynyt maa, joka ei ole vielä saanut poliittista tunnustusta, voi hakea kansainvälistä hyväksyntää viemällä maajoukkueita kansainvälisille areenoille. Esimerkkinä voi mainita Bosnia-Hertsegovinan (1993) ja Palestiinan (1998), jotka saivat väliaikaisen FIFA jäsenyyden, ennen kuin olivat saaneet virallista YK:n tunnustusta. Maat käyttivät jalkapalloa edistämään itsenäistymispyrkimyksiään. Sack ja Susterin mukaan urheilua ja nationalismia on tutkittu, mutta Jugoslavian tilanteeseen on tutustuttu melko vähän. Tutkijoiden mukaan Balkanin alueen etniset ja nationalistiset tunteet ovat aina olleet voimakkaita ja jalkapallon ollessa alueella suosittua on alue oivallinen tutkimuskohde, kun halutaan ymmärtää urheilun, uskonnon, etnisyyden ja kansallishenkisyyden yhteyttä toisiinsa. Lisäksi Jugoslavian esimerkki antaa paljon ymmärrystä urheilun ja sodan yhteydestä toisiinsa (2000: 306–307).

Urheilu ja kansallishenkisyys olivat törmäyskurssilla toukokuun kolmantenatoista päivänä pelatun ottelun jälkeen vuonna 1990. Zagrebin Maksimir stadionilla pelatussa ottelussa kohtasivat Dinamo Zagreb ja Belgradin Punainen tähti (Crvena Zvezda) (kuva 6). Pelin jälkeiset tapahtumat olivat ennakkovaroitus seuraavan vuosikymmenen kestävästä sodasta ja tapahtumista Balkanin alueella. Kaksi viikkoa ennen ottelua Kroatiaassa oli pidetty vaalit, jossa Franjo Tudjman oli noussut valtaan. Tudjmanin vaalivoitto toi mukanaan erittäin voimakkaan nousun kansallishenkisyydessä, jonka tavoitteena oli poistaa mahdollisimman paljon liittovaltion valtaa ja lopulta itsenäistyä Jugoslaviasta. Tutkijat jatkavat, että huolestuttavaa Tudjmanin valtaannousussa oli se, että hän otti uudelleen käyttöön ustasha-ryhmän symboliikkaa. Esimerkkinä lippu, jossa oli punaruudullinen kilpi, joka on reunustettu punaisella, valkoisella ja sinisellä raidalla. Symboliikkaa oli käytetty viimeksi ustasha-ryhmän vallanaikana, jolloin monet vähemmistöryhmät olivat kokeneet väkivaltaisuuksia, vainoja ja kuolemaa. Symboliikan käyttöönotto loi pelkoa erityisesti serbien keskuudessa, jotka huolestuivat historian toistavan itseään (2000: 310).

Kuva 6. Zagrebin Maksimir stadion Kroatia. Eteläpääty sijaitsee oikealla alakulmassa (Dinamo Zagreb 2020)

Urheilutapahtumille on tyypillistä innokkaat kannattajat. Sack ja Suster toteavat, että mikä teki Dinamo Zagrebin ja Belgradin Punaisen tähden ottelusta erityisen oli se, että ottelua ennen, aikana ja jälkeen oli runsaasti kannattajien välistä kahnausta, joka lopulta johti täysimittaiseen mellakkaan. Tavallisesti kannattajaryhmät herkästi ottavat yhteen otteluiden jälkeen, mutta tällä kertaa stadion oli täydessä sekasorrossa ja ottelu piti keskeyttää. Mellakassa olivat osallisina joukkueiden kannattajaryhmät Dinamon Bad Blue Boys-ryhmä ja Punaisen Tähden Delije-ryhmä. Sack ja Suster tuovat esiin myös sen, että kyseiset ryhmät toimivat samanaikaisesti puolisoitilaallisina ryhminä, jotka valmistautuivat tulevaan sotaan (2000: 311).

Mellakka alkoi noin puolituntia pelin alkamisen jälkeen, jolloin stadionin eteläpäädyssä alkoi voimakas yhteenotto kannattajien välillä. Lehtitietojen mukaan, riippuen kumman joukkueen kannattaja lehti oli, toisen kannattajaryhmän jäsenet alkoivat heittämään kiviä toisen ryhmän päälle. Tilanne eskaloitui nopeasti ja tuhansia ihmisiä muista stadionin osista liittyi kahakkaan, joka jatkui stadionin eteläpäädyssä. Peli keskeytettiin ja myöhemmin pelaajia jouduttiin evakuoimaan stadionilta helikopterien avulla. VäkivaltaisuuDET levisivät myös kaduille ja lopulta kadut näyttivät kuin sotatantereella, jossa autoja ja kioskeja oli sytytetty tuleen. Lisäksi mellakkapoliisit olivat paikalla täydessä varustuksessa. Mellakoiden laantuessa kannattajaryhmä Bad

Blue Boys-ryhmä kokoontui parlamenttitalon eteen ja huusivat Tudjmania kannattavia iskulauseita (Sack & Suster 2000: 311).

Mellakka antoi syyn Kroatian vastavallitukselle poistaa serbit poliisi ja turvallisuusjoukoista. Vaatimusta perusteltiin sillä, että poliisijoukot olivat käyttäneet mellakassa enemmän voimakeinoja kroaatteja kuin serbejä kohtaan. Sack ja Suster toteavat, että parlamentti meni jopa vaatimaan mellakan takia, että serbit, jotka eivät olleet uskollisia Kroatian hallitukselle tulisi erota poliisivoimista (Sack & Suster 2000: 312).

Huomion arvoista mellakan aiheuttaneessa pelissä oli molempien joukkueiden kannattajaryhmät. Sack ja Susterin mukaan, kannattajaryhmillä oli läheiset suhteet tai ne olivat puolisoitilaallisia ryhmiä. Edelle mainitussa pelissä Belgradin Punaisen tähden valmentajan vieressä oli seissyt henkivartijan ominaisuudessa Zeljko Raznatovic, joka tunnettiin nimellä Arkan. Arkan johti myöhemmin Jugoslavian hajoamissotien aikana Tiikerit-ryhmää, joka oli pelätyimpiä puolisoitilaallisia ryhmiä. Ryhmä sai alkunsa niin, että Raznatovic nousi Belgradin Punaisen tähden kannattajaryhmä Delijen johtoon vuoden 1990 aikana. Myöhemmin Arkan perusti vapaaehtoisista koostuneen puolustusjoukon (Tiikerit), jonka ydinryhmä koostui Delijen kannattajaryhmän jäsenistä. Arkan muodosti epämääräisestä ryhmästä jalkapallofaneja erittäin kurinalaisen ryhmän, jonka kansallishenkiset osoitukset olivat tarkkaan suunniteltuja. Tudjmanin vaalivoitto lisäsi Kroatiassa erilaisten kansallishenkisten ryhmien ja klubien syntyä. Yksi näistä oli jalkapallon kannattajaryhmä Bad Blue Boys, joka oli Zagreb Dinamon kannattajaryhmä (2000: 312–213).

5.2 Urheilu ja kansainvälinen tunnustus

Valtion itsenäistyminen on monimutkainen prosessi, ja yksi siihen liittyvä haaste on se, kuinka maa saa muut valtiot tukemaan omaa itsenäistymisprosessiaan. Urheilu on oivallinen tapa tulla nähdyksi maailman näyttämöllä, osoittaa kehollista voimaa ja yhteenkuuluvuutta, niin muulle maailmalle kuin itsenäisyyteen pyrkivän maan omille kansalaisille. Urheilu antaa mahdollisuuden tulla nähdyksi muuten kuin vain sotilaallisen konfliktin kautta. Urheilun suurtaapahtumat kuten olympialaiset ovat vasta itsenäistyneille valtioille tärkeä paikka näyttäytyä ja ovat tavoittelemisen arvoisia, koska niissä on mahdollista saavuttaa positiivista näkyvyyttä. Suurtaapahtumat ovat myös merkittävä tilaisuus itsenäisyyden vahvistamiseksi ja kansallisen voiman ja ylpeyden

näyttämö jo pitkään itsenäisinä olleille valtioille. Sotsin talviolympialaiset 2014 ja Pekingin kesäolympialaiset 2018 ovat oivallisia esimerkkejä siitä, kuinka urheilutapahtuman avulla voidaan korostaa kansallishenkisyyttä.

Urheilutapahtuma voidaan valjastaa tukemaan maan poliittista tavoitetta. Urheilutapahtuma on keino saavuttaa kansainvälistä legitimizeettiä ja mahdollisuus näyttää maan olevan itsenäinen. Sack ja Susterin mukaan, Kroatia käytti Yhdysvaltain jalkapallomaajoukkuetta vastaan pelattua jalkapallo-ottelua poliittisena välineenä. Peli pelattiin 17. lokakuuta 1990. Tuolloin Kroatia ei ollut vielä saavuttanut itsenäisyyttään, mutta ottelu oli osa Tudjmanin suunnitelmaa vahvistaa kansallishenkisyyttä ja siten edesauttaa itsenäistymispyrkimystä Jugoslaviasta (2000: 313–314).

Kroatia ei ollut resursseiltaan valmis kohtamaan sotaa. Sack ja Susterin mukaan Kroatian hallinto oli tietoinen ongelmasta ja pyrki nostattamaan kansallishenkisyyttä, josta ei ollut pulaa kroaattien keskuudessa. Keväällä 1990 oli aloitettu uuden perustuslain valmistelutyöt. Tuolloin samaan aikaan oli pelattu edellä mainittu jalkapallo-ottelu, jonka jälkeen oli syntynyt mellakka. Keskeisenä osana uudistusta oli, että Kroatia kuuluisi vain kroaateille. Käytännössä muutos näkyi esimerkiksi siinä, että ennen kahden kirjoitusjärjestelmän maa vaihtoi kirjoituskielensä perustumaan latinalaiseen aakkosiin ja kyrilliset aakkoset saivat väistyä. Tutkijat jatkavat, että uuden hallinnon tarkoitus oli muuttaa maa mahdollisimman puhtaasti kroaattien hallintaan. Käytännössä hallitus aloitti aktiivisesti poistamaan etnisesti serbejä niin hallinnosta, oikeusasteista kuin poliisivoimista. Myöhemmin myös asuinalueilta (2000: 313).

Kansallistunteen nostattamiseksi Tudjman järjesti suurimman kansallishenkisen tapahtuman sitten toisen maailmansodan. Juhlallisuudet koostuivat kahdesta osasta, ensin oli Kreivi Jelačićin ratsastajapatsaan paljastamistilaisuus Zagrebin keskustorilla ja myöhemmin päivällä järjestettiin jalkapallo-ottelu, jossa kroaattien tähdistöjoukkue kohtasi Yhdysvaltain jalkapallomaajoukkueen. Ottelu pelattiin Zagrebin Maksimir stadionilla 17. lokakuuta 1990. Sack ja Susterin mukaan Jelačićin patsas on tärkeä kroaateille, sillä patsas on kroaattien nationalismiin symboli. Josip Jelačić oli sotapäällikkö, joka oli ollut merkittävässä osassa, kun serbit ajettiin pois silloisen Kroatian alueelta 1500-luvun puolivälissä. Patsas poistettiin torilta sen jälkeen, kun kommunistinen puolue nousi valtaan toisen maailmansodan jälkeen. Tutkijat jatkavat, että vaikka ottelulla ei ollut virallista statusta, oli sillä merkittävä symbolinen arvo. Kroatian silloinen varapresidentti Anton Vrdojak piti puheen ennen ottelua, jossa hän

piti kunnia-asiana, että demokraattisten vaalien jälkeen Kroatian jalkapallojoukkue osallistuu ensimmäiseen kansainväliseen otteluunsa, samalla voiden juhlistaa Jelačićin ja maajoukkueen paluuta (2000: 314). Peli oli merkittävä poliittisena viestinä, olihan vastassa maailman voimakkaimman valtion jalkapallomaajoukkue. Ottelu päättyi kroattijoukkueen voittoon 2-1.

Ottelun ympärille oli rakennettu myös muita kansallishenkeä nostattavia rakenteita. Sack ja Susterin mukaan, otteluohjelman kannessa oli kuvattu Jelačićin ratsastajapatsas ja Kroatian lippu, jossa oli punavalkoruudullinen kilpi (kuva 7). Ohjelmassa oli Tudjmanin ja silloisen jalkapalloliiton puheenjohtajan Mladen Vedrisin tervehdykset. Vedris kehui ottelun tärkeyttä, koska Yhdysvaltain joukkue oli tuleva kisaisäntä vuoden 1994 maailmanmestaruuskisoissa. Hän myös totesi ottelun olevan historiallinen, koska Kroatia voi esitellä uuden tasavaltansa muulle Euroopalle ja maailmalle. Lisäksi otteluohjelmassa oli Jelačićin patsas ja Kroatian lippu rinnastettuna Yhdysvaltain lipun ja vapaudenpatsaan kanssa (2000: 314).

Kuva 7. Kroatian nykyinen lippu, jossa on punavalkoruudullinen kilpi (Croatia 2020).

Tutkijat jatkavat, että vaikka ottelu oli näennäisesti ystävyysottelu, oli sen esiintuoma symboliikka liikaa monelle Jugoslavian serbille. Pelipaitojen ruudullinen kuviointi ja lippu, olivat molemmat ustasha symboleja, jotka rinnastettiin monien mielessä kansanmurhaan. Symbolien rinnastaminen amerikkalaiseen unelmaan ja vapauden symboleihin, sai aikaan muissa Jugoslavian ryhmissä hämmennystä ja pelkoa

tulevista tapahtumista. Peli tulkittiin osassa Jugoslaviaa jopa Yhdysvaltojen suorana tukena Tudjmanille ja HDZ:n serbien vastaiselle politiikalle (2000: 314).

Poliittinen kiista, joka syntyi ottelun ympärille, oli yllätys ulkovalloille. Sack ja Suster toteavat, että myöhempien lehtihaastatteluiden perusteella lehdistö ja yleinen mielipide Yhdysvalloissa ei ollut läheskään niin politisoitunut kuin mitä se oli ollut Jugoslaviassa. Uutisointi vaihteli laidasta toiseen. New York Times-lehden todetessa ottelun tuloksen 2–1 sen enempää verraten tulosta politiikkaan. St. Louis Dispatch-lehti totesi, että Yhdysvallat oli pelin tuloksella hyväksynyt Kroatian itsenäistymispyrkimykset ja Jugoslavian hajoamisen. Washington Post-lehti totesi, että ottelu herätti vastakkain asettelua muissa Jugoslavian osissa ja mainiten myös, että Kroatia pyrkii itsenäistymään liittovaltiosta. Sack ja Suster jatkavat, että myöhemmän haastattelun perusteella valmentajat ja muut Yhdysvaltain joukkueen toimitsijat eivät olleet tietoisia ottelun poliittisista ulottuvuuksista. Taustahenkilöt olivat huomanneet sähköisyyden ilmassa lipun noston ja kansallislaulun aikana, mutta tilanne muistutti muita kansainvälisiä otteluita. Lisäksi kieli esti ymmärtämästä kannatuslaulujen poliittista sisältöä (2000: 315).

Ottelun aikana Kroatia oli vielä virallisesti osa Jugoslaviaa. Maksimir stadionilla käydyn ottelun jälkeen yleisön tunnetila oli korkealla ja ottelun loppua kohden tunnelma ja tunteet olivat varsin voimakkaasti latautuneita. Sack ja Suster toteavat, että ennen ottelua oli soitettu vain Kroatian ja Yhdysvaltain kansallislaulut. Ottelun aikana yleisö oli laulanut lauluja, joissa toistettiin kroatia-sanaa. Myös muita iskulauseita pyöri stadiolla. Esimerkiksi Kninin kaupunkiin viittaavia huutoja, joissa sanottiin, ettei kaupunki joudu enää koskaan muiden valtaan vaan kaupunki pelastetaan. Knin sisältöiset laulut ja huudot viittasivat Krajinan alueella sijaitsevaan Knin kaupunkiin, jossa pelin aikaan serbit pyrkivät perustamaan itsenäistä valtiota. Lisäksi laulujen joukossa oli huutoja, jotka viittasivat ustashan natsi menneisyyteen (2000: 316).

Sack ja Suster jatkavat, että ottelusta meni vain muutama kuukausi ja Krajinan alueen kroaattien ja serbien välillä syttyi sota. Kroatia pystyi palauttamaan Knin kaupungin hallintaansa vasta vuonna 1995. Tuona aikana kroaatit joutuivat etnisen puhdistuksen kohteeksi. Heidät pakotettiin pois kotoaan. Kaupungin takaisinvaltauksen jälkeen serbit joutuivat kohtaamaan saman kohtalon. Tutkijat jatkavat, että vain viisi vuotta Maksimir stadionin otteluiden jälkeen Krajinan alueella ei ollut juuri lainkaan serbien etniseen ryhmään kuuluvia asukkaita.

Jalkapallo-ottelut jälkimaininkeineen kuvaavat kuinka urheilua voidaan käyttää poliittisena apuvälineenä. Sack ja Suster toteavat, että vaikka ottelut olivat kuvaavia sen ajan poliittisista ja etnisistä jännitteistä, eivät ne olleet vain ilmestyksiä, joihin ei voisi vaikuttaa. Urheilun avulla oli mahdollista näyttää omalle kansalle voimaa ja oikeutta poliittisia toimia. Samalla näyttäen ulkovalloille, että kaikki on hyvin. Kansainväliset yhteisöt eivät kuitenkaan kiirehtineet Kroatian tunnustamista, koska eivät halunneet lietsoa Jugoslavian kireää poliittista ja yhteiskunnallista tilannetta. Tutkijoiden mukaan Tudjman käytti tätä pattitilannetta hyväkseen ja järjesti jalkapallo-ottelun Yhdysvaltoja vastaan näyttääkseen kansainväliselle yhteisölle, että kaikki on hyvin ja samalla vahvistaen kroaattien yhtenäisyyttä ja kansallishenkeä (2000: 316–317).

Kansainvälisen viestin lisäksi Tudjman pyrki tiivistämään kansan yhteisöllisyyden kokemusta. Yhdysvaltoja vastaan käydyn ottelun tarkoitus oli nostaa kansallishenkisyyttä, koska sodan merkit olivat jo ilmassa. Kroatiaa uhkasi sisäinen ja ulkoinen uhka. Ratsastajapatsaan paljastus ja Yhdysvaltoja vastaan käyty ottelu yhdisti kroaatteja ympäri maailmaan. Ulkomailla asuvien kroaattien yhteisö herätettiin, jotta hekin olisivat valmiita tuleviin haasteisiin. Myöhemmin sodan edetessä Tudjman tukeutui ulkomailla maanpaossa oleviin kroaatteihin ja Yhdysvaltain hallinnon tukeen (2000: 316–317).

Kansainvälistä tunnustusta hakeva maa hakee samanaikaisesti hyväksyntää myös kansainvälisten järjestöjen kautta. Kroatia liittyi uudelleen kansainvälisen jalkapalloliiton jäseneksi vuonna 1992. Maa ei voinut osallistua vuoden 1994 maailmanmestaruuskisoihin, koska karsinnat olivat jo alkaneet ennen jäsenyyttä, mutta maa selvisi jo neljännesvälieriin saakka Euroopan mestaruuskisoissa vuonna 1996. Jättiyllätyksen Kroatia onnistui tekemään, kun maa onnistui voittamaan pronssia maailmanmestaruuskisoissa vuonna 1998. Urheilumenestys auttoi Kroatiaa luomaan itsestään kuvaa luotettavana valtiona (Sack & Suster 2000: 318).

Jugoslavian jalkapallomaajoukkue oli vielä toiminnassa, vaikka Kroatia ja Slovenia itsenäistyivät liittovaltiosta. YK:n asettamien pakotteiden vuoksi Jugoslavian joukkue ei voinut osallistua jalkapallon maailmanmestaruus lopputurmaukseen vuonna 1994, eikä seuraaviin Euroopan mestaruuskisoihin. Jugoslavian joukkue heikentyi merkittävästi, koska liittovaltiosta itsenäistyneiden maiden pelaajat siirtyivät, joko pelaamaan omaan maahansa tai siirtyivät muualle Eurooppaan. Jugoslavian joukkue

pääsi vielä mukaan maailmanmestaruuskisoihin vuonna 1998, mutta ei selviytynyt neljännesvälieriä pidemmälle (Sack & Suster 2000: 318).

Sodan jälkeen oli myös suuria tunteita herättäviä urheilutapahtumia. Jugoslavian ja Kroatia jalkapallomaajoukkueet kohtasivat Euroopan mestaruuskisojen karsintaottelussa marraskuussa 1999. Ottelu pelattiin Maksimir Stadionilla Zagrebissa ja katsojia oli lähes neljäkymmentätuhatta. Ottelu päättyi 2–2 tasatulokseen ja tuloksen johdosta Jugoslavia pääsi lopputurnaukseen, mutta ei Kroatia. Historia tuntui toistavan itseään ja koossa oli jälleen poliittisen teatterin ainekset. Tilanne oli rauhallisempi, koska lähes kaikki katsojat olivat kroaatteja. Jugoslaviasta saapuneita katsojia oli vähemmän, koska he tarvitsivat viisumin saapuakseen Zagrebiin (Sack & Suster 2000: 318).

Ottelu oli ensimmäisiä maiden kohtaamisia pelikentällä. Sack ja Suster jatkavat, että ennen ottelua Tudjman oli pitänyt puheen, jossa hän kiitti sotaveteraaneja, joista suurin osa oli taistellut viimeisimmässä sodassa. Televisiossa oli näytetty ennen ottelua Bad Blue Boys-ryhmän johtajan haastattelu, jossa hän toivoi Kroatian joukkueen voittoa, jotta sodassa kaatuneet saisivat kostonsa (2000: 318). Ottelun lopputulos otettiin juhlien vastaan Belgradin kaduilla, vaikka samalla opposition kannattajat vaativat suurmielenosoituksessa Milosevicin eroa. Voitonjuhlien jäljiltä ei virallisten tietojen mukaan ollut loukkaantuneita tai materiaalivahinkoja. Sack ja Suster jatkavat, vaikka tilanne ei eskaloitunut mellakaksi oli ilmapiiri hyvin jännittynyt. Kaduilla olleet kannattajat olivat varautuneita ja näytti siltä, että vaikka sota olisi ohi, ei etniset jännitteet tulisi katoamaan Balkanin alueelta lähiaikoina (2000: 318–319).

5.3 Urheilu ja banaali nationalismi

Kansallishenkisyys voi ilmetä myös huomaamatta. Huomaamaton nationalismi voi tapahtua jokapäiväisessä elämässä, kuten tutkija Billig (1995) toteaa käsitteellään banaalista nationalismista. Kansaa ja kansallishenkisyyttä liputetaan ja rakennetaan tavallisessa arjessa joka päivä, josta esimerkkinä lippu postitoimiston edessä.

Kansallishenkisyyden rakentaminen ja nostatus ovat arkipäivää, mutta ongelmia syntyy, kun kansanryhmän sisältä tapa nostattaa kansallishenkeä nähdään eri tavalla kuin miltä se näyttää ulkopuolisille henkilöille. Esimerkkinä voi mainita Josip Šimunićin tapauksen, jossa Kroatian maajoukkueen pelaaja joutui pelikieltoon ja sai

sakkoja käytettyään huudahdusta, jonka itse koki hyväksyttävänä ja normaalina, mutta joka tulkittiin lopulta kiihotuksena kansanryhmää vastaan. Šimunićin tapaus tapahtui maailmanmestaruuskisojen karsintaottelussa Kroatia vastaan Islanti marraskuussa 2013. Peli, joka päättyi Kroatian voittoon 2–0, ratkaisi pääsyn Brasilian maailmanmestaruuskisoihin vuonna 2014. Kroatian voitettua ottelun Šimunić otti mikrofonin kuuluttajalta ja juoksi keskiympyrään, jossa huudatti yleisöä sanomalla ”Za dom” (Kotimaalle) ja yleisö vastasi ”spremni!” (Valmis!). Ensisilmäyksellä tilanne vaikuttaa tavalliselta tilanteelta voitokkaan ottelun jälkeen. Ongelmallisen tilanteesta tekee se, että huudahdus oli NDH:n (Nezavisna Drzava Hrvatska) puolueen virallinen tervehdys toisen maailmansodan aikana (Brentin 2016: 861).

Tutkija Dario Brentin (2016: 861) mukaan pelin jälkeiset tapahtumat saivat suuret mittasuhteet ja tapaus herätti syvän yhteiskunnallisen keskustelun. Keskusteluun nousi muun muassa se, että miten maailmansodan aikainen hallinto nähdään nykyvalossa ja se miten menneeseen tulisi suhtautua. Lisäksi tapaus herätti keskustelua siitä, kuinka muistaminen ja muistot asettuvat Kroatian yhteiskuntaan ja miten tulisi asennoitua jalkapallokannattajien avoimeen rasismiin.

Jalkapallokannattajien huudot ja laulut ovat yleensä hyvin tunnelautuneita. Monesti huutelu on vain todettu olevan osa pelin kulkua, ja äärikannattajien huuteluun ja lauluihin on puututtu melko vähän tai tuloksetta. Brentin mukaan kannattajaryhmät usein tuovat esille omaa poliittista näkemystään ja urheilustadionilla olevat ryhmät osallistuvat rituaalinomaiseen toimintaan. Pelin jälkeen rituaalimainen toiminta siirtyy usein stadionin ulkopuolelle. Kroatian tapaus osoittaa tilanteen ongelmallisuuden, koska kansainvälisissä otteluissa laulut ovat erityisen kansallishenkisesti latautuneita. Brentin jatkaa, että ei vain jalkapallossa vaan myös muissa lajeissa. Pelien houkutellessa myös muita kuin jalkapallo kannattajia, niin voidaan olettaa, että ongelma on syvemmällä yhteiskunnassa kuin vain tietyssä jalkapallokannattaja ryhmässä (2016: 861)

Urheilijat voivat toimia kansallishenkisyyden välittäjinä. Brentin mukaan Kroatian tapauksessa urheilijat voidaan nähdä muistamisen toimijoina ja välittäjinä, jotka osallistuvat rutiininomaisesti tietynlaiseen muistojen uudelleen tuottamiseen. Tämän tuotoksen televisio, radio, sanomalehdet ja sosiaalinen media voimistavat. Urheilijoista voi tulla hyvin vaikutusvaltaisia julkisuuden henkilöitä ja jopa kansallisia lähettiläitä (2016: 862).

Ottelun jälkeinen huudahdus on peräisin kaukaa historiasta, mutta akateemisessa keskustelussa huudahduksen todetaan olevan kiinteästi yhteydessä toinen maailmansodan aikana hallinneeseen NHD puolueeseen. Brentin jatkaa, että kroaattien keskuudessa tervehdyksen nähdään olevan lähtöisin jo 1500-luvulta ja NDH hallinnon käyttäneen sitä väärin omiin tarkoituksiinsa. Brentin mukaan huudahdus on yhdistetty Szigetvarin taisteluun vuonna 1566, jossa Nikola Subic Zrinski johti Habsburgien puolella taistelleet joukkonsa Ottomanien joukkoja vastaan. Myytin mukaan Zrinski oletettavasti huusi joukoilleen: ”Kotimaalle, Nyt taistellaan!”. Huudahdus tuli kansan yleiseen tietoisuuteen vuonna 1876. Tuolloin säveltäjä Ivan Zajc sävelsi oopperan nimeltään Nikola Subic Zrinski, jossa huudahdus oli hieman alkuperäisestä muokattuna, jotta sen isänmaallinen viesti saatiin kansan tietoisuuteen (2000: 863).

Brentin mukaan sosialistinen Jugoslavia kielsi tervehdyksen, mutta tervehdys nousi uudelleen käyttöön Jugoslavian hajoamissotien lähestyessä ja sodan aikana. Sodan aikana Kroatian puolustusjoukot, puolisotilaalliset ryhmät ja poliittiset puolueet avoimesti suosivat ustasha ideologiaa käyttäen tervehdystä ja symboliikkaa. Puolustusjoukot liittivät tervehdyksen myös omaan symboliikkaansa ja merkkiinsä. Tervehdys on ollut osana populaarimusiikkia ja Marko Perkovic-Thompson on tehnyt tervehdyksen tunnetuksi. Perkovic-Thompson käytti tervehdystä laulussa, josta myöhemmin tuli epävirallinen sodanajan tunnuslaulu. Tervehdys on arkipäiväistynyt populaarimusiikin vaikutuksesta. Ustasha tervehdys tai symboliikka ei ole lailla kielletty, eikä niiden käyttöön liity sakon uhkaa. Symboliikasta tulee kiellettyä vasta, kun sillä pyritään nostattamaan vihaa uskontoa tai etnistä ryhmää kohtaan (2016: 863–864).

Šimunićin tapaus ei ole ainoa laatuaan. Kroatiassa ja muiden entisen Jugoslavian maiden urheilutapahtumissa on monia esimerkkejä ylilyönneistä. Brentin mukaan poliittista ääritoimintaa on ilmennyt urheilun ohessa säännöllisesti koko 1990-luvun ajan, mutta tapaukset ovat nousseet kansalliseen ja kansainväliseen huomioon vuosien 2003–2004 tapahtumien jälkeen. Tuolloin Kroatia pelasi Portugalia vastaan Euroopan mestaruusturnauksen ottelussa vuonna 2004. Pelin aikana kannattajat muun muassa toivat esiin julistekankaita, joissa oli rasistisia merkkejä ja loukkasivat Portugalin tummaihoisia pelaajia tekemällä apinaa muistuttavia ääniä. Tapaus herätti runsaasti kansainvälistä huomiota. Samaan aikaan Kroatiassa käytiin yhteiskunnantasolla keskustelua ustasha-symboliikasta ja Perkovic-Thompsonin musiikista.

Yhteiskunnallinen keskustelu oli laantunut ennen kisoissa tapahtunutta välikohtausta. Brentin jatkaa, että kansallinen keskustelu ja sen vaikutus näkyi erityisesti urheiluareenoilla ja kansainvälisissä jalkapallo-otteluissa. Kannattajaryhmät tuntuivat ottavan yhteiskunnallisen keskustelun katsomoihin ja osaksi omaa toimintaansa. Kannattajaryhmät toivat esille oman mielipiteensä ja esimerkiksi aiheuttivat epäuskoa muodostamalla hakaristin katsomossa ja tekemällä natsitervehdyksiä harjoitusmaaottelussa Italiaa vastaan vuonna 2006 (2016: 864).

Kannattajien toiminta sai aikaan voimakasta keskustelua, mutta tapaukset eivät saaneet aikaan toimia, joilla kannattajien asiattomat mielenilmaukset olisi saatu poistettua. Brentin mukaan ”Za dom–spremni”-tervehdys oli kannattajaryhmien käyttämä myös Euroopan mestaruuskisojen karsintaottelussa Andorraa vastaan vuonna 2008. Tuolloin koko stadion oli huutanut kyseistä tervehdystä. Tällä kertaa pääministeri otti voimakkaasti kantaa tapahtumaan ja kehotti hylkäämään tervehdyksen. Brentin jatkaa, että pääministerin väliintulo oli kaksijakoinen. Samaan aikaan käytiin Kroatian EU jäsenyysneuvotteluja, joten hänen oli tärkeää turvata neuvotteluiden jatkuminen. Toisaalta väliintulo nähtiin ongelmallisena, koska kriitikot näkivät tilanteen haluttomuutena käsitellä ongelman ydintä, joka kriitikoiden mukaan oli uusnatsismin juurtuminen Kroatian yhteiskuntaan (2016: 864–865).

Tapauksien samankaltaisuuden ymmärtäminen auttaa hahmottamaan, ettei Šimunićin tapaus ollut ainoa laatuaan. Monen tapauksen kohdalle tilannetta on päättäjien taholta katsottu läpi sormien, ja ydin ongelmaan ei ole kiinnitetty huomiota tai tilannetta ei ole yritetty korjata toimivilla konkreettisilla ratkaisuilla. Brentin jatkaa, että kannattajajoukkojen toiminta voimistui entisestään Euroopan mestaruusturnauksen karsintaottelussa Israelia vastaan vuonna 2011. Tuolloin kroaattikannattajat olivat äänekkäitä ja aktiivisia huutaen rasistisia, fasistisia ja muukalaisvihaa pursuavia kommentteja. Katsomossa oli monia korkea-arvoisia vieraita ja ottelun jälkeen julkinen keskustelu voimakkaasti tuomitsi kannattajien käytöksen, mutta jälleen kerran keskustelu ei tuottanut merkittävää muutosta kannattajien käytökseen tai suhdetta rasistiseen symboliikkaan. Poliitikot ja urheiluvaikuttajat eivät varsinaisesti tuominneet symbolismin käyttöä, vaikka kokivat tilanteen epämiellyttäväksi. Kannattajaryhmät näkivät symboliikan ja tervehdyksen käytön osoituksena ja ilmaisuna, että välittää omasta kotimaastaan (2016: 865–867).

Josip Šimunić oli kroaattipelaaja, joka on syntynyt Australiassa. Ottelun jälkeisessä haastattelussa Šimunić koki olleensa ylpeä teostaan, mutta seuraavana päivänä tiedotteella ilmoitti, ettei huudatuksen tarkoitus ollut yllyttää vihaan tai väkivaltaan. Brentin (2000: 867) toteaa, että Šimunić oli kasvanut hyvin vanhoillisessa ja kansallishenkisessä kroaattiyhteisössä. Yhteisö oli kuin moni muu kroaattien diasporayhteisö, jossa kasvuympäristö ihannoi voimakkaasti kotimaata. Brentin jatkaa, että toisen maailmansodan jälkeen tyypilliset kroaattiyhteisöt ulkomailla olivat koostuneet entisistä ustasha-ryhmän jäsenistä. Jäsenet pakenivat syytteitä ulkomaille muun muassa Yhdysvaltoihin, Kanadaan, Argentiinaan ja Australiaan. Siirtolaiset perustivat jalkapallojoukkueita, joissa oli vain kroaatteja. Näistä joukkueista tuli monelle siirtolaiselle ja heidän jälkeläiselleen tärkeitä kohtaamisen paikkoja. Brentin jatkaa, että joukkueista tuli tärkeitä kroaatti-identiteetin säilyttämisen paikkoja. Šimunićin tapauksessa, puolustuksen argumenttina oli juuri kasvuympäristö, joka ehdollisti hänet ustasha symboliikkaan ja ajatusmalliin, että symboliikka kuvaa vastarintaa Jugoslaviaa ja kommunistista ajattelumallia kohtaan (2016: 867).

Brentin mukaan Šimunićin tapauksessa urheilun päättäjät eivät tuominneet toimintaa, vaikka kansainvälinen lehdistö nosti tapauksen esille. Zagrebin yleinen syyttäjä reagoi päinvastoin ja tuomitsi Šimunićille yli kolmen tuhannen euron sakon. Tuomioistuimen mukaan Šimunićin tekemä tervehdys on totalitaarisen hallinnon iskulause ja sen vuoksi se edustaa rasistista ideologiaa, vihapuhetta kohti ihmisiä heidän uskontonsa tai etnisen kuulumisen vuoksi. Brentin jatkaa, että Šimunić joutui tapauksen keskiöön, mutta huomioon ei otettu, sitä että huudahduksesta on tullut osa kannattajakulttuuria. Kannattajien osallisuutta tapahtumaan ei huomattu kritisoida. Tervehdyksestä on tullut sosiaalisesti hyväksyttyä kroatialaisten kannattajakulttuurissa. (2016: 867–868).

Tapaus herätti huomiota ulkomailla ja kansainvälisissä toimijoissa. Brentin mukaan Kansainvälinen jalkapalloliitto otti tapauksen tutkittavakseen ja langetti Šimunićille kymmenen ottelun pelikiellon ja lisäksi hän sai kolmenkymmenentuhannen Sveitsin frangin sakon. Kansainvälinen jalkapalloliitto totesi tuomiossaan, että tervehdys on ustasha hallinnon sodanaikainen huudahdus, jonka käyttö on loukkaavaa tietyille ihmisryhmille. Pelikiellon takia Šimunić ei voinut osallistua vuoden 2014 Brasilian maailmanmestaruusturnaukseen. Šimunić uskoi, ettei ollut tehnyt mitään väärää, ja valitti tuomiosta, mutta tuomio pysyi muuttumattomana (2000: 868).

Šimunićin tapaus on hyvä esimerkki siitä, kuinka kansallishenkisyydestä voi tulla arkipäiväistä. Brentin mukaan Šimunićin tapauksessa ustasha symboliikka ja ikonografia on tullut huomaamattomaksi ja osaksi normaalia muistamista niin politiikassa kuin tavallisessa toiminnassa. Urheilu ja kannattajaryhmät ovat hyväksyneet osan symboliikasta normaalina. Myöhemmässä haastattelussa Šimunić on todennut, ettei oikeastaan tiennyt huudahduksen olevan kyseenalainen ja hänelle se oli vain normaali tervehdys, jonka hän on kuullut katsomasta lukemattomia kertoja (2016: 870–871).

Urheilu nostattaa helposti suuria tunteita. Brentin jatkaa, että Šimunićin tapaus muistuttaa siitä, että urheilijat, toimihenkilöt ja yleisö ovat muistamisen toimijoita, jotka rakentavat yhteisöllistä muistamista. Urheilijat tapaavat olla varovaisia mielipiteissään, jotka ovat ideologisesti vastaan vallitsevaa muistamisen narratiivia. Urheilija kokee olevansa osa ryhmää ja kannattaa tiettyä kerronnallista näkemystä, eikä todennäköisesti esitä omaa eriävää mielipidettä koskien kansallista symboliikkaa ja niiden merkitystä. Brentin jatkaa, että urheilijat ja erityisesti kroatian jalkapallomaajoukkue, ovat 1990-luvun nationalistisen ideologian kantajia. Tärkeää olisi lisätä koulutusta, jotta symboliikan alkuperäinen merkitys ja historia ei unohtuisi. Koulutuksen avulla ymmärrys lisääntyisi ja myös yhteiskunnallinen keskustelu tulisi helpottumaan (2016: 871–872).

6 Tulokset ja johtopäätökset

Jugoslavian hajoamissota toimii oivallisena nationalismin esimerkkinä. Sota repi rikki vuosikymmeniä yhdessä eläneen yhteiskunnan. Sotaan johtaneet tapahtumat ovat täynnä esimerkkejä siitä, miten taitavan opportunistin käsissä nationalismi voi saada aikaan jännitteitä, jotka voidaan ratkaista vain aseellisin keinoin. Kansallishenkisyys ei kuitenkaan noussut yllättäen vaan sen voi nähdä nousseen ja laskeneen viimeisen sadan vuoden aikana useaan kertaan. Jugoslavian hajoaminen oli vuosikymmeniä kestäneen kehityksen tulos, syttyen sodaksi 1990-luvun vaihteessa. Yhtäläisyyttä ei toki voida tulkita suoraan, mutta poliittisten ja taloudellisten muutosten johdosta etniset ongelmat nousivat jälleen pintaan, johtaen verisempään konfliktiin Euroopassa sitten toisen maailmansodan.

Nationalismi ilmiönä on hyvin laaja ja sen tarkka määrittely on hyvin haastavaa. Jugoslavian tapausta tutkimalla voi löytää monen eri nationalismitutkimuksen ominaisuuksia. Etnisyys nationalismin perustana on hyvin keskeisessä roolissa, mutta etnisyys ei ole ainoa syy sodan syttymiselle. Etnisyyden lisäksi sotaan johtaneita tekijöitä olivat talouden huono tila, ja niin maailmalla kuin Jugoslavian yhteiskunnassa tapahtuneet poliittiset muutokset. Muutokset johtivat epävarmuuteen tasavaltojen päätöksenteossa, kohtalokkain seurauksin.

Nationalismiin liittyy vahvasti käsitteet valtio, kansa ja kansallisvaltio. Jugoslavian tapauksessa kaikki nämä käsitteet löytyvät, mutta etnisesti yhtenäisen valtion tavoittelu johti konfliktiin. Lopulta argumentointi ja retoriikka, hyvin tunnepitoisiin aiheisiin vedoten poliittisella tasolla, sai kansanryhmät kääntymään toisiaan vastaan.

Jugoslavian alueella kansallishengen nousua ja laskua voi seurata suurten konfliktien yhteydessä. Poliittinen kuuhunta ja yhteiskunnalliset muutokset 1900-luvun alussa synnyttivät Balkanin sodat, jotka molemmat saivat alueen kansat pohtimaan jugoslaavien yhtenäistä valtiota. Erimielisyyksiltä ei välttytty ja lopulta vasta ensimmäinen maailmansota sai kansat yhdistymään ensimmäiseksi Jugoslaviaksi. Uudistusten odotettiin tuovan hyvinvointia, mutta odotukset eivät täyttyneet. Poliittiset puolueet osasivat käyttää tyytymättömyyttä hyväkseen, ja pysyivät vallassa pitkiä aikoja. Etniset kaunat naapuri kansojen ja valtioiden välillä sekä eriarvoisuus, johtivat toisen maailmansodan yhteydessä suuriin uhrilukuihin ja tuhoihin. Samalla sota sai aikaan serbien keskuudessa uhriasenteen, jolla tuli olemaan vaikutusta 1990-luvun tapahtumissa.

Jugoslavian synty oli suuri ponnistus ja yhdistymisestä oli monia hyötyjä. Hyödyistä huolimatta yhtä ongelmaa ei onnistuttu ensimmäisen ja toisen Jugoslavian aikana ratkaisemaan. Ongelma tuli olemaan Jugoslavian hajoamisessa merkittävässä roolissa. Etnisten ryhmien väliset kiistat, etniset kysymykset ja eriarvoisuus olivat asioita, joihin ei löytynyt kaikkia miellyttävää ratkaisua. Muita ongelma kohtia oli Kosovon hallinta ja se miten eri etniset ryhmät jakavat vallan eri tasoilla. Titon valtakaudella Jugoslavian ongelmat vain lisääntyivät. Tito piti hallinnon tiukasti otteessaan ja sivuutti voimakkaasti lähes kaikki eri kansanryhmien autonomiaan tai talouden kehittämiseen pyrkineet uudistukset. Titon kuoltua valtatyhjiö täyttyi politiikoilla, joiden tavoitteena oli luoda Jugoslavia omien tavoitteidensa pohjalta.

Tavoitteiden saavuttamiseksi käytettiin poliittisia keinoja, jotka lopulta johtivat aseellisiin yhteenottoihin. Etnisyyttä käytettiin keinona mobilisoida väestö poliittisten tavoitteiden taakse.

Smithin näkemyksen mukaan nationalismia on hyvä tutkia laajasti. Smith toteaa nationalismiin olevan ideologia, sosiaalinen liike tai symbolinen kieli, ja Jugoslavian hajoamissota on kaikkea tätä. Ideologiasta tuli tavoite ja yhteisen toiminnan kohde niin ensimmäisen kuin toisenkin Jugoslavian synnyssä. Toisaalta nationalismi ja etnisyys ovat myös hajottava voima. Smith toteaa, nationalismiin mahdollisesti nousevan jopa uskonnollisiin mittasuhteisiin. Näin kävi Jugoslavian hajoamissodan yhteydessä. Smith toteaa tärkeäksi tutkittaessa nationalismia, että tunnepohjaisiin näkökulmiin, kansakunnan toimintaan ja puheeseen tulisi keskittyä. Jugoslavian tapaus on hyvin tunnepohjaisiin tekijöihin perustuva konflikti, jossa voi tarkastella kansakunnan toimintaa. Jugoslavian tapaus on nationalismiin hyvä havainnollistaja, koska Smithin mainitsemat symbolit, etnisen valinnan myytti ja syväjäässä olleet historian tarinat otettiin Jugoslavian hajoamissodassa esille. Hyvänä esimerkkinä Serbian johtajan Milosevicin Kosovo Poljessa pitämä puhe, jossa viitattiin noin kuusisataa vuotta vanhaan tapahtumaan. Milosevic pystyi edistämään omaa poliittista tavoitettaan käyttämällä kansallishenkistä retoriikkaa. Karismaattisena johtajana Milosevicin toiminta ja retoriikka ovat myös erinomainen esimerkki etnisyyteen perustuvasta nationalismista. Toisaalta myös Kroatian Tudjman käytti kyseenalaisia keinoja valtansa lujittamiseksi.

Valtosen mukaan identiteetin politisoituessa valtio alkaa harjoittaa identiteettipolitiikkaa. Yleensä tämä näkyy erottelulla meidän ja teidän välillä ja syntyy vastakkain asettelua. Valtosen mukaan kansallisen identiteetin tunnepitoisuuden vuoksi sitä käytetään usein poliittisiin tarkoituksiin ja oikeutuksena poliittiselle valta-asemalle. Tämä esiintyy Tudjmanin ja Milosevicin toiminnassa koko 1980-luvun ajan ja vielä Jugoslavian hajoamissodan jälkeen he pystyivät pitämään itsensä vallassa vetoamalla omiin kansanryhmiinsä. Liittyen nationalismiin näkyvyyteen kuten Hobsbawm toteaa, näkyvä etnisyys on usein negatiivista, sillä etnisyyttä käytetään usein määrittelemään muita kuin omaa ryhmää. Jugoslavian tapauksessa etninen erottelu oli hyvin näkyvää.

Jugoslavian hajoamissodassa eliitillä oli merkittävä rooli konfliktin synnyssä ja kiihdyttämisessä. Kuten tutkija Valtonen toteaa, oikeutusta haettiin kaukaa historiasta ja

eliitti käytti hyväkseen oletettuja kulttuurieroja, ja muokkasi niitä omien etujensa mukaisesti.

Etnisyys nousi esiin erityisesti armeijan yhteydessä. JNA joukkojen, kuten myös tasavaltojen, omissa armeijoissa etninen rakenne nousi ongelmaksi. Bosnian armeijaa luotaessa etnisyys nousi erityisen ongelmalliseksi. Lisäksi etnisyys nousi esille Kroatian poliisivoimissa. Kroatian poliisivoimien erotettua etnisesti serbit, sai Serbia itselleen propaganda välineen, jota onnistui käyttämään kansan mobilisoinnissa. Erityisen raa'asti etnisyys ilmeni Bosniassa, jossa esimerkiksi vaalien jälkeen kunnat alkoivat muuttaa etnistä koostumusta, jotta saisivat pidettyä valtansa. Lisäksi raakuus ilmeni serbijoukkojen toimissa puhdistaa alueita etnisesti, jotta oikeutus alueen hallintaan voitaisiin todistaa.

Etnisyys ei ollut Jugoslavian hajoamissodan ainoa syy vaan taustalla oli talouden ja politiikan turbulensseja. Tito oli hallinnut lähes yksinvaltiaan tavoin koko toisen Jugoslavian ajan, ja taloudelliset uudistukset olivat lähes olemattomia. Tito teki myönnytyksiä uudella perustuslailla, jossa osaan autonomian vaatimuksista myönnyttiin vuonna 1974. Myönnytykset eivät saaneet kaikkia tyytyväiseksi, ja edelleen huononeva taloustilanne vain lisäsi hallinnon paineita. Talous oli ongelmissa, erityisesti öljykriisien yhteydessä, lähes koko 1970-luvun ajan. Talouden rakenteiden uudistamisen epäonnistuttua, Titon talouspolitiikka perustui valtavaan lainan ottoon, joka johti talouden valtavaan velkataakkaan. Työttömyys lisääntyi, ja kansa alkoi ilmaista tyytymättömyyttään. Kansan vaatimukset autonomiasta ja tasa-arvoisuudesta lisääntyivät jatkuvasti. Titon kuoltua jäljelle jäi valtatyhjiö, talouden tilanne oli katastrofaalinen ja poliittinen kenttä koki muutoksia kasvaneen demokratia vaatimusten takia. Poliittiset muutokset kommunismista demokratiaan eivät ole helppoja. Muutos kommunismista demokratiaan aiheutti myös vastustusta. Ensinnäkin demokratian toivottiin tuovan parempaa elintaso, mutta toisaalta tyytymättömyys eri kansanryhmien välillä ja eriarvoisuus liittovaltiossa johtivat kireään poliittiseen ilmapiiriin. Tilanne oli otollinen taitavalle poliitikolle, joka osaisi oikealla tavalla käsitellä yleisöään.

Milosevic onnistui käyttämään etnistä argumentointia poliittisena välineenä. Aluksi asiat toimivat suunnitelman mukaan. Bosnian serbitasavallan lopetettua käskyjen noudattamisen hidastui Milosevicin suunnitelma merkittävästi. Serbian ja Bosnian serbitasavallan erimielisyydet pitkittivät Jugoslavian hajoamissotaa. Hajoamissodan voi katsoa alkaneen eliitin ja karismaattisen johtajan toimien seurauksena. Eliitin ja

johtajien erimielisyydet myös pitkittivät konfliktia. Lisäksi poliittiset johtajat löysivät oikeutuksen teoilleen kaukaa historiasta.

Jugoslavian hajoamissodan etenemisen tunteminen on tarpeellista, koska sen avulla on helpompi ymmärtää etnisyyden vaikutusta sodan eri vaiheissa. Tuntemus on hyväksi myös siksi, että monet sodan tapahtumat ovat vielä selvittämättä, ja kansan keskuudessa kaikkia tapahtumia ei välttämättä ole vielä käsitelty. Hobsbawm totesi ensimmäisen maailmansodan tapahtumien olleen siemen 1990-luvun tapahtumille. Tämän ajatuksen mukaisesti voidaan pohtia millaiset tulevaisuuden vaikutukset puolestaan ovat Jugoslavian hajoamissodalla. Etnisyyden ollessa hyvin tunnepitoista ja pitkäkestoista, voivat sodan arvet olla pitkäikäisiä. Jugoslavian hajoamissodassa etnisyyden toimi liikevoimana, mutta taustalla vaikuttivat voimakkaasti poliittinen ja taloudellinen tilanne.

Kansallishenkeä ja etnisyyden tunnepitoisuutta on hyvin hankala mitata. Gellnerin kuvaama nationalismin epätodellinen tietoisuus on nähtävissä Jugoslavian tapauksessa. Jugoslavian hajoamissotaa tarkasteltaessa, nationalismi on vaikea määritellä ja mitata. Sodan aikana nationalismista on saatu niin kiehtova, että hyvinkin kyseenalaiset toimet ovat saaneet oikeutuksen nationalismin nimissä.

Jugoslavian hajoamissota toimii myös modernin nationalismin tutkimuksen havainnollistajana. Tarkemman tutkimuksen avulla olisi mahdollista löytää tarkempia taloudellisia, poliittisia ja yhteiskunnallisia tekijöitä, ja nationalismin syntytekijöitä. Erityisesti uudet tavat nähdä nationalismin tutkimus olisivat erinomaisia lisätutkimuksen aiheita. Anderssonin näkemys nationalismista kuviteltuna kansana, pitää osin paikkansa Jugoslavian tapauksessa. Jugoslavian valtavalla alueella kaikki eri etniset ryhmät eivät olleet koskaan tavanneet, mutta pystyivät ryhmittymään veriseen taisteluun toisia ryhmiä vastaan. Tietylainen yhteinen kuvitelma omasta yhteisöstä oli vahvasti median tuottamaa, ja media oli vahvasti osana vallanpitäjien käyttämää politiikkaa. Median käyttö tiedottamisessa ja propagandassa oli keskeinen, ja jo itsessään jatkotutkimuksen arvoinen.

Jugoslavian hajoamissota yllätti Euroopan ja muun maailman päättäjät. Tarkastelemalla Jugoslaviaa ennen hajoamista, konfliktin ainekset ovat olleet olemassa jo hyvin pitkään. Kansainvälisen yhteisön hidas toiminta pitkitti konfliktia ja vastasiiviileihin kohdistuneet iskut saivat aikaan nopeampaa ja päättäväisempää toimintaa. Tulee tietenkin muistaa, että poliittiset johtajat ajoivat omia etujaan pelaamalla

poliittista peliä ja uskottelemalla kansainväliselle kentälle puolustavansa rauhaa. Lopulta hajoamissodan päättyessä, kukaan ei ollut tyytyväisiä rauhansopimukseen. Nousee kysymys siitä, miten hyvin tulevaisuuden kipinät sammutettiin rauhansopimuksen myötä. Bosnian jakaminen herättää jatkokysymyksiä ja erityisesti, kuinka käytännössä kestäviä ovat rauhanehdotuksen luomat poliittiset rakenteet. Entisen Jugoslavian alueella suurimpia tulevaisuuden kysymyksiä varmasti on, kuinka sodan muisto ja perintö pystytään käsittelemään. Tärkeässä roolissa todennäköisesti on, kuinka sotarikolliset saadaan tuomittua, ja onko sekään ratkaisu yhteiskunnan suureen traumaattiseen kokemukseen.

Nationalismin rakenteita ja kulkua on hyvä ymmärtää, koska ilmiönä se on valtava voima, joka pahimmillaan voi saada kokonaisen kansakunnan aseisiin. Etnisyys nousee esiin aika ajoin ympäri maailmaa ja konflikteja syntyy melko usein. Tarkastelemalla tämän päivän uutisointia useat ajankohtaiset konfliktit ovat etnisyyteen liittyviä. Konflikteissa hyvin usein on mukana jokin talouden tai poliittisen kentän turbulenssi, joka on aiheuttanut yhteenottoja. Mellakoinnit ja yhteenotot poliisin kanssa on useassa tapauksessa johtanut aluekiistoihin, tai jopa autonomian vaatimuksiin vetoamalla etnisiin tekijöihin, kuten Ukrainan tilanteessa kevään 2014 aikana.

Urheilu nationalismin ilmentäjänä on mielenkiintoinen ilmiö. Urheilussa syntyy suuria tunteita ja urheilu yhdistävänä tekijänä voi saada suuret massat liikkeelle. Esimerkkien avulla on pyritty tuomaan esille sitä, kuinka urheilu oli politiikan välineenä Jugoslavian hajoamisen yhteydessä. Tudjmanin valtakauden alussa pelattu ottelu päättyi mellakkaan antaen keinot ja syyn poistaa serbejä hallinnosta ja poliisivoimista. Yhdysvaltoja vastaan pelattu näytösottelu taas antoi mahdollisuuden nostattaa kansallishenkeä ja yhteisöllisyyttä kroaattien kesken niin Kroatiassa kuin muissa kroaattiyhteisöissä. Samalla kauempaa historiasta käyttöön otetut symbolit nostivat kroaattien kansallista tunnetta, mutta toisiin ryhmiin se loi kauhua ja pelkoa. Jugoslavian etnisten ryhmien jännitteet kasvoivat entisestään. Kansainvälisiin urheilujärjestöihin liittymisellä pyrittiin hakemaan tunnustusta ja näyttämään oman maan kyvykkyyttä urheilun kautta.

Kansallishenkisyys voi ilmetä myös huomaamatta arkipäiväisessä toiminnassa. Šimunićin tapaus Kroatian jalkapallo-ottelun jälkeen on esimerkkinä siitä, kuinka tervehdys on arkipäiväistynyt ja koetaan normaalina toimintana, mutta joka ulkopuolisista näyttää rasismilta, fasistiselta tervehdykseltä ja kiihotuksena

kansanryhmää kohtaan. Šimunićin tapaus on yksi esimerkki, siitä kuinka Billigin banaali nationalismi eli nationalismin arkipäiväistyminen voi näkyä arjessa. Šimunićin tapaus ei ollut ensimmäinen, eikä viimeinen, mutta hänen tapauksessaan sanktiot ja kansainvälinen huomio olivat suurempia kuin aiemmissa tapauksissa.

Lopuksi voidaan todeta, että nationalismi on vaikea määritellä. Samalla siitä saadaan niin kiehtova, että ihmiset ovat valmiita kuolemaan tai käyttämään väkivaltaa toista kohtaan asiansa edistämiseksi. Nationalismin vaarat ovat tiedossa ja niitä tutkitaan jatkuvasti, mutta siitä huolimatta voi nationalismi nousta täysin huomaamatta.

Etnisyyden ja siihen liittyvien tunnepitoisten tekijöiden mukaan tulo, tekee nationalismista erityisen vaarallisen. Tunnepitoisuutensa vuoksi tapahtumat voivat lopulta olla hallitsemattomia. Jugoslavian hajoamissodan takana olivat vahvasti poliittiset ja taloudelliset tekijät, mutta etnisyydestä tuli merkittävä liikevoima konfliktin aikana. Vuosikymmenten takaisia etnisten ryhmien kaunoja oli olemassa, mutta etninen viha ei ollut ainoa syy sodan syttymiselle. Eliitillä oli suuri merkitys konfliktin synnyssä ja sen jatkumisessa useita vuosia. Taitavalla symboliikalla, kansallishenkistä retoriikkaa ja propagandaa käyttämällä johtajien onnistui pysymään vallassa pitkään, jopa sodan jälkeisinä vuosina. Erittäin runsasta kritiikkiä on saanut kansainvälinen yhteisö, jonka toiminta Jugoslavian hajoamissodan lopettamiseksi, oli hidasta ja tehotonta.

Jatkotutkimus voisi tarkastella muun muassa millainen vaikutus korkeakulttuurilla oli Jugoslavian tapahtumissa. Lisäksi mielenkiintoista jatkotutkimusta voisi tehdä tieteiden ja taiteiden parissa, ja siitä millainen merkitys lauluilla, komedialla ja viihteellä oli sodan aikana kansallishenkisyyteen ja sen nostattamiseen.

7 KIRJALLISUUS

- Andersson, B. (1991). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. 224 s. Verso, London.
- Billig, M. (1995). *Banal nationalism*. 208 s. Sage, London.
- Brentin, D. (2016). Ready for the homeland? Ritual, remembrance, and political extremism in Croatian football. *Nationalities Papers* 44: 6, 860–876.
- Breuilly, J. (1994). *Nationalism and state*. 474 s. The university of Chicago press, Chicago.
- Bosnia and Herzegovina (2020). The world factbook. Central intelligence agency. 17.11.2020. <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>>.
- Croatia (2020). The world factbook. Central intelligence agency. 17.11.2020. <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/hr.html>>.
- Dinamo Zagreb (2020). Maksimir Stadium. 17.11.2020. <<https://gnkdinamo.hr/en/Club/Stadium?RenderOutline=False>>
- Euroopan unioni (2020). Tietoa EU:sta. Jäsenmaat. Euroopan Unioni. 17.11.2020. <https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_fi>.
- Eurooppatiedotus (2020). Perustietoa EU:sta. Laajentuminen. Ulkoasiainministeriö. 17.11.2020. <<https://eurooppatiedotus.fi/perustietoa-eusta/laajentuminen/>>
- Flint, C. & P. J. Taylor (2007). *Political geography: world-economy, nation-state, and locality*. 355 s. Pearson Education Limited, Harlow.
- Gellner, E. (1983). *Nations and nationalism*. 150 s. Blackwell, Oxford.
- Gilmartin, M. (2009). Nation-state. *Teoksessa* Gallegher, C. & C. T. Dahlman, A. Mountz, P. Shirlow (toim.): *Key concepts in political geography*. 277–287. SAGE Publications Ltd, London.
- Glenny, M. (2000). *The Balkans 1804–1999. Nationalism, war and the great powers*. 726 s. Granta Books, Great Britain.
- Grant, R. (2009). An Olympic Graveyard. Flickr, Smugmug. 17.11.2020. <<https://www.flickr.com/photos/thedisastertourist/4175818014/in/album-72157622977397670/>>
- Gruffudd, P. (1999). Nationalism. *Teoksessa* Cloke, P. & P. Crang, M. Goodwing (toim.): *Introducing human geographies*, 199–206. Hodder Arnold, London.
- Hoare, M. A. (2010). The war of Yugoslav succession. *Teoksessa* Ramet, S. P. (toim.): *Central and southeast European politics since 1989*, 111–135. Cambridge University Press, New York.
- Hobsbawm, E. & T. Ranger (1983; toim.). *The invention of tradition*. 328 s. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hobsbawm, E. (suom. Sedegren, J. & J. Träskilä, R. Kunnari) (1994). *Nationalismi*. 220 s. Vastapaino, Tampere.
- Hobsbawm, E. (suom. Junila, P.) (2001). *Äärimäisyyksien aika: lyhyt 1900-luku, (1914–1991)*. 776 s. Vastapaino, Tampere.
- Hecter, M. (1975). Internal colonialism. The Celtic fringe in British national development 1536–1966. 361 s. Routledge & Kegan, London.

- Kosovo (2020). The world factbook. Central intelligence agency. 17.11.2020.
<<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html>>.
- Lampe, J. R. (2000). *Yugoslavia as history. Twice there was a country*. 487 s. University Press, Cambridge.
- Mountz, A. (2009). Nationalism. *Teoksessa* Gallegher, C. & C.T. Dahlman, A. Mountz, P. Shirlow (toim.): *Key concepts in political geography*, 277–287. SAGE Publications Ltd, London.
- Nairn, T. (1997). *Faces of nationalism. Janus revisited*. 256 s. Verso, London.
- North Makedonia (2020). The world factbook. Central intelligence agency. 17.11.2020.
<<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mk.html>>.
- Pakkasvirta, J. & P. Saukkonen (2005a; toim.). *Nationalismit*. 482 s. WS Bookwell Oy, Porvoo.
- Pakkasvirta, J. & P. Saukkonen (2005b). Nationalismi teoreettisen tutkimuksen kohteena. *Teoksessa* Pakkasvirta, J. & P. Saukkonen (toim.): *Nationalismit*, 14–45. WS Bookwell Oy, Porvoo.
- Ramet, S. P. (2010; toim.). *Central and southeast European politics since 1989*. 563 s. Cambridge University Press, New York.
- Ramet, S. P & F.P. Wagner (2010). Post-socialist models of rule. *Teoksessa* Ramet, S. P. (toim.): *Central and southeast European politics since 1989*, 9–36. Cambridge University Press, New York.
- Remy, J. (2005). Onko modernisaatio vai etnisyys kansakuntien perusta? *Teoksessa* Pakkasvirta, J & P. Saukkonen (toim.): *Nationalismit*, 48–69. WS Bookwell Oy, Porvoo.
- Sack, A. L. & Z. Suster (2000). Soccer and Croatian nationalism. A prelude to war. *Journal of Sport & Social Issues* 24: 3, 305–320.
- Saukkonen, P. (2005). Kansallinen identiteetti. *Teoksessa* Pakkasvirta, J. & P. Saukkonen (toim.): *Nationalismit*, 90–123. WS Bookwell Oy, Porvoo.
- Serbia (2020). The world factbook. Central intelligence agency. 17.11.2020.
<<https://www.cia.gov/LIBRARY/publications/the-world-factbook/geos/ri.html>>.
- Slovenia (2020). The world factbook. Central intelligence agency. 17.11.2020.
<<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/si.html>>.
- Smith, A. D. (1995). *Nations and nationalism in a global era*. 216 s. Polity Press, Cambridge.
- Smith, A. D. (1999). *Myths and memories of the nation*. 269 s. Oxford University Press, Oxford.
- Smith, A. D. (2001). *Nationalism. Theory, ideology, history*. 182 s. Polity Press, UK.
- Tomlinson, A. (1994). Fifa and the world cup: The expanding football family. *Teoksessa* Sugden J. & A. Tomlinson (toim.): *Hosts and champions: Soccer cultures, national identities and the USA World Cup*, 13–33. Aldershot, UK.
- The World Factbook (2020). The world factbook. Central intelligence agency. 17.11.2020. <<https://www.cia.gov/LIBRARY/publications/the-world-factbook/>>.
- Özkırımlı, U. (2000). *Theories of nationalism: a critical introduction*. 253 s. Palgrave, Basingstoke.